ספריה משפטית

יו״ל ע״י

הד״ר יהודה יונוביץ.

א.

העונשין

אחרי חתימת התלמוד

(חמר לתולדות המשפט העברי)

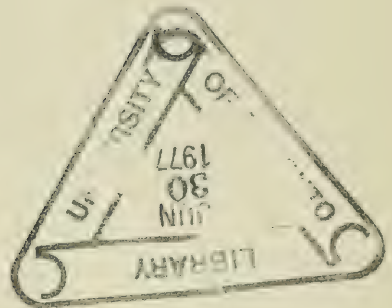
מאת

הרב שמחה אסף

עם הקדמה על הספריה המשפטית מאת המו״ל.

ירושלם.

תרפ״ב.

דפוס קואופרטיבי „הפועל הצעיר", תל־אביב.

על הספריה המשפטית

בין השאלות הכי גדולות של תחיתנו הלאמית תופסת מקום חשוב גם פרובלימת המשפט העברי. החיים המחודשים דורשים בכל תקף גם משפט מחודש. התחיה הפוליטית שלנו, אשר המלחמה העולמית והצהרת בלפור נתנו לה צורה ממשית ומעשית, גוררת אחריה בהכרח גם תחיה משפטית. פרובלימה זו, שרק לפני שנים אחדות היתה עוד „הלכתא למשיחא" ושגם החכמים המעטים שעסקו אז במשפט העברי מצאו בו רק ענין היסטורי וארכיאולוגי בלבד, נעשתה בימינו אלה לשאלת החיים התובעת מאתנו את פתרונה. מספר המתענינים בה הולך הלך וגדול ומסביבה נתלקחה כבר מלחמת הדעות וריב המפלגות. מצד אחד הרבנות עם השן המשפט ונושאי כליו בתור ratio scripta שאין לערער עליה, בתור המלה האחרונה של הצדק והיושר העולמי, שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע ושכל השנוים והחדושים המתרחשים ובאים בעולם ובחיים, בספרות ובמדע אינם יכולים להזיזו ממקומו. הנוהים אחרי השקפה זו מקבלים עד היום את דבריו של רבי אליעזר בן חסמא, כי גופי הלכות הן רק קנין ופתחי נדה וכי תקופות וגימטריאות הן אך פרפראות להכמה שאין לשים אליהן לב. וכשעלה בידי ליסד את החברה המדעית „המשפט העברי" אמר לי אחד מראשי הרבנות של זמננו וגדוליה, אדם נאור והוגה דעות, אדם שגם הספרות הכללית לא זרה לו (nomina sunt odiosa), כי „העולם הגדול כלו עם כל המדע והתרבות שלו צריך לבוא דוקא לבית המדרש הישן שלנו וללמוד אצלנו". מנקודה זו אין עובדות של החיים המתפתחים והמשתנים תמיד ואין מסקנות מדעיות אשר כל העולם מוכרח לכרוע ברך לפניהן. ולעומת זה באים מהצד השני בעלי המשפט „החלוני" עם „משפט השלום" שלהם, לא בתור משפט של זבל"א למקרה ידוע, אלא בתור מוסד קבוע ולאמי כביכול, שכלם חייבים בכבודו ומוכרחים לציית לו, ואם לא מכריזים על זה כעל השתמטות ממשפט עברי! יצירה חדשה זו, המתעטפת בטלית שכלה

לאמיות למרות שאין לה שום שרש בעבר שלנו, באה אלינו כעין אונגדיות חדשה על אדמת הקדש, אונגדיות משפטית, עם שופטים מן השוק אשר רבם ככלם לא רבי מתקריין ולא הכים ושהיין מאחדים יוצאים מן הכלל כרסם ריקה לא רק מש״ס ופוסקים, אלא גם מהשכלה מקצועית כללית. כל אלה שלא קראו ולא שנו ולא שמשו תלמידי חכמים או שלא שמשו כל צרכם חושבים א״ע לשופטים בישראל, יורו יורו, ידינו ידינו בלי כללים והגדרות, בלי דינים ותורת המשפט, אלא לפי ראות עיניהם ועפ״י סתם סברות של בעלי־בתים בעלמא. עד היכן הדברים מגיעים אפשר לראות ממה שבאזני שמעתי מאחד מחשובי הסופרים ומהסידי משפט השלום בדברו על החברה „המשפט העברי״. ראויים דבריו באמת שישארו לזכרון. הסופר והעסקן הזה אמר לי: „להברתכם אין צורך לעסוק בשום דבר, אלא להוציא לאור את פסקי משפט השלום ואת הפרטיכלים שלו. חמר זה יספיק לכם כבר לעבד ולסדר קודֶכס עברי חדש״. על שופטים כאלה, שהם „אנשים משוללי ההשכלה דלא גמירי דינא ודנין כפי אות נפשם לא לפי הדין ולא לפי התקונים״, כותב בעל „חמדת הימים״ (ד׳ ליוורנו? תקכ״ג ה״ב ד׳ ל״א ע״א): „ומורי כתב בפסקיו וקרא תגר על פסקי בעלי בתים וז״ל: ובעיני הם גרועים מדיניהם של גוים, כי לדיניהם יש סדר ובפסקי בעלי בתים אין סדר, כי לדין אחד פעמים לזה מזכין ופעמים מחייבין, פעמים במתכון להזיק ופעמים שלא במתכון וכו׳״.

וגם בעלי „רֶצֶפְּצִיָה״ יש בתוכנו. בקלות ראש ובקלות דעת מביטים הם על כל הפרובלימה המשפטית שלנו והושבים לפתור אותה על רגל אחת, כלומר לקבל את מרותו של משפט זר ולקחת מעם זה או זה את ספר החוקים שלו, כלו או חלק ממנו, או לקחת חוקים הוקים בודדים מעמים שונים, לסדר אותם ולהכריז עליהם: אלה הוקיך ישראל!

מצד אחד שוכחים לגמרי את עקרי תחיתנו, שוכחים, כי בזה שאנו מדברים על תחית עמנו, שואפים אל תחיה זו והפצים בה, אנו מבליטים כבר את געגועינו העזים שיש לנו על עברנו הגדול ומודים בהכרה גמור ומוחלט בקשר האמיץ המאחד אותנו עם נחלת אבותינו, כלומר עם תורתנו הלאומית אשר את מימיה שתינו, בצלה היינו ובאורה התחממנו

במשך כל אלפי שנות קיומנו. שוכחים, כי כל תחיה אומרת אך ורק תחית העבר, מפני שהיא ראשית כל שיבה אל העבר הקם לחיים חדשים, אבל הבלתי נפסק מפני החיים החדשים, כי התחיה — זוהי התפתחות והתחדשות בתוך העבר ולא מחוצה לו, וכי בלעדי העבר אין תחיה, אלא קפיצה אל תהום האפשרויות, אשר אחריתה יכולה להיות עדי אובד. ומהצד השני אינם מבינים או שאינם חפצים להבין, כי בלי חדוש אין תחיה, מפני שאין צרך בה. מי שמודה בתחיה הלאמית מוכרח איפוא להודות בהחלט גם בחדוש החיים הלאמיים, ולהיפך מי שאינו מקבל את חדוש החיים כופר גם בתחיה ואין לו חלק בה. אפשרות אחרת אין, כי tertia non datur. רק מתוך ההרגשה שהחיים הקודמים, כלם או מקצתם, אינם משביעים יותר רצון ואינם נותנים יותר את הספוק הדרוש כדי להמשיכם, רק מתוך ההכרה שנחוץ למלאות מחדש בענין הי ורענן את החיים שנתרוקנו מתכנם יכול לבוא רעיון התחיה והשאיפה אליה. התחיה של עמנו זוהי מציאת הסינתיסה בין הישן והחדש, בין תורת אבותינו והאידיאות המדעיות והמוסריות הגדולות של האנושיות התרבותית. כשם שאי אפשר לנו בלי התורה, כך אי אפשר לנו בלי האידיאות האלו, ואם בלי התורה אין לנו תחיה לאמית, הנה בלי האידיאות האלו אין אנהנו אנשים מן הישוב. מי שעל כל דרישה הכרחית של האישיות המתקדמת והמשתחררת ועל כל שאלה הדשה של פרובלימות החיים בא תמיד עם התשובה „אסור", מפני שכך או כעין כך נמצא אצל פוסק זה או זה, או רק מפני שלא נאמר בפירוש כי הדבר מותר, הריהו לא רק שאינו מגדיל בימינו את כבוד התורה ולומדיה, לא רק שאינו מהזק את קיומה, אלא, להיפך, עושה אותה פלסתר. בין דרכי התורה השונות, שהן דרכי נועם, מוכרחה להמצא גם הדרך אל האידיאות התרבותיות והמדעיות הגדולות אשר בהן האנושיות תתפאר. תורת אמת שהכריזה „והי בהם" אינה יכולה להתנגד לדרישותיו החיוניות של האדם התרבותי והמדעי. „אם בעת כזאת של תחיתנו הלאמית ושיבתנו לציון לא נעמוד על הגובה הדרוש ולא נסגל את משפטנו העברי לצרכי חיינו החדשים, ולווא גם צריכים היינו לעקור, כהלל בשעתו, דבר מן התורה, אין אנו ראויים להיות מורי הוראה בישראל ולהשתמש בתגא של הרבנות בימים

הגדולים שקמו לעמנו ולארצנו עכשיו ע"י התחדשות החיים הפוליטיים שלנו" — כך אמר לי אחד מחשובי החכמים של אחינו הספרדים ומגדולי רבניהם בדברו אתי על הדרך הכי טובה היכולה להוביל לתחית המשפט העברי, אשר לאסוננו עמד כמעט מלהתפתח במאות השנים האחרונות ונשאר, לרגלי סבות ידועות, מחוץ להתקדמות הענקית שהביאה לאנושיות התקופה ההיסתורית החדשה. נחוץ רק לחפש דרך זו, להכירה ולהודות בה, צריך רק למצוא את הסינתיסה הדרושה ולפנות את הדרך להפרחתה החדשה של היהדות וליצירותיו הנצחיות החדשות של עם ישראל. לשם זה מוכרחים אנחנו ראשית כל לדעת מה שיש אצלנו ומה שחסר לנו, וכן מה שיש אצל זולתנו. עלינו לדעת את האמת המדעית בלי שום פניות ומגמות אישיות ומפלגתיות ובלי כחל ופרכוס לאיזה צד שהוא. הספריה המשפטית חפצה לעשות נסיון קטן במובן זה במקצוע המשפט. אף אחד שאינו עוצם את עיניו מלראות נכוחה ושאינו מדבר גבוהה גבוהה מחסר דעת ומבערות מדעית אינו יכול להכחיש שמשפטנו המסורתי, אם אנו חפצים לקבוע לו את המקום הראוי לו בחיינו הלאמיים, מוכרח לקלוט לתוכו את היסודות המדעיים של חכמת המשפטים המודרנית, לספוג את אידיאותיה וזרמיה ולהתחיל בהתפתחות חדשה ומתאימה לצרכינו החדשים בתנאי היינו החדשים. ברם, התפתחות חדשה זו יכולה לבוא אך ורק מבפנים, כלומר מתוך היסודות התורניים של היהדות החיה. לפני רבותינו וחכמינו הגדולים ודייננו המומחים החיים אתנו היום והבאים אחרינו עומדת איפוא אחת המטרות ההיסטוריות היותר נעלות מיום היום ישראל לעם — להחיות את המשפט העברי ולחדשו וליצור את הגשר שיאחד את הישן עם החדש, את המשפט המסורתי עם המשפט המדעי. בדרך זו תלך גם הספריה המשפטית ולמטרה זו תהיה מוקדשת. והיה אם תמצא את הסיוע הנהוץ מאת המומחים והמבינים שבנו ומאת הקהל הגדול של עמנו תוכל היא להרחיב את גבוליה ולהיות לברכה למדע העברי ותחיתו.

ד"ר יהודה יונוביץ.

ירושלם, פסח שני, תרפ"ב.

העונשין

אחרי חתימת התלמוד

(חמר לתולדות המשפט העברי)

מאת

הרב שמחה אסף.

מאת המחבר.

שער חבורי זה מעיד שהעקר בו החמר ולא המבוא. ואמנם כשהתחלתי עבודתי זו, על פי הצעת הספריה המשפטית, השבתי ליתן אך רק את גוף החמר, בלי שום מבוא. אולם אחר כך בטלתי דעתי בפני דעת אחדים מחברי, אלא שגם עתה השתדלתי לקצרו עד כמה שאפשר.

את החמר סדרתי לפי הארצות בסדר כרונולוגי. סדר זה הופרע במקצת רק בחמר הנוגע לאשכנז ופולין, אם מפני שרציתי שהקטעים המובאים מאחד הפנקסים יהיו כלם מכונסים יחד אף שמוצאם מזמנים שונים, או מפני שהשבתי למועיל לסדר יחד את הקטעים הקרובים זה לזה בתכנם.

רוב החמר לקוח מספרי השאלות והתשובות ומעוטו — מפנקסי הקהלות ומתעודות היסטוריות שונות. אפשר היה לי להגדיל חבורי בכפלים ויותר, אולם הסתפקתי בהבאת המקרים הכי אופיים ובולטים בכל ארץ וארץ, סוג וסוג. סוברני, שהחמר הנאסף יש בו כדי להפיץ אור על נושא זה מכל צדדיו, אבל עוד נשארו פרטים שונים הדורשים הארה ולבון. אם מי מהקוראים והחכמים — ביחוד אלה המצוים אצל פנקסי הקהלות שעוד לא נתפרסמו בדפוס — ימציא לי חמר המוסיף שרטוט חדש על הציור הכללי, אדפיסנו במהדורה ב׳ בהכרת טובה ובהבאת דבר בשם אומרו.

ירושלים כ״ה ניסן תרפ״ב.

מבוא.

רגילים אנו לחשוב שעם התימת התלמוד בטלה היצירה ופסק ההדוש בבית מדרשו של המשפט העברי, אולם באמת אין הדבר כן. היצירה וההדוש לא פסקו ועשו את דרכם הלאה, אם כי בהליכה אטית ובפסיעות מדודות. המשפט העברי עומד כמובן על בסיס התלמוד, אך לעתים לא רחוקות אנו פוגשים את פסקי התלמוד שקבלו, תחת השפעת החיים ותנאי המצב, גון חדש, הארה חדשה. ויש שאנו מוצאים גם הוראות שעה, תקנות שתקנו גדולי הדורות ופרנסי הצבור, שאין להן מקור בתלמוד — ולפעמים גם נראות כסותרות את משפט התלמוד, — כי גם בימי הבינים ראו חכמינו ז"ל זכות, וגם חובה, לעצמם לתקן תקנות שיש בהן משום תקון העולם וצורך השעה. תקנות אלו מרובות הן במספרן והלק מהן נתקן תחת השפעת המשפט הכללי והמנהגים המקובלים אצל יושבי הארץ. אין מטרתי כאן לעמוד בארוכה ולדבר בפרטיות על התקנות ויצירות המשפט העברי בימי הבינים, ולכן אביא בזה רק דוגמאות אחדות.

א) על פי המשפט התלמודי אין העדים הבאים להעיד צריכים להשבע שהאמת בפיהם, ונהפוך הוא, שהעד הצריך שבועה אין לקבל את עדותו גם לכשישבע (עי' תוספות קדושין מ"ג ב'), אך בספרד נהגו בתי דינין מובהקים להשביעם. ראוי להעתיק בזה את תשובת ר' שמעון בן צמה (תשב"ץ ח"ג סי' ט"ו) התשובה מאד. התשב"ץ עזב, כידוע, יחד עם הריב"ש את ספרד אחרי הרדיפות בשנת קנ"א (1391) והתישב באלגזייר, ותשובתו ערוכה לאחד מחכמי הארץ ההיא:

"רצית לעמוד על דעתי במה שנהגו בארצות אדום (ספרד) להשביע את העדים, אם יש לזה שורש דבר בשום מקום, כי גם בעיניך יפלא ואם ראית רבים ונכבדים נוהגים כן, וגם אני מעיד כמוך כי הרב

ר׳ יצחק ב״ר ששת ז״ל (הריב״ש)[1] היה נוהג כן במקום הזה, ואמרו לי גם כן שעל עדות שנמסרה בברצלונה היה אומר הרב ר׳ נסים ז״ל (הר״ן): אני רוצה שבועה בעדות זו, ובאמת שאין זה שבועת העדות שנזכרה בתורה... מכל מקום אם אנו רואים בני הדור מקילים ודורשים התר לעצמם שעדות שאין בה שבועה אין בה איסור [לשקר] אנו חייבים לדון על פי טעותם [ולהשביעם]... ואני איני משביע העדים אלא אם כן טען הנתבע ושתק העד, כי הגדלים בארץ הזאת (אלג׳יר) קשה להם כמנהג האומה הזאת[2] (הישמעאלים שאינם משביעים את העדים) ובארץ אדום נהגו להשביע כמנהג האומה ההיא, לא שמותר ללכת בחוקותיהם, אלא לפי מחשבת העדים שגדלו על מנהגם והשבותי תורה... ולענין עקר הדבר נראה שעדים שצריכין שבועה נפקי להו מתורת עדות, כדמוכח ריש פרק שני דקדושין...׳

ב) על פי דין התלמוד הבעל יורש את אשתו, בין אם הניחה אחריה זרע ובין אם לא הניחה, גם אם מתה תיכף לאחרי חופתה (עי׳ כתובות מ״ה ב׳; שם דפי פ״ג־פ״ד; ב״ב קי״א). היושר העממי לא היה יכול להשלים עם חוק זה וחשב אותו — אחר שנתפשט יותר ויותר המנהג להרבות בנדוניא של הבת, מה שאין כן בימי הקדמונים — לקשה יותר מדאי, ועל זה המליצו את דברי התוכחה: ותם לריק כחכם — זהו שפוסק לבתו ממון מרובה ומתה בתוך שבעת ימי המשתה הרי הפסיד בתו והפסיד ממונו (ספרא בחוקותי פ׳ ה׳). ולכן תקן רבנו תם, „לא מכה ההלכה״, שיחזיר הבעל את כל הנדוניא וכל מה שהכניסה לו — לאבי

1) „יש מקומות שנהגו להשביעם, אבל לא מן הדין, ואני בכאן נוהגים להשביע את העדים בקבלת עדות כנגד מי שנחשד על עברה לבה, פן יכבשו עדותם להחניף לנחשד, וגם העדים חפצים בזה להיות להם פתחון פה עם הנחשד שמעידים בנגדו, לומר השבועה הבריחה אותנו...״ (שו״ת הריב״ש סי׳ ק״ע ועי׳ שם גם סי׳ קע״ו ורס״ה, ועי׳ גם שו״ת מהר״י בן לב ח״ד סי׳ א׳).

2) בדבר השפעת הישמעאלים יושבי הארץ על היהודים תעיד גם תשובה זו: „שאלת, מעשה בא לפניך כי יהודי קלל כהן אחד ואבותיו קללות נמרצות בפני העם ואמרו לך להענישו יען היה כהן... ויען בארץ הזאת (מרוקו ואלג׳ייר) נוהגין ברוב ענינים כחקות הגוים, אשר מכללם שהמקלל קרוב נביאים יענש עונש חזק, יאמרו היהודים כי כן ראוי לעשות למבזה כהן להיותו זרע אהרן...״ (שו״ת הריב״ש סי׳ צ״ד).

האשה או ליורשיה אם מתה בתוך שנה בלי זרע של קימא. ואם מתה בשנה שניה יחזיר החצי. בתוספות כתוב ש„חזר בו ר"ת בסוף ימיו מאותה תקנה" (כתובות מ"ז ב' תד"ה כתב לה). אולם תקנה זו, בשנוים בלתי חשובים, נתפשטה בכל קהלות אשכנז ופולין. מנויה היא תקנה זו גם בין התקנות הידועות בשם תקנות שו"ם (שפירא ווירמייזא, מגנצא, הקהלות הכי השובות באשכנז), ובשטרי התנאים כותבים עד היום: „מחמת עדור וקטט יתנהגו על פי תקנות שו"ם" (עי' הגהות אשר"י לכתובות פ"ד סי' ט'; נחלת שבעה סימני ט'־י').

בספרד הרחיקו ללכת יותר. על פי „תקנות הנשואין של קהל טוליטולה", שנתקבלו בשנוים קלים בכל קהלות ספרד, היה הבעל חולק בירושת אשתו עם הזרע שהניחה אחריה, או — אם לא הניחה זרע — עם יורשיה מצד אביה, וזהו אפילו אם תמות כעבור שלשים שנה אחרי התונתה. וכבר העיר על זה התשב"ץ ש„בתקנה זו הופקעה ירושת הבעל שהוא דאוריתא", אבל הוסיף ש„רשאין הן בכך, שכן מצינו חכמי ישראל שתקנו כתובת בנין דכרין כדי שיקפוץ אדם ויתן לבתו כבנו" (תשב"ץ ח"ב ס' רצ"ב).

מצד שני תקנו חכמי ספרד, שאם מת הבעל והנכסים מועטים לא תקה האשה בכתובתה ובתוספת כתובתה יותר מחצי הנכסים — והעיר על זה הרא"ש ש„תקנה זו באה להוציא מדין תורה, שהדין נותן שתטול האלמנה כל כתובתה" — ויד היתומים על העליונה: רצו, בנכסים מועטים, נותנים לה חצי הנכסים בכתובתה; רצו, בנכסים מרובים, נותנים לה כתובתה עם התוספת והם יטלו את המותר, כדין התלמוד (עי' על כל זה בשו"ת הרא"ש כלל נ"ה וטור אה"ע סי' ק"ח). בפרט זה הורע כח האשה ע"י התקנה, אבל בדרך כלל מיפות „תקנות טוליטולה" את כח האשה בכמה וכמה פרטים חשובים. אחר רדיפות שנת קנ"א נדדו הרבה מיהודי ספרד לארצות הישמעאלים: טונים, מרוקו ואלגז'יר. בארצות אלו עמדה האשה על מדרגה נמוכה הרבה יותר מאשר בספרד והיהודים הגולים קנאו בילידי המקום החפשים מתקנות אלו ורצו גם הם לבטל לגמרי את תקנות טוליטולה, אך הריב"ש, התשב"ץ ושאר החכמים עמדו בפרץ ולא נתנו לבטלו. אולם הוכרחו בכל זאת להפיס את דעת

המתלוננים ולעשות שנוים רבים בתקנות אלו בכדי ליפות את כח הבעל. שנוים אלה נעשו באלגזייר בשנת ה"א קנ"ד, ומאז והלאה נקראו בשם „תקנות אלגזיר" (עי' על כל זה בתשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב, ושם הובאו גופי התקנות ופרושן).

ג) ידוע הדבר, שקרוב, אשה וקטן פסולים לעדות. אולם רבנו תם וחבריו תקנו, שבעניני קטטות וחבלות, הרופים וגדופים נאמנין גם הקרובים, הנשים והקטנים, והנרצה וקרוביו מעידין על הרוצה, ו„קרובי המוכה מעידין על המכה לגרשו מבית הכנסת" (ראבי"ן, או"ז ומרדכי לסנהדרין פרק ג', ועי' ביחוד בשו"ת אבן השהם סי' י"ז), והטעם הוא „לפי שאין פנאי להזמין עדים כשרים לזה", והוא הדין במוסר, ואפילו מאומד דנין אותו „לפי שלא היו שם עדים כשהלשין" (תקנות ר"ת וחבריו בשו"ת מהר"ם בר"ב ד' פראג סי' תתרכ"ב וסוף ס' כלבו, ועי' גם נימוקי מהר"ם ממירזבורג). ואמנם מצאו לזה סמך בתלמוד (קדושין ע"ג ב'): נאמנת היה לומר זה יצא ראשון ובכור הוא (עי' שו"ת מהרי"ק סי' קע"ט). ויש שאמרו שגם בעניני מקומות בעזרת נשים הנשים נאמנות (אולם עי' רמב"ם פ"ח מהל' נזקי ממון ושטמ"ק לב"ק י"ד ב'), כי אין אנשים מצוים שם[1]. בספרד היו ה„ברורים" שבכל קהלה, הממונים „לבער העברות", דנים על פי עדות קרובים, נשים וקטנים מטעם זה, שכל דיני עדות „אינם אלא בבית־דין הנוהג על פי התורה... אבל מי שעומד על תיקוני המדינה אינו דן על פי הדינים הכתובים בתורה ממש, אלא לפי מה שהוא צריך לעשות כפי השעה" (עי' סי' 57).

בדוגמאות אלו – שאפשר להוסיף עליהן כהנה וכהנה – אנו מוצאים חדוש, הסתגלות אל המצבים השונים והשפעת הסביבה. ואת כל זה אנו מוצאים גם בדיני הנפשות והקנסות שדנו בימי הבינים. ידוע שדיני נפשות בטלו עוד בזמן קדום: „ארבעים שנה קודם שנחרב הבית גלתה סנהדרין וישבה לה בחנות" (שבת ט"ו א'). ואין דנין דיני נפשות אלא בארץ

1) גם ע"ד הזקת הישוב פסק מהר"ם מרוטנבורג בזקנותו ש„אפילו קרובים כשרים להעיד, אפילו עד מפי עד" (עי' תשובות בסוף ס' שופטים לרמב"ם סי' י"ג), ועי' גם שו"ת הרשב"א ח"ד סי' קפ"ה.

ישראל בזמן שיש סנהדרין סמוכין. ואף על פי כן מוצאים אנו בספרותנו פה ושם גם פסקי מות ועונשי הגוף. פסקים כאלה, אמנם, מועטים הם מאד בערך, אבל היו וגם הוצאו אל הפועל. ומה שיותר חשוב הוא, שאנו מוצאים עונשים הדשים לגמרי, שאין להם מקור בתלמוד, כתגלחת שער הראש והזקן, שימת תו קלון ע״י ברזל לוהט, קטיעת אברים וכדומה. וייש שהשתמשו בתי הדין בעונש עתיק ומקובל כעונש המלקות, אבל הלקו גם על חטאים שאין לוקים עליהם על פי דין תורה. למשל על חטא גנבה (עי׳ סי׳ 6) או על ביוש חברו בדברים (עי׳ סי׳ 119—118) ועוד. בהוראותיהם אלו סמכו בתי הדין על דברי התלמוד: „בית־דין מכין ועושין שלא מן התורה. ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשותן סיג לתורה״... בזמן שיראו שהשעה צריכה לכך (סנהדרין מ׳ א׳).

לא בכל הארצות השיגו היהודים את הרשות מן הממשלה לדון דיני נפשות, ואם קבלו רשות זו שמרו עליה והוקירוה. ר׳ יהודה בן הרא״ש כותב: „ברוך ה׳ אשר נתן כזאת בלב מלכי הארץ הזאת (ספרד) לתת כח לישראל לבער ולדון עושי רשעה, לולי זה לא היה קיום לישראל בארץ הזאת״ (עי׳ סי׳ 73). כי רבו אז בספרד המוסרים והמלשינים, החובלים בחבריהם, מקדשי נשים בעל כרחן וכדומה. נתרבו גם הגנבים, מעידי עדות שקר — כי „דרשו התר לעצמן שכל עדות שאין בה שבועה אין אסור לשקר״ (עי׳ לעיל וגם סי׳ 59) — ומגלי עריות עד שהורגש צורך בהרבה קהלות לבחור אנשים ידועים, „ברורים״, שתפקידם הוא „לבער העברות״, והקהלות השתדלו לפני שלטון המדינה שיתן ל„ברורים״ אלה רשות „ליסר ולענוש בגוף ובממון כפי ראות עיניהם״ (עי׳ סי׳ 57). במקום אחר מראה ר׳ יהודה על התועלת הגדולה והכפולה היוצאת ליהודים מן הזכות לדון בעצמם דיני נפשות: ראשית, „כמה בני אדם ניצולים בדיננו שהיו נהרגים בדיניהם״, „כי העדה שופטים להציל וכמה דמים היו נשפכים יותר אם היו נדונים ע״י הערבים״. שנית, שעל ידי זה אפשר „להרוג את המחויבים בדיננו, כגון המוסרים, שלא היו נהרגים בדיניהם״ (עי׳ סי׳ 77). ר׳ יהודה, שבא לספרד בהיותו כבן י״ג שנה וגדל שם, מוצא את הדבר לטבעי וגם לטוב ומועיל. אולם מה גדול היה תמהון אביו הרא״ש — שרוב שנותיו עברו עליו בגרמניה,

וברח ממנה מחמת המציק שחשב לשים את גורלו כגורל רבו מהר"ם מרוטנבורג, ראש הרבנים וגדול הדור, שנאסר בכלא שנים רבות ומת בבית־כלאו — כשבא לספרד וראה את בתי הדין דנין גם דיני נפשות (עי' סי' 69). בשבילו היה זה הזיון חדש לגמרי, „כי בכל הארצות ששמע עליהם אין דנין דיני נפשות".

גם בדיני קנסות אנו מוצאים הדוש הרבה. לפי דין התלמוד אין דנין דיני קנסות אלא בארץ ישראל ע"י ב"ד של מומחין וסמוכין, ולכן אין דנין דיני קנסות בבבל (עי' ב"ק ט"ו ב'; כ"ז ב'; פ"ד ב' ועוד בכ"מ), ואם בבבל אין דנין „כל שכן בשאר ארצות" (שו"ת הגאונים שערי צדק ח"ד שער א' סי' א' וג'). אבל כ„שראו חכמים וראשי ישיבות הפסד גדול בזה שאין קנסות נגבין" ורבו חובלין זה בזה — עמד הגאון רב צדוק (מת ד"א תקפ"ב) ותקן „שינדו את החובל עד שיפיס את הנחבל", „ולא שאומרים לזה כי כן קצבנו לך ליטול כך וכך, כי זהו דיני קנסות, אלא משערין בלבם שעור קרוב ואין מגלין אותו, ומנדין את החובל עד שיפיס את הנחבל ומתרישין ורואין כמה הוא רוצה לתת לו. אם קרוב לאשר בלבם מתירים לו הנדוי, ואם הנחבל אינו מקבל אומרים לו: אין בנו כח לנדות יתר מכאן. ואם רחוק ממה שבלבם מנדין ומתרישין עד שיקרב לאותו שעור" (עי' סי' 22). וקבלו כל בתי הדינין בבבל את תקנת רב צדוק וכך דנו מאות בשנים.

אולם נראה שכבר בתקופת הגאונים היו נוהגין בקצת ארצות — ואולי ברובן — לדון דיני קנסות ממש, ותקנות קבועות היו להם לכמה יגיעו סכומי הקנס במקרים אלו או אחרים, ואם ראו ראשי הקהל צורך בדבר היו מוסיפין על הקנס הקצוב בתקנה 1). חכמי ארצות אלו אמרו „דהא דאין דנין דיני קנסות בבבל, היינו דיני קנסות הכתובין בתורה, אבל דיני קנסות שבאו חכמים לקנוס מעצמם ע"י תקנתם קונסין בבבל" (עי' סי' 102). תקנות חכמים במקרי חבלות והכאות, קטטות וחירופין היו כמעט בכל עיר ומדינה 2)

1) ידיעות ברורות מאותו זמן יש לנו על איטליא, עי' סימנים 36, 38.

2) עי' תקנת ר"ת בצרפת, שנדפסו בסוף שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, גם שו"ת הרא"ש כלל ק"א סי' ט'.

והיו מכֻוָנות לצורך הזמן והמקום. כהן היה יפה מאד, והרא"ש פסק „שאם יבררו שיש תקנות קבועות בעיר על דברי הרופין — יש לו לילך אחר התקנה ולא אחר דינא דגמרא" (סי' 64). „כי לא מסרו הכתוב אלא לחכמים ראשי הדורות הקובעים ונוטעים מסמרות, פעמים להקל מדין הגמרא ופעמים להחמיר" (שו"ת הרא"ש כלל ק"א סי' א').

עוד התנצלות אחת מצאו בני אותם הדורות על היותם דנים דיני קנסות בזה, שאת דיני הקנסות דנו כמעט תמיד לא בתי הדינין כי אם שבעה טובי העיר וראשי הקהל (עי' סי' 102). בענינים ידועים היו טובי העיר הדנים יחידי ורב העיר ובתי הדינין לא התערבו במעשיהם. „מ נ ה ג פ ש ו ט ב כ ל ת פ ו צ ו ת י ש ר א ל מי שחייב מס לקהל חובשים אותו בבית הסוהר ואין מביאין אותו בפני בי"ד, אלא טובי העיר דנין אותו כפי מנהגם..." (סי' 61) 1). ב„ו ע ד ה מ ד י נ ה ב ל י ט א" תקנו בשנת שצ"ט ש„מנהיגי הקהלה ידונו דברי ריבות, אורענדים (עניני הכירות בתים ואחוזות), ודיני קנסות ועונשים, ודייני הקהלה ידונו דיני ממונות. אין למנהיגים להכנים ראשם בדיני ממונות, ודיינים לא יכניסו ראשם בדבר שאינו שייך להם כללי" (עי' פנקס הועד סי' שס"ד). חלוקה מעין זו היתה נהוגה, כנראה, גם ברוב קהלות פ ו ל י ן וארצות אחרות.

את העונשין והקנסות שהיו נוהגין בישראל גם אחרי התימת התלמוד יש להלק לשלשה סוגים: א) ע ו נ ש י ה ג ו ף, ב) ע ו נ ש י כ ב ו ד ו ש ל י ל ת ז כ ו י ו ת י ד ו ע ו ת, ג) ע ו נ ש י מ מ ו ן.

בין עונשי הגוף תופס, כמובן, ע ו נ ש ה מ י ת ה את המקום הראשון. בתקופת הגאונים אין אנו מוצאים שישתמשו בעונש זה, ואת המחויב מיתה היו „מנדין ומבדילין מן הקהל ומכין אותו מכות מרדות" (עי' סי' 8; 19), ולפי דברי הרמב"ם „מחרימין אותו ח ר ם ע ו ל ם" (49). וכשבא א ל ד ד ה ד נ י לאפריקה הצפונית וספר שהמלך המולך על שבטי נפתלי, גד ואשר „דן בארבע מיתות בי"ד: סקילה, שרפה, הרג והנק" — היה הדבר לפלא בעיני השומעים 2). רק על חכם בבלי אחד, א ב ו א ה ר ן, שבא

1) ועי' גם קריה נאמנה לרש"י פין בכתבי הרבנות שנתנה קהלת ווילנא להגאונים ר' ברוך רפופורט ור' העשיל.

2) עי' גם תשובת הגאון ר ב צ מ ח לבני ק י ר ו א ן בענין אלדד.

לאיטליא בשנות ד"א תר"ך—תר"מ יסופר שדן שם דיני נפשות בארבע מיתות בי"ד (סי' 35). אולם ב,מגילת אחימעץ', המספרת לנו את זה, מעורבבין הרבה דברי אגדה וקשה להבדיל בינן ובין המציאות.

בימי הבינים אנו רואים כבר, אם כי לעתים לא קרובות, פסקי מיתה. הארץ הקלסית לדיני נפשות בין היהודים היא ספרד. עוד ההכם הספרדי הקדמון ר' יוסף בן יצחק אבן שטאנש מספר על זקן זקנו ש,היתה ידו תקיפה בספרד... והוא קיים ד' מיתות באספמיא, מה שלא יתכן לזולתו בהוץ לארץ' (סי' 42), ולכן גם נקרא ,שוט אנש', כי ,היה שוט להלקאת הרשעים'.

ביחוד נדונו בעונש מות המוסרים, ועל ר' יוסף אבן מיגאש, הנוה והמתון, יסופר שצוה לסקול מוסר אחד, בעיר מושבו אליסנה, ביום הכפורים שחל להיות בשבת לפני תפלת נעילה (עי' סי' 46). גם הרמב"ם מעיד ש,מעשים בכל יום בערי המערב להרוג את המוסרים' (סי' 48), ,וכן עושים מעשה בכל יום בארץ קשטיליא, וכן במלכות ארגון, גם מעשים היו בקטלוניא בדור שלפנינו וגם בדורנו זה... כי בעון הדור התהילו קצת אנשים ללמוד את האומנות הנפסדת הזאת' (סי' 52, הרשב"א). המלשינות נפוצה בספרד מאד עד שהמלה מלשין, ,מלשינר', נתאזרחה גם בשפה הספרדית. גם בתפלת ,יהי רצון... שתצילנו היום ובכל יום מעזי פנים... מפגע רע ומשכן רע...' שאומר כל יהודי בבוקר נתוספה בסדור ספרד גם בקשת הצלה מ,מלשינות'. המלשינות היתה בספרד למכת מדינה, ושלוחי הקהלות שנתועדו לועד גדול בשנת קצ"ב (1432) מתאוננים על זה ש,בעונותינו רבו הפריצים והמסירות'. המוסרים העמידו לפעמים בסכנה קיומן של קהלות יהודיות שלמות, ולכן נלחמה היהדות הספרדית במוסרים מלחמה מאורגנת, מלחמה שאינה יודעת רחמים, כי ,כל המרחם על המסורות נעשה אכזרי על בני דורו' (סי' 90). בשנת קט"ו (1354) נאספו באי-כח קהלות קטלוניא וַולֶנסיא ודנו על הנחיצות לפנות אל המלך בבקשת רשיון ,לכלות קוצים מן הכרם ולהסיר סירים סבוכים מלשין ודלטור' (עי' ההלוין כרך א' עמ' 30), וקהלות ספרד נעשו ,אגודה אחת וכיס אחד היה לכלן לבער המלשינים מן העולם'. כמותן עשו גם קהלות יהודי ספרד שנוסדו

אחרי רדיפות שנת קנ"א במרוקו, טונים ואלגז'יר (סי' 81). גם בועד שלוחי הקהלות בשנת קצ"ב טפלו הרבה בעסק ביש זה ועונשים קשים: תפיסה במאסר, מלקות, התוַיַת תו קלון, גרוש מן המדינה, הרם חמור ומיתה הוטלו על המוסרים (סי' 92).

אף בארצות אחרות סבלו היהודים הרבה מן המלשינות, אם כי לא כמו בספרד, וגם שם מדדו להם במדתם; הלקוּם, החרימוּם והתיחסו אליהם כאל רודפים אחר חבריהם להרגם, שאפשר להמיתם בכל מיתה שאתה יכול בכדי להציל את הנרדף (עי' סי' 67; 111). בדבר אחד הושוו כל הארצות והוא — הכרזת חרם כללי על המלשינים. את החרם היו מכריזין בנוסחא קבועה בכל בתי כנסיות מדי שנה בשנה או בכל שבת שלפני ראש חדש[1] (עי' סימני 90; 94; 145; תקנות ר"ת וחבריו).

חוץ מן המוסר היו דנים לפעמים למיתה את הרוצח נפש (סי' 73), גנב שחלל שם ישראל בגוים ואינו חוזר בו מדרכו הרעה (סי' 55), — ויש גם את הממרה פי בי"ד מפורסם ומחדש לו הוראות חדשות (סי' 65).

על אופני המיתה הגיעו לנו ידיעות מועטות מאד. במוסרים אנו מוצאים: סקילה (46), הקזת הדם דרך הזרועות (52), הטבעה בנהר (112) וחנק. בכל הארצות, חוץ מספרד, היו מבערים את הרע מקרבם ע"פ רוב בסתר, וקנאים היו פוגעים במלשינים[2]. בספרד היה פסק הדין מתאשר ע"י המלך[3] והוצא אל הפועל, כנראה, ע"י פקידי בתי הדין הכלליים (עי' סי' 87). אולם על־ידי מעשה שהיה לוקחה מיהודי קשטיליא, בשנת 1380, הזכות לדון דיני נפשות. את העדות על המוסרים היו מקבלים גם שלא בפני בעל דין ויש שהיו נדונים גם שלא בעדות גמורה (עי' לעיל עמ' 15 וסי' 66; 87) ולכן יצא לפעמים פסק דין נמהר.

---

1) עי' גם יאהר־בוך ד. יוד. ליט. געז. III עמ' 122 על החרם שהוחרם בכל בתי כנסיות מטעם ועד ד' ארצות, קודם התחלת כל נדרי.

2) עי' גם שו"ת הרמ"א סי' י"א, גם שו"ת זקן אהרן סי' צ"ה על מוסר שחנקוהו.

3) הממשלה עשתה לה מקור הכנסה מזה, כי בעד כל אשור פסק דין כזה הוצרכה הקהלה לשלם אלף דינרים.

פסק דין כזה הוצא על יוסף פיגון, הוכר מסי הממלכה בימי המלך היינריך II. ליוסף זה היו שונאים בין היהודים היוצאים ונכנסים בחצר המלך, ולהנקם מהם הביא דבתם רעה אל המלך. היינריך II מת ובנו יואן עלה על כסאו ובא לבורגיש לשים כתר המלוכה על ראשו. אחדים מגדולי היהודים השתמשו בהזדמנות זו להשמיד את יוסף שנוא נפשם. הם הציעו לפני המלך את מנהג היהודים לענוש במיתה את המוסרים ומפריעי שלום הקהלה, ובקשו ממנו שיאשר את פסק הדין על חוטא אחד כזה. המלך, שהיה טרוד בחגיגת ההכתרה, לא חקר בדבר ולא שם גם לבו לדעת את שמו של הנאשם והתם על פסק הדין. שני יהודים יחד עם ראש השוטרים, הדרו באמתלא אל ביתו של יוסף והמיתוהו. כשנודע הדבר אל המלך כעס מאד. היהודים שהשתתפו במעשה זה ודיין אחד מבורגאש הומתו בפקודתו ולראיש השוטרים קצצו יד אחת. אז שלל המלך מן היהודים גם את הזכות לדון דיני נפשות (עי' גם גריין־שפ״ר ח״ו עמ' 6־44).

מצוי יותר מעונש המיתה היה עונש קטיעת אברים. גם את העונש הזה לא מצאנו בבבל בתקופת הגאונים, רק על בני ארץ ישראל[1] יסופר שהיו קוצצין אצבעו של כהן שלקה גרושה, כי הששו שילך למקום אחר וישא כפיו ולכן הטילו בו מום (17). מוצאים אנו אותו ביותר בין יהודי ספרד ופולין. עונש זה נתקבל אצלנו רק תחת השפעת הסביבה הכללית, כי הן לפי דין ישראל „אפילו במקום שנכתב להדיא חסרון אבר... דרשוהו החכמים לדמי אבר" (עי' סי' 58 בהערה), והשפעה זו היתה עצומה ביחוד בספרד ופולין. שעונש זה היה רגיל פחות או יותר בספרד[2] יוצא מדברי ר' יהודה בן הרא״ש המשיב לשואליו, „לפי מה שרגילין עתה לדון בדיני נפשות" ו„לפי

1) באי״ דנו דיני קנסות בתקופת הגאונים, כמו שיוצא מקצת תשובות. עי' סי' 16; שערי צדק ח״ד ש״א סי' ו'; שם סי' י״ג; אור זרוע לב״ק סי' ש״ץ; פרדס לרש״י דף כ״ד עמ' ד'.

2) בארץ זו נדונו כידוע ע״י משפט המלך עשרה ממתנגדי הרמב״ם לקציצת לשונם, ומעריצי הרמב״ם קראו עליהם את הכתוב: שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. עי' גרץ־שפ״ר ח״ה עמ' 65.

מה שראה דנין" בעיר טולידה (סי' 73). בעונשים מרים אלו של קטיעת ידים, התיכת הוטם ולשון וכדומה ענשו רק את ההוטא שבדיניהם של אומות העולם היה נענש באופן עוד יותר קשה, כמו את הנואפת עם נכרי (בדיניהם אחת דתה להשרף היה); את הרוצח, ובמקרים ידועים גם את ההובל בחברו הבלות אכזריות (73; 82); את הרגיל להבול באשתו (50; 105); מגדף השם ומהלל שם שמים בין הגוים (69); מוסר שהוחזק במלשינות וגרם נזק לרבים. בפולין היו דנים גם את הגנבים המפורסמים בהתיכת שתי אזניהם (156).

עונש זה היה מפיל אימה על הפושעים עוד יותר מעונש מות, ו„ההוטא מתיר עצמו למיתה ולא יתיר עצמו להתוך אבריו וטוב מותו מחייו, וזה פרסום גדול ולא ישכה, אבל מיתה נשכה מן הרשעים" (שו"ת איתן האזרהי סי' מ"ד, ועי' לקמן סי' 71). אולם מפי הנסיון המר למדו היהודים שיותר טוב להמית את הרשע מאשר לקטע לו אבר ולהניחו הי, ומעשה היה בימי הגאון ר' שכנא מלובלין באיש בליעל „שהתיר הגאון לנקר את שתי עיניו ולהתוך את לשונו, ואהר שעשו לו את כל אלה המיר דתו ונשא נכרית אחת, והוליד בנים זרים, והיו הוא ובניו המרעים כל ימיהם לרצועת מרדות לישראל" (סי' 135).

עונש הגוף הכי רגיל היה, כמובן, עונש המלקות. בו השתמשו הרבה בכל הארצות, גם בארצות כגרמניה שהיהודים לא דנו בהן דיני נפשות. ויש שני סוגי מלקות: מלקות של תורה, שלוקה המהויב מלקות מן התורה, ו„מכת מרדות" דרבנן. מלקות של תורה הן לא יותר מל"ט ומכות מרדות אין מספרן קצוב, ונחלקו בזה הכמים 1): יש מן הגאונים סוברים שמכת מרדות אין לה קצבה והשבון והכל תלוי בדעת הדיינים וראות עיניהם (עי' סי' 3; 7), אולם הגאון רב האיי סובר שמכות מרדות מספרן

1) על ההבדל בין מכת מרדות ומלקות עי' בתוספתא מכות פ"ג וירושלמי נזיר פ"ד ה"ג; תשוה"ג שערי תשובה סי' ט"ו; שו"ת הרשב"א ח"ד סי' רס"ד; שו"ת הריב"ש סי' פ"ז וצ"א; שו"ת התשב"ץ ח"ב סי' נ"א. בקטע מספר „בשר על גבי גהלים" (עי' Jahrbuch d. Jüd. Lit. Ges. v. 67) נאמר: „מלקות – זה מלקות ארבעים שלוקין השוגגין והמתחרטין, מכות מרדות – בלי חשבון למזיד. מתשובות ראשי ישיבות בבל וירושלים".

י"ג מלקיות ולכן הוא קוראן „מלקות קטן" (סי' 25). לפי דברי הגאון רב נטרונאי אין מלקות של תורה נוהגת היום רק מכת מרדות (7), אך לפי דברי רב שרירא ורב האיי נהגה מלקות של תורה גם בזמנם (24).

בבבל היו מלקין, את המחויב מלקות, בבית דין כ„שידיו ורגליו אסורות, יד ימין עם רגל ימין ויד שמאל עם רגל שמאל". גם בארץ ישראל „היו אוסרין אותו על ספסל ומלקין אותו" בבית דין (27). בארצות אחרות יש שהיו מלקין „על שערי בית התפלה" (32; 156) ויש שהיו מלקין „בבית הכנסת בין מנחה למעריב" (118־119). במקרים המורים ביותר הייבו את המוכה „לסבב כל שכונת היהודים" והמלקה הלך אחריו הלך והכות ברצועה (סי' 83).

„עכשיו אין דין מלקות להכותו עד שתצא נפשו... ומלקין רק לזכרון בעלמא". אולם זהו רק במלקות שלוקין את המביש חברו וכדומה, „אבל מכת מרדות שהיא באה על עברה אין מקילין כל כך... ומכין אותו מכת יסורין..." (118). לפעמים התירו הב"ד להכות את החוטא „מכה בלי חמלה", אם החטא היה גדול ביותר, כזה „שהכה את אשתו בעין והיא מעוברת ולא החשיך עד שמתה" (106). כן היו מלקים בספרד במאה מלקות את המקדש אשה בעל כרחה או את המוסר המלשין בפעם ראשונה (92). גדולה מזו מספר רב שמואל הנגיד, שבקצת כפרים שעל גבול ספרד ישבו יהודים שהיה בהם „צד מינות", „והלקו מהם קדמונינו אנשים שאמדום למלקות ומתו מתוך הלקאה" (43). כאמור, עשו כך רק במקרים יוצאים מן הכלל, ועל פי רוב היו מלקין „רק לזכרון בעלמא" על הבגדים (אולם עי' סי' 83), כי גדול היה כבוד הבריות בעיני חכמינו.

בחטאים ידועים, כהלבנת פני חברו, נהגו שהמחויבים יפדו עצמן מן המלקות בממון, בסכום ידוע וקבוע בכל מדינה. רק אם חזר לסורו וחטא בפעם שלישית „אין מניחין כלל לפדותו מן המלקות, אלא ילקה בבית דין, אם לא שהוא בר אורין שאין ראוי להלקותו" (119).

חוץ משלשת העונשים האמורים מוצאים אנו פה ושם עוד שני עונשים חדשים לגמרי, שאין להם שום מקור וזכר בדיני ישראל, והם: התוית תו קלון וגלוה השער. בספרד היו מתוים תו קלון בברזל

לוהט על פני המוסר שלא נודעה מסירתו רק על פי עד אחד או על פי הודאת עצמו (92). בקהלת פ ר א ג היו עושים כך גם לזונות ששבו אל העיר אחר שגורשו ממנה (121). ב ק ר ק א ענשו לפעמים בעונש זה גם את העובר על תקנות הקהלה או תקנות המדינה שהוכרזו בחרם (פנקס הקהלה, יאהרבוך ד. יוד. ליט. געז. כרך X עמ׳ 313) ואת הגנבים שגורשו מן העיר ושבו אליה (155).

לא פחות קשה מעונש התוית תו־קלון הוא גם עונש ג ל ו ח ש ע ר ה ר א ש, ובאיש גם ג ל ו ח ש ע ר ה ז ק ן 1). הבושה היתה גדולה מאד, ו„עינינו הרואות שאין לך בשת גדול יותר מזה למי שהורגל שלא לגלח וגלחוהו לכונת ביוש, ו י ו ת ר ה ו א [ב ו ש ה] מ ה ק ט ע ת א ב ר" (ים של שלמה לב"ק פ"ה סי׳ י"ד). ומעשה ביהודי נכבד בעדתו שדבק אחר בת אל נכר ופסקו דינו שיגלחו שער זקנו וראשו. ולמען המנע מרוב הבושה הלך והמיר דתו, אף שנשאר בלבו נאמן לעמו ולדתו וחנך את בניו בדת ישראל (120 א׳).

בימי הגאונים ענשו בגלוח שער את המחלל שבת במזיד (סי׳ 2); את החובל בחברו חבלה קשה (סי׳ 1); את הנואף והנואפת (סי׳ 3) וגם את הבא על שפחתו לשם זנות (סי׳ 4). בעונש זה השתמשו, כנראה, רק הגאונים הראשונים, כי ארבעת התשובות שבהן נזכר עונש גלוח שער הנה שלש מהן הן ל ר ב י ה ו ד א י והאחת לרב נ ט ר ו נ א י. בנדון הובל בחברו יש לנו תשובות רבות מאת הגאונים ר ב ש ל ו ם, ר ב צ מ ח, ר ב ח נ נ י ה ו ר ב ש ר י ר א והם אינם מחיבים את החובל בגלוח השער, כי מימי ר ב צ ד ו ק גאון נהגו בתי דינין ל נ ד ו ת את החובל עד שיפיס את הנחבל. גם במחלל שבת אין עונש זה נזכר בתשובות גאונים אחרים, אלא היו עונשים אותו בחרם ומלקות. את הבא על שפחתו ענש רב נטרונאי במלקות, גלוח שער, נדוי ומכירת השפחה ופזור דמיה לעניי ישראל. אולם בימי ר ב ש ר י ר א קנסוהו רק במכירת השפחה ולא יותר (עי׳ סי׳ 4 בהערה). בספרות שאחרי תקופת הגאונים נמצא עונש גלוח השער לעתים עוד יותר רחוקות, ודנו בו במקרים בודדים את העד ששנה עדותו בשביל

1) גלוח זה אינו אלא במספרים, שכן משמש הפעל גלח להוראה זו בכל ספרות ימי הבינים, ועי׳ למשל במנהגי מהרי"ל: „מהרי"ל נהג בעצמו שלא גלח זקנו עד ערב רגל השבועות".

שלקה שוהר (סי' 59), את הנואף והנואפת (סי' 89; 93 א') ואת האיש שהכה אשתו ומתה מתוך ההכאות.

אצל עמים אחרים, וביחוד אצל הגוטים המערביים בספרד, היה עונש זה מצוי ורגיל. אותו הטיל המלך אֶרוויג (680־87) על היהודים שלא ימירו דתם או לא יטבילו בניהם במשך שנה אחת מיום שנתפרסמה פקודתו (עי' גרץ־שפ"ר ח"ג עמ' 149).

מצוי הרבה יותר משני העונשים האחרונים היה עונש התפיסה במאסר, ובו השתמשו היהודים בארצות רבות: בבל, ספרד, איטליא, מורביא ופולניא וליטא, ורק בצרפת ואשכנז לא נפגשהו. בתלמוד אין אנו מוצאים את בית־הסוהר כמוסד קבוע ליסר בו את החוטאים. רק את המכה חברו בהכאות שיש לחוש שהמוכה ימות מהן היו חובשין בבית האסורים עד שיתברר הדבר אם יתחיב מיתה, בהורג במזיד, או גלות, ואם הבריא המוכה נפטר המכה בתשלומי נזק, רפוי, שבת, בושת ופגם (מכילתא פ' משפטים וסנהדרין ע"ח ב'). חוץ מזה יש שמי שלקה ושנה ושִׁלֵש באולתו, או זה שהרג אדם במזיד בלא התראה ובלא עדים ,כונסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צר ומים לחץ עד שכריסו מתבקעת' (סנהדרין פ"א ב'). זהו כמעט כל מה שיש במשנה ובתלמוד בענין זה, אולם בתקופה שאחר התימת התלמוד תפס בית הסוהר מקום חשוב ביסור החוטאים.

מה שנוגע לבבל מוצאים אנו אמנם בתשובות הגאונים שהיו לקהלות בתי מאסר שבהם היו מחזיקין את הנאשם, אם הששו שיברח, עד שיעמוד בדין (סי' 11; 21), והיו גאונים שהתירו להכניסו לבית האסורים אפילו בשבת, אבל לא הגיעו לידינו פסקי דינים של הושבה במאסר כעונש על החטא. תחת זה יש לנו פסקי דינים כאלה בספרד. בארץ זו היו בתי־סוהר כמעט בכל קהלה. בהם הושיבו את המסרב לשלם את מסי הקהל, ולא הוציאוהו להפשי עד שיפרע או יתן ערב (סי' 61), את האיש שנחשד בגניבה (91), וחוטאים אחרים שעוד לא נתבררה אשמתם (סי' 60). אם לא היה בחוטא זה הששׁ חיוב מיתה יש שהיו משחררים אותו ע"י ערב או נתינת ערבון בכסף ובנכסים, אבל אם היה בעובר העברה ספק חיוב מיתה או עונש גוף כבד ,אין נותנים אותו

בערבים, שהרי העובר אם יראה שיתחיב בדין יברח, ומה יעשו בית־דין לערבים והם לא עברו עברה; טוביה הטא וזיגוד מינגד (פסחים קי"ב). ואם במה שנתחייבו ונשתעבדו לכך — אין אדם יכול לשעבד עצמו במה שאינו מחויב אלא בדבר שבממון, אבל לא בחיוב נפש. ועוד שהעובר ילך לו בלי שום עונש, ולא נקיים בו ובערת הרע מקרבך" (סי' 87).

בצד אלה שישבו בבית־הסוהר עד שיעמדו בדין ישבו (אולי בחדרים מיוחדים) גם אלה שכבר עמדו בדין ונענשו בעונש מאסר. בין אלה שנענשו בעונש זה אנו מוצאים, כמובן מאליו, גם את המוסר: אם לא גרם במסירתו שום נזק ענשוהו ב„תפיסה" מעשרה עד עשרים יום (סי' 92). וכן את המקדש אשה ואחר כך נתחרט בו ואינו רוצה לכונסה (סי' 45) ואת הבא על הנכרית (סי' 76). המכה את חברו ואין לו במה לשלם סכום הקנס שהוטל עליו „נשאר תפוס יום לזהוב עד תשלום הקנס, כדי שיוָסר מי שאין לו כמי שיש לו" (סי' 72). חוץ מזה יש שהיו מושיבין את הרוצח נפש, ולא היה בדבר רק עד אחד, בכיפה, לכל ימי חייו, כדין התלמוד (סי' 88).

על היות מקרי הושבה במאסר מצויים בקהלות ספרד תעיד גם התקנה שתקנו בקהלת טירול. על פי תקנה זו אסור להתפלל בעשרה בבית פרטי — כדי שכל הצבור ילך לבתי הכנסת, — אך התירה לתפוסים בבית־הסוהר להתפלל בצבור, בצרוף בני חורין, אם יגיע מספרם ליותר מארבעה (83 א').

בשנת קצ"ב (1432) תקן ועד שליחי הקהלות הספרדיות, ש„שום דיין לא יושיב יהודי או יהודית במאסר מבלי שיכתוב פקודתו זו בכתב ועדים יחתמו עליה. כן הוא מחויב להודיע את הנמוק והיסוד לפקודה זו", חוץ מבמקרי מלשינות ודיני נפשות שאז אין הדיין זקוק לכך (סי' 93).

בפולין היתה התפיסה בבית הסוהר לחזיון עוד יותר רגיל, לחזיון יומי. בית־הסוהר תפס מקום הגון בין יתר מוסדות הקהלה. בזה של קהלה גדולה היו כנראה הדרים רבים, ונשאלה שאלה על „קהל שיש להם בית האסורים, והושיבו באחד מהחדרים ליהודי אחד בתורת קנס על כמה חדשים, חיב במזוזה או לא?" (שו"ת שער אפרים סי' פ"ג).

אם רצוננו לעמוד יפה על הדבר נקח לנו למשל את אחת הקהלות

הגדולות ונעבור על תקנותיה והנהגתה וממנה נקיש ונדין על השאר. נבחר לנו, לדוגמא, בקהלת קרקא.

בקהלה זו היו שני בתי סוהר: ישן וחדש (נקרא בשם: „נייער דודיק"), ושניהם לא עמדו ריקים. רב היה מספר היושבים בבית־הסוהר על שלא שלמו את מסי הקהלה בזמנם. מסים אלה היו מרובים מאד (יש לזכור שכל מסי הממלכה נגבו מאת היהודים באמצעות שלטון הקהלה), ורוב חברי הקהלה, שהיו עניים, רבצו תחת עול כבד. גובי המסים שנתמנו ע"י ה„קהל" היו נונשים וגובים בחזקה. סדר הגביה היה זה: כשהודיעו הגובים לאחד מבני הקהלה שהגיע זמנו לשלם את המס והוא אינו משלם במשך שלשה ימים הכריזו עליו „סרבנות". אם לא שלם תוך שלשה ימים אחר ההכרזה היה השמש מכריז עליו „חרם" בבית הכנסת, והמוחרם היה צריך לצאת תיכף מביהכ"נ. אם הוא מסרב לצאת — תפסוהו במאסר. עברו שלשה ימים אחר שהוכרז החרם ולא שלם „יודיעו גובי המסים לשְׁפֶּעקיל 1), ושפעקיל יושיבו בתפיסה, ושכרו ג' גדולים 2). ולא יוציאוהו מן התפיסה עד שישלם את המס וההוצאות". „שפעקיל וחבריו מחויבים לקחת משכנות או להושיב במאסר תיכף" על פי צווי גובי המסים.

אחרי אלה שסרבו, או שלא יכלו, לשלם את המסים בזמנם אנו רואים בבית־הסהר את אלה שעברו על תקנות הקהל או תקנות „ועד ארבע ארצות". ומה רבו תקנות אלו ומה עצם מספרן!

אסור לעני לחזור על הפתחים שלא ברשיון גבאי הצדקה, ואם עבר על זה אחת דתו שיושיבו הפרנס בתפיסה.

הקורע מפתח בית הכנסת כתב או הודעה שהודבקה בצווי הפרנסים בדבר מס, הכרזת חרם וכדומה „יענשוהו בתפיסה ובקנסות כדי ראות עיני ראשים וטובים".

1) לגובי המסים היו תמיד שני „תפסנים" מיוחדים. בזמן עשית תקנה זו, בשנת שנ"ה, היו שמות ה„תפסנים": יצחק שפעקיל ואהרן אולדום ב"ץ.

2) גם בתקנה אחרת נאמר: „שכירות תפסן ג' גדולים, והנתפס יתן ג' גדולים קודם שיצא מהתפיסה".

קצב שישחוט „עזים שקורין בע״ק מחצי תמוז עד ר״ה אלול...[1] יוקנס בממון, מלבד התפיסה ושאר עונשין קשים ומרים אשר לא יוכל שאת״.

„בעל בית״ שאינו משלם שכר למוד בנו עד „סוף הזמן״ יכופו אותו לשלם בתפיסה, בחרם ובלקיחת משכנות. גם יכריזו בבתי הכנסת ששום מלמד לא יקח את בנו להדרו עד שישלם למלמד הקודם את המגיע לו מ„זמן״ העבר.

נשים המשחקות בקוביא ושארי משחקים אסורים, חוץ מימי חול המועד של פסח וסוכות וימי חנוכה, יושיבון במאסר „אין נייעם דודיק״, ויחזיקון שם „מאחר יציאת בית הכנסת שחרית עד אחר יציאת בית הכנסת ערבית״, אך כל אחת יכולה לפדות עצמה מתפיסה על ידי פריעת קנס רב בסך שלשה אדומים.

את הרשימה הזאת עוד אפשר להגדיל הרבה ולמלא בה עמודים שלמים.

עוברי התקנות היו נענשים במאסר ע״י „פרנס החדש״. אולם בעל בית המשלם מס הקהלה בסכום של רביע זהב אין פרנס החדש יכול להושיבו במאסר רק בהסכמת אחד ה„ראשים״ או „הטובים״[2].

גם לה„ממונים״, שהשגיחו על המצב הסניטרי והסדרים של „רחוב היהודים״, היתה הרשות להושיב במאסר באופן אדמיניסטרטיבי את מפריעי המנוחה והסדר, מקטיני המדות ומפקיעי השערים וכיוצא בהם. כח הממונים היה יפה לאסור את האשמים רק לזמן קצר, יום או לילה, „עד שיצא דינם של הנאשמים לאור בפני הראשים״.

לא מעט היה גם מספר הנענשים לישיבה במאסר ע״י שלשת בתי הדינין שבעיר, ה„תחתון״, ה„אמצעי״ וה„גבוה״. „שלוחי הדיינים, וכן השמשים של הקהל, מחויבים לתפוס מי שחייב על פי הדיינים ועל פי פסקם״. גם „שלוחי הקהל מחויבים להושיב בתפיסה ע״פ צווי הדיינים בלי שאלת שום פרנס חדש״.

1) הטעם הוא מפני ששמעו מרופאים שהרבה חלאים באים על האוכל בשר עזים בזמן הזה.

2) בכל חדש היה „פרנס״ אחד מנהל את כל עסקי הקהלה, בחדש השני בא פרנס אחר על מקום הראשון, וחוזר חלילה. ברוב הקהלות היה מספר הפרנסים או ה„ראשים״ ג – ה, וה„טובים״ ה – ז.

בין אלה שנענשו לכך על פי בית־דין תופס את המקום הראשון „פושט הרגל‟, ה„בורח‟, או, כמו שקראו לו אז, „טוען טענת אין לי‟. לפי דין תורה „אינו מן הדין שיהיה הלוה נתפש בגופו‟ (סי׳ 84), ו„מרגלא בפי הכל כי אין לשום ישראל להבויש חברו בבית האסורין בשביל חוב‟ (שו״ת מהרשד״ם ח׳ חו״מ סי׳ ש״ץ). ועוד יותר מזה, ש„אפילו אם התנה הלוה על עצמו שיתפס המלוה את גופו וכתב לו שטר על זה אין תנאי זה מועיל ואינו יכול לאסרו‟ (תשובת הרא״ש, הובאה בסי׳ 84). אך גאוני בבל כבר ראו צורך לעמוד בפרץ כנגד פושט רגל בכונה רעה ועמדו ותקנו, שמי שאינו מוחזק במסכנות ודלות וטוען שאין לו במה לשלם חובו יכתבו עליו „פתיחה‟ (עי׳ סי׳ 14) וינדוהו לתשעים יום. בזמן זה הכל מתרחקין ממנו כדין מנודה, ואחר כך משביעין אותו שאין לו ומסדרין את חובו כדין התלמוד (עי׳ חו״מ סי׳ צ״ט) ומכריזין עליו בבתי כנסיות: פלוני החזיק את עצמו לעני, מי שרוצה לבא עמו במשא ומתן ידע נא את זה! היו גם בתי דינין שהשביעו את הלוה בכל שלשים יום שאין לו כלום (עי׳ תשו״ג הוצ׳ הרכבי סי׳ קפ״ב). להבישה במאסר אין עוד זכר [1].

בספרד צעדו עוד צעד אחד ובקצת קהלות נהגו הדיינים „לתפוש הלוה בגופו כשנתחייב כן [בשטר החוב], והוא מצד תקנות הקהל‟ (סי׳ 84). אך בפולין הרחיקו ללכת בענין זה הרבה יותר. צורך השעה דריש לתקן תקנות להבטיח ולהקל את הקרדיט, שלא תנעל דלת בפני לוין, והרבה תקנות השובות תקנו ועד המדינה בליטא׳ ו„ועד ארבע ארצות‟ בנידון זה. אז שמו פניהם גם ב„טוענו טענת אין לי‟. בהם עסקו גם הועדים וגם קהלות בודדות. בקרקא, למשל, ראו בשנת שס״ד צורך „להוסיף עונשים ויסורים עליהם, לא שהדין כך אלא שהשעה צריכה לכך‟ והחליטו, „שאם החוב שוה ב׳ מאות זהובים פוליש אפילו מכמה אנשים אז יחמירו הדיינים להושיבו את הטוען אין לי בשטאק [2] ג׳

1) לפני זמן מועט פרסם ד״ר מרמרשטיין ב I. Q. R. N. S. IV. 621 שירים, שבהם מתאונן המחבר על קראי אחד שהושיבו ע״י גוים בתפיסה על שלא פרע לו חובו. וזה היה בשנת ד״א תשפ״ד, היינו בסוף תקופת הגאונים.

2) השטאק שמש, כנראה, לבית־מאסר על יד שלטון הקהל בשביל אלה שנענשו באופן אדמיניסטרטיבי לישיבה במאסר זמן מועט.

ימים וג׳ לילות רצופים, ואחר כך ישב בתפיסה עוד שלשים יום ואח״כ יהא נקי לביתו שלשים יום. והרשות ביד המלוה להובשו אחר כך חדש ימים [1] גם בלי רשות ראשים או דיינים, ואחר זה יצא שוב לביתו שלשים יום, ויש כח למלוה לתפוס אותו חדש ימים שלישי... ובתוך משך שתי שנים לא יבא לשום יריד... ואם יעבור יתפסוהו לשבת שם בתפיסה עד שתכלה רגל מן השוק, ואחר כך כשישוב לביתו אז הימים הראשונים יפלו ויחזור לעונשו הראשון... ואם יברח תוך חמשה חדשים מכאן, ומכל שכן קודם לכן, אז יאבד חזקת הקהלה[2] הוא ואשתו ובניו עולמית והראשים חייבים לגרשם מן הקהלה...״ (ווטשטיין, קדמוניות מפנקסאות ישנים עמ׳ 24).

כך נהגו עם מי שהשדוהו שיש לו אלא שאינו רוצה לשלם, אבל ברוב המקרים הקלו בענשו של „פושט הרגל״ והסתפקו בזה שישב בתפיסה שלשים יום ונשבע שאין לו יותר ממה שהודיע לבית דין. ובפנקס קרקא אנו קוראים לפעמים רשימה כזאת: „אנחנו בי״ד התומי מטה באנו להודיע... איך פלוני לא יכל לצאת ידי הובתו נגד נושיו... ויצא מאתנו בתורת פסק דין גמור שישב בתפיסה ל׳ יום, ואחר כך ישבע בפני ארון הקדש שאין לו יותר מהגרישם אשר יישום כל אשר לו. נאום... ונאום...״

„אמת הדבר כי פב״פ עשה דין בעל חוב וישב בתפיסה שלשים יום כדין כל הבורחים ולראיה התמתי שמי. נאום פב״פ משרת הקהל. ונאום פב״פ ספרא מתא דק״ק קרקא׳ (עי׳ ווטשטיין שם עמ׳ 37; דברי חפץ מפנקסי הקהל בקרקא עמ׳ 36).

ראוי להזכיר במקום זה גם את העונש של מאסר ביתי. — אנו מוצאים שהבי״ד או פרנסי הקהל היו גוזרין על אדם שישב זמן ידוע

1) על פי תקנת „ועד המדינה בליטא׳ מחויב המלוה החובש את הלוה ליתן לו מזונות כל ימי היותו תפוס, ויעלה מה שהוציא למזונות על חובו. עי׳ פנקס הועד סי׳ של״ג.

2) עוד חומר בענין זה יש בפנקס ועד המדינה בליטא סימני שכ״ח - של״ג (ושם יש גם שהבורח נפסל לכל התמנות ומשרה בקהלה), שע״א, שע״ב, תפ״ט; תקנות ועד ארבע ארצות ע״ד בורח נדפסו בסוף ספר „מאמר קדישין׳ על חו״מ, פראג תקכ״ד. ועי׳ גם להלן סי׳ 124, ויאהרבוך ד׳ יור. ליט. געז. XI. עמ׳ 158.

בביתו ולא יצא לחוץ. בספרד נהגו לצוות כך על המוחרם (עי׳ סי׳ 86־85). בקהלת הספרדים בהמבורג נהגו בעונש זה לעתים לא רחוקות, וגם בלתי מוחרמים נענשו בו (עי׳ סי׳ 94).

קרוב לעונש התפיסה הוא גם עונש ה ה ע מ ד ה ב "ק ו נ ע". באחת הפנות שבפרוזדור בית־הכנסת — עפ״ר בבית־הכנסת הגדול שבעיר — היו "יוצאי דופן" שני פסי ברזל. בפנה זו היו מעמידים את החוטא ושלשלאות של ברזל, הנתונות על ידיו, היו רותקות אותו על פסי הברזל. עוד שלשלת ברזל אחת היתה נתונה על צוארו ורותקת אותו אל הקיר [1]. ב"קונע" היה החוטא מוצג לראוה בשעת תפלה כשכל הקהל יוצא ונכנס לבית הכנסת, והכל — ביחוד, כמובן, הנערים השובבים — היו מתקלסים בו או גם יורקים בפניו, ואין לך בושת יותר גדולה מזו. עד היום נשמרו עוד, כזכר לימי שלטון הקהל, בקצת בתי כנסיות, בלבוב [2] ועירים אחרות, פסי הברזל של ה"קונע".

עוברים אנו אל ה ע ו נ ש י ם מ ס ו ג ב׳: גרוש מן החברה, שלילת זכויות ידועות וענשי כבוד.

בין העונשים מסוג זה תופס ה"ח ר ם" את המקום הראשון. החרם הוא, כבטויו השנון של רי״מ פינס [3], "בית הסוהר בלי מנעול", "כבלי ברזל שאין העין רואה אותם והגוף מרגישם מאד". עוד בימי התלמוד, שאז לא החמירו בחרם כמו בתקופה המאוחרת, חשבו עונש זה לקשה יותר מעונש המלקות (עי׳ כתובות כ״ה א׳ בתוספות; רש״י קדושין כ״ה א׳). גם אמרו: "מאי שמתא? שם מיתה" (מו״ק י״ז א׳). המנודה והמוחרם נחשבו כמתים, נטולים מן החיים ומרוחקים הרחקה גמורה מן הצבור.

בעונש זה יש שתי מדרגות: א) הנדוי או ה"פתיחה", היא פתיחת החרם; ב) החרם, או החרם החמור. המנודה אסור בתספורת, כאבל, "ואין מצרפין אותו לעשרה לכל דבר שצריך עשרה, אין יושבין בארבע אמותיו ואם מת שולחין ב״ד ומניחין אבן על ארונו, כלומר שהן רוגמין אותו לפי שהוא מובדל מן הצבור, ואין צריך לומר שאין מספידין אותו ואין

1) כשהיו רושמים בפנקס פסק דין של העמדה ב"קונע" היו משתמשים במליצה: "יתנו רביד הברזל על צוארו" (157).

2) ע׳ "אנשי שם" לר״ש בובר עמ׳ 58. ועי׳ שם גם במבוא הספר עמ׳ XX.

3) בספר "עמק ברכה", ירושלים תרמ״ג.

מלוין את מטתו" (רמב"ם פ"ז מה' ת"ת, ה"ד). אבל שונה הוא לאחרים ושונין לו, נשכר לפועל ושוכר פועלים ונושאין ונותנין עמו. „יותר עליו המוהרם שאינו שונה לאחרים ולא שונין לו, אינו נשכר ואין נשכרים לו ואין נושאין ונותנין עמו, ואין מתעסקין עמו אלא מעט כדי פרנסתו" (שם). זהו דין התלמוד, אבל בימי הגאונים היו מהמירים מאד מאד במוהרם ונהגו שלא ימולו את בניו ולא יסדרו להם קדושין, לגרשם מבית־הספר ואשתו מבית הכנסת, להתוך ציציות המוהרם ולעקור מזוזתו, לא קברוהו בקבר ישראל והיו „נוהגים בו מנהג גוים" (ע' סי' 14), ו„חושבים אותו כמת" (עי"ש בהערה). בחומרות אלו נהגו ע"פ רוב עוד במאות האחרונות בפולין (ע' סי' 146; 159). אבל ברוב הא־צות התקרבו יותר לדין התלמוד [1].

את ההרם היו מכריזין בבית הכנסת „בהוצאת שבעה ספרי תורה, בכבוי נרות ובתקיעת שופר" [2]. נוסה ההרם המוכרז היה שונה בזמנים שונים ובארצות שונות, ולא הרי הנוסה שהיה נהוג בבבל בימי הגאונים כהרי הנוסה הנמצא בספר כלבו (סי' קל"ט), שהוא ארוך מאד ומרבה בקללות. ונראה שאפילו בארץ אחת נהגו בנוסהאות שונות: הכל לפי המאורע וההטא. אחר שהוכרז ההרם בבית כנסת אחד היו מודיעין מזה לכל העם ע"י הכרזה בכל בתי הכנסת שבעיר. אם היו מהרימים אשה נהגו להכריז על זה גם ב„עזרת נשים". במקרים השובים היו מודיעין ע"ד ההרם גם לשאר הקהלות (עי' סי' 42), ויש גם שהכריזו את גוף ההרם בכל הקהלות (65), או רק בהשובות שבהן (158). בספרד „נהגו להכריז על המוהרם בשוקים וברחובות וצוו עליו שישב בביתו ולא יצא להוין" כל זמן שלא יותר לו ההרם (85).

ה„חרם" היה איפוא נשק חד וחזק שפעולתו היתה תמיד ודאית ובטוחה [3]. החוטא היה מוכרח כעבור זמן קצר להכנע ולבקש שיתירו לו

1) יש להעיר שלפעמים, אמנם לעתים רחוקות מאד, הטילו הרם על קהלות שלמות. כך עשה ועד ד' ארצות לק"ק סווערזניץ בריבה עם קהל פוזנא. ע' בהעתקות מפנקס פוזנא יאהרבוך ד' יוד. ליט. געז. III עמ' 119–120.

2) ע' גם כן יאהרבוך שם עמ' 119.

3) „וידע נא כל אחד שחרם יהושע בן נון אינו חוזר ריקם" (פנקס קרקא).

את החרם. אם הוסיף להתעקש זמן רב — מה שקרה רק לעתים רחוקות מאד — היו תנאי ההתרה אחר כך קשים ביותר. בקצת מקומות היתה הממשלה מחרימה לאוצרה את כל רכוש המוחרם אם עברו עליו שלשים יום בחרם 1). אולם היו גם מקרים מועטים שהמוחרם לא נכנע לגורלו, והעיז, למשל, להכנס לבית הכנסת. במקרים כאלה היו — בספרד — כל המתפללים יוצאים מבית הכנסת, ומשאירים את המוחרם יחידי. בפולין, ליטא ומעהרין היו מושיבים אותו בתפיסה תיכף ומיד (סי' 123 ; 143) והמנצה סוף סוף היה הקהל.

אך יש שהמוחרמים היו נשענים על כח השלטון שהכריח את הרב וראשי הקהל לבטל את החרם. ככה היה מעשה בספרד בעיר קלעת איוב שהחרימו בה שלשה יהודים „קרובים למלכות", והמלך Jaime I הוציא פקודה שבה דרש מהקהל שיתנו למוחרמים להכנס לביהכ"נ, גם אסר לקהל לצאת מביהכ"נ בשעה שהמוחרמים נכנסים וצוה שיתפללו וידברו עמהם וימכרו להם יין, והעובר על פקודתו זו יקנס בקנס כסף גדול (Règnê, Catalogue 275 'סי). מקרה קרוב לזה יש שקרה גם בפולין, ששר העיר צוה להלקות את אלה שינהגו חרם בפלוני חביבו2), אבל גם קורבה לרשות זו לא הועילה להמוחרמים בשעת דחקם; החרם היה שובר אויבים ומכניע זדים. ועוד בימי התלמוד אמרו: „שדי שמתא אגנובתא דכלבא והיא דידה עבדה" (מו"ק י"ז א').

בקצת מדינות נטל השלטון מאת הרבנים וראשי הקהל את הרשות להשתמש בחרם. ממשלת הולנד גזרה „שלא לנדות ולהחרים שום בר נש במדינתה, כי בזה יתרבה ישובה" 3). אולם גם לזה מצאו עצה: אם ראו ראשי הצבור צורך בהכרזת חרם היו פונים בבקשה לרב גדול ומפורסם במדינה אחרת שיכריז את החרם. וככה אנו מוצאים שראשי

1) עי' שו"ת מהרי"ק סי' קס"ז.

2) עי' שו"ת תרומת הדשן סי' רע"ו שנשאל על מאורע קרוב לזה והוא כותב ש„אם נתנדה על דברים שבינו לבין חברו אין הצבור מחויבים להכנס בספק עונש השררה, אבל אם החרימוהו ונדוהו בשביל שעבר עברה בפרהסיא בדברים שבינו לבין המקום מחויבים אנו להכנס בספק עונש כדי להחזיק דתינו ותורתנו מפני קדושת השם". ועי' גם סי' 109 בתקנות ר"ת וחבריו, ושו"ת מהרש"ך סי' רנ"ה.

3) שו"ת אוהל יעקב לר"י ששפורטש, בתשובת רבני אמסטרדם לגאוני ועד ארבע ארצות שנכתבה בשנת תס"ג. גרץ, דייטש חלק ח' עמ' 536, משער שפקודה זו הוציאה הממשלה אחרי שהחרימו את שפינוזה.

„ועד ארבע ארצות" בפולין מחרימים שבעה עשר אנשים באמשטרדם מה שלא יכלו לעשות רבני אמשטרדם עצמה (ע' סי' 158). כן עשה מעשה לצורך השעה הרב המפורסם ר' יוסף קולון, והוא כותב: „ויען כי בנירנבורק ובכמה עירות אחרות באשכנז שאינם רשאים לכתוב דרך גזרה, מפני יראת המושלים והשרים, אנכי הצעיר בא לחזק דבריהם... והנני גוזר בגזרה חמורה על כל יושבי ארץ אשכנז... שלא ימרו פי רבותי הנועדים בנירנבורק" (שו"ת מהרי"ק סי' ד', ועי' גם גרץ ח"ו עמ' 295).

מהרי"ק עשה זה לבקשת רבני אשכנז, אבל יש שרבני וראשי הקהלה לא היו מרוצים כלל וכלל מן החרם שנשלח אליהם ממקום אחר על יחיד או על רבים מבני קהלתם, כי התערבות זו שבאה מבחוץ לא היתה רצויה והכניסה ערבוביה בעניניהם הפנימיים. על כן תקנו הכמי אשכנז עוד בזמן קדום „שכל החרמות והעונשין שיבאו מבי"ד אל בית דין אחר — שיהיו דברי המענישים ההם בטלים כחרם הנשבר". ובתקנות שתקנו הכמי אשכנז בשנות ש"ב ושפ"ח הוסיפו עוד יותר ואמרו, ש„אחת דתו של אותו כתב [חרם] לשרוף אותו בפומבי לעין כל... וישרפוהו בחצר בית הכנסת ויעמוד הרב בפני העמוד ויבטל דברי המענישים או פסקיהם בבטול גמור", ועשו כך מפני שראו ש„אפילו גר ממדינות פולין שולח חרמות וגזרות" 1).

מן הראוי להעיר שטובי הרבנים שבכל דור היו ממעטים להשתמש בכה החרם. על מהרי"ל יסופר שהחרים בכל ימי חייו רק פעם אחת, „ולא נשמע שהחרים קודם לכן או אחרי כן שום אדם בעולם" (מנהגי מהרי"ל). גם בן זמנו ר' ישראל ברונא כותב: „אבי מורי היה מצוני בצואה גמורה שלא להסכים לשום נידוי בשום מקום" (שו"ת מהר"י ברונא סי' קפ"ח, ועי' גם במאמרי: לקורות הרבנות ב„רשומות" כרך ב' עמ' 287). ובמקרים שראו צורך לנדות את מי שהוא לא עשו כך אלא בהסכמת הקהל, וכבר תקנו רבנו תם וחבריו „שלא ינדה הרב בלא רשות הקהל וגם הקהל לא ינדו אדם בלי רשות הרב". אף הרא"ש מעיד על עצמו: „מימי לא הלכתי בגדולות לגזור נדוי בלי הסכמת הרבים..." (שו"ת הרא"ש כלל מ"ג סי' ט').

1) כל התקנות בענין זה הובאו בס' אור הישר ע"ד הגט מקליווא, אמשטרדם תקכ"ס.

כבר הזכרנו שהמוחרם שקל למטרפסיה גם אחר מותו, כי קברוהו „קבורת חמור" על יד גדר בית הקברות, ומעשה ביהודי, סוחר גדול בלונדון, שנדוהו ומפחד „קבורת חמור" קנה לו האיש בסכום גדול מאד חלקת אדמה מיוחדת לבית קברות בשביל בני משפחתו 1). אמנם הרשב"א כותב בתשובה (עי' בב"י לטור יו"ד סי' של"ד): „אני איני יודע שהחמירו בשום מקום על המנודה שמת יתר על מה שאמרו שבית דין סוקלין את ארונו בהנחת אבן אחת, אבל ישראל מתעסקין עמו בקבורתו". ככה נהגו, כנראה, בספרד, אבל בפולין נהגו אחרת.

בקבורת חמור קברו לפעמים גם את ה„אלם", וכן את ה„עבריין" שמפני טעמים שונים לא החרימוהו בחייו אבל רשמו בפנקס הקהל, שיקבר קבורת חמור 2). ועוד במאת השנים שעברה עשו כך לאחד שהעיז להתגרות ברעה ולהלשין על הצדיק ר' משה'לי בצ'צ'לניק: „נכרים „טהרו" אותו על פי הוראת בני ה„חברא קדישא" במי רפש... את גופו הטילו לתוך עגלת־אשפה, הסירו מעליה אופן אחד וסוסה דלה סחבה את העגלה בשוקים וברחובות, אחרי העגלה רצו נערים ועדר־כלבים. הנערים השובבים זרקו כעכים לפני העגלה ועל גבה: הכלבים קפצו וחטפו את הכעכים. ככה הביאו את המת לבית הקברות וקברוהו סמוך לגדר" („רשומות" כרך ב' עמ' 453).

מיתר העונשים שהיו נהוגים בזמנים שעברו יש להתעכב ביחוד על עונש הגלות. יש חוטא הגולה רק מעירו ויש חוטא גולה מכל המדינה ועליו לבקש לו מנוח במדינה אחרת; יש שגזרת הגלות היתה רק למספר שנים ויש גלות עולמית. לפעמים גרשו גם את משפחתו של החוטא

1) המעשה הזה קרה בתחלת המאה הי"ח. את האיש נדו על שהוציא לעז על גט אחד, ויש על זה חרם דרבנו תם. על מאורע זה נתחבר קונטרס מיוחד בשם „מעשה רב", נדפס באמשטרדם תס"ז.

2) ע"ד קבורת חמור למאבד את עצמו לדעת עי' פנקס הח"ק בברודי, יאהרבוך ד. יוד. ליט. געז. XII עמ' 124. ועי' גם „לקורות היהודים בלובלין" מאת ש. ב. נסנבוים מהד' ב' עמ' 142־4 בכרוז שהוציאו גבאי החברה קדישה ופרנסי הקהלה בשנת תנ"ד. בכרוז זה הודיעו לכל הקהל שכל המוסרים, מזייפי שטרות ומעידי עדות שקר וכן כל אלה המשתמטים מלשלם את מסי הקהלה – ע"י שהם משיגים המלצות מ„פריצים וגלחים" – ירשמו בפנקס שחור, ואם לא יבואו לפני שלטון הקהל לקבל דין ועונש על המעשים הרעים שעשו יקברו קבורת חאר.

וקרוביו: הכל לפי החטא ולפי „רוב המעשה". על ההוטא בפעם ראשונה הקלו, ועל זה שעבר עברה ושנה בה החמירו. בעונש זה הרבו להשתמש בספרד ופולין, אולם פוגשים אנו אותו גם בארצות אחרות (106; 121; 122). בעונש הגלות נענשו: רוצח נפש שרק עד אחד מעיד עליו (88) או שאין עליו עדים כלל, אבל יש רגלים לדבר וקלא דלא פסיק שהוא הוא הרוצה (73); החובל בחברו ומת הנחבל מן המכות אחר זמן ידוע (82), וכן המכה את אשתו מכת אכזרי „יש להגלותו ממקומו ב' או ג' שנים" (106); מוסרים ומלשינים (77; 92), אותם, ולפעמים גם את משפחתם, היו מגרשים „מכל גבול מדינות ליטא ורוסיא" (138); הנואפים (77; 162) והזונות (121); גנבים וקוני חפצים גנובים (122; 144; 156; 159; 161); מזייפי שטרות ומטבעות (122; 160) ובכלל את כל אלה העוסקים בעסקים חשודים ואסורים, פורצי גדר המוסר ומפריעי שלום הקהל.

כחו של הכלל: „כל ישראל ערבים זה בזה" היה יפה ביחוד בימי הבינים, ואיש אחד שחטא היה מעלה את הקצף על כל העדה. ראשי העדה היו מוכרחים, איפוא, להשגיח על מעשיו של כל יחיד ויחיד מבני הקהלה שלא תצא מהם תקלה לכל הצבור. יהודי שלוה כסף מאדון העיר, או מנוצרי פשוט, ולא שלם, היה הנוצרי מתגולל על הקהלה היהודית ותובע ממנה את תשלום החוב 1), ולפעמים היו תוצאות הדבר עוד יותר קשות, ולכן תקן „ועד המדינה" בליטא ש„אין ללוות ממון משום גוי או פריץ בעולם שלא בידיעת ורצון האב"ד וראש אחד... והעובר — חוב על הקהלה להגיד לגוי, או לפריץ, שאינו בטוח ויאכל ויבלע הממון. ואם כבר אכל ובלע הממון טרם נודע הדבר להקהל, זה פרי חטאתו לגרשו מן העיר וחוצה וחזקת ישוב שלו אבודה. ואם יהא נלכד בתפיסה אין ליתן עזר שוה פרוטה לפדיון נפשו" (פנקס הועד סי' קס"ג וסי' תרל"ז). כן צוה הועד ש„יעבירו קול כרוז בכל מדינה כולה אודות שנמצאים בני אדם המתגרים באומות בריב ומצה ובאים עם הגוי לידי הכאה ועי"ז העלילות יוצאות... על כל קהל לעשות התראה באנשים כאלה להזהר בכל אלה בעונשים גדולים, להיות כל נכסיו לסילוק העלילה וגם להפסיד חזקת ישוב שלו לגרשו מן העיר וחוצה..." (פנקס הועד סי' כ"א).

1) עי' ביאהרבוך ד. יוד. ליט. געז. כרך III ע' 107, בהעתקת פנקס פוזנא.

הועד מזהיר ומודיע שאם ראשי איזו קהלה יעלימו עיניהם מזה ולא יגרשו את המחויב – כי אז תפול כל אחריות העלילות, שתצמחנה ממעשי המחויב, רק על קהלה זו לבדה, והועד לא ישתתף בכספי המדינה בהוצאות בטול העלילות. לפעמים הטיל הועד את כל האחריות לא על הקהלה כולה כי אם על ז' טובי העיר בלבד (פנקס ועד המדינה סימני ר״א, רמ״א, רמ״ב).

גזרת גרוש היתה מצויה מאד בקהלת הספרדים בהמבורג. שלטון הקהלה, ה„מעמד", היה אחראי לפני הסינט ההמבורגי בעד מעשי כל חברי הקהלה, שלא יצא מהם שום נזק לעניני העיר וסוחריה. ולכן נתן לו הסינט גם את הרשות לגרש מן העיר את פורצי גדר המוסר. את הנושאים ונותנים שלא באמונה וכיוצא בהם. לאלה שנתחיבו גלות ע״פ החלטת ה„מעמד" היו שולחים ע״י השמש פקודה לעזוב את העיר, וזמן קבעו להם משלשה עד חמשה עשר יום. המעמד היה תקיף בדעתו בענינים אלה ושום בקשות לא הועילו להעביר את רוע הגזרה. אם מחוסר כסף לא יכול המגורש לעשות את דרכו – הלוה המעמד לקרוביו את הסכום הנחוץ להוצאות הדרך. יש שהיו שולחים את האיש הבלתי־רצוי לחו״ל, ע״פ רוב לאמשטרדם, לשנים אחדות, ואם ייטיב שם את מעשיו הרשו לו לשוב להמבורג. ככה נהגו עם חוטאים צעירים לימים (ע' על כל זה בסי' 94).

היו גם מגורשים מסוג אחר: מגורשים מבית הכנסת. ע״י גרוש מן העיר התכונו בעיקר לבער את הרע מקרבם, וע״י עונש הכבוד של גרוש מבית־הכנסת רצו בעיקר להכריח את החוטא שישוב מדרכו הרעה וימלא את המוטל עליו 1) מטעם הקהל והדין. עונש זה מלא את תעודתו והשיג תמיד את המטרה. עלינו לזכור שבאותם הימים היו כל חיי הצבור מרוכזים בביהכ״נ, וכל הפורש מביהכ״נ הריהו כפורש מחיים אלו. חוץ מזה הנה היו אז כל היהודים משכימים ומעריבים לתפלה בצבור בבית הכנסת. באשכנז היו מגרשין, בימים קדמונים, מביהכ״נ את המשחק בקוביא (101) ואת המכה חברו (עי' לעיל ע'. 15). בקהל הספרדים בהמבורג

1) ע״פ תקנות קהלת אמשטרדם יגורש מביהכ״נ האיש שיעבור על איזה דין או מנהג „עד שיעשה תשובה שלמה כאשר יושת עליו מן האב״ד". האיש שיסובב על פתחי נדיבים, או בביהכ״נ, לסיוע איזה עני בלי רשיון שלטון הקהל ידחה מביהכ״נ לזמן של שלשה חדשים. תקנות מעין אלו אנו מוצאים גם ביתר ספרי התקנות שנתחברו במאה הי״ח.

אסרו את הכניסה לביהכ״נ לאלה שהעליבו את חבריהם עלבון קשה; להשודים על חלול שבת, אם גם היתה להם הוראת היתר והתנצלות (עי׳ גם סי׳ 96), ועריות, ואפילו לאלה שלא שלמו לקופת הצדקה את הסכום שהטילו עליהם (94).

במקרים ידועים אמנם לא היו מגרשים את החוטא מביהכ״נ אבל היבוהו לשנות את מקומו. „פושט רגל, אם גם יתפשר עם בעלי חובותיו עליו לעמוד בבית הכנסת במשך שלש שנים אחורי הבימה״ (125). כן היה מעשה באשה שהעליבה את חברתה ויצא גזר דינה, ש„תשב מחוץ לביהכ״נ שמונה ימים, ואותם שלשים יום שהיא בנדוי תשב במקום אחד ז׳ ימים ובמקום שני ז׳ ימים ובמקום שלישי שבעה ימים, והמותר במקומה״ (117; 133). בעונש זה של „שינוי מקום״ נענשו ע״פ רוב הולכי רכיל ומוציאי דבה על חבריהם.

מקרי הוצאת דבה, חרופים וגדופים היו מצוים למדי, ביחוד באשכנז ופולין, וברוב ספרי השו״ת נפגש פסקי דינים בענין זה (ועי׳ סימני 113־120). מוציאי הדבה והמחרפים נענשו במלקות — אמנם ע״פ רוב פדו את המלקות בכסף — בקנסות כסף ובבקשת מחילה מן הנעלב בבית הכנסת במעמד כל הצבור. ביחוד נענשו קשה מוציאי שם רע על אשה שהיא חוטאת נגד חוקי הצניעות וטהרת המשפחה, כי מלבד היות עלבון זה קשה ביותר הנה אפשר להרוס ע״י דבה כזו חיי משפחה שלמה. העולב היה סופג את הארבעים ולא הרשו לו לפדות את המלקות בכסף, „אם לא שהוא בר אורין שאין ראוי להלקותו״, והוכרח לבקש מחילה מן האיש ואשתו בביהכ״נ בשעת התפלה „קודם הוצאת ספר תורה מן הארון״, והאשה שהוציאה שם רע על חברתה „יש לה לבקש מחילה מהמבוישת בביהכ״נ של נשים״ (117). מבקש המחילה היה צריך להחזיק בידיו שני נרות שחורים, „ויש מקומות נוהגין לבקש מחילה (בעטיפת) סדין״, ולומר בקול רם: שמעו נא רבותי! חטאתי לה׳ אלהי ישראל ולפלוני שפשעתי וסרחתי נגדו, כי כל הדברים שדברתי עליו הם שקר וכזב, על כן אני מבקש סליחה וכפרה מה׳ אלהי ישראל ומפלוני שימחול לי (119; 133).

בכלל החמירו יותר באיש שחרף אשה מבאשה שחרפה איש (עי׳ סי׳ 144), והיה גם מי שאמר ש„הא דהמביש את חברו בדברים למר

מנדין אותו ולמר מלקין אותו, היינו כי יריבון אנשים, אמנם הנשים שזה דרכן לחרף ולגדף בדברי הבל וכזב ואין דבריהן מעלין ולא מורידין — הניחו הדברים על פי הדין כי המביש בדברים פטור׳ (שו״ת מהר״ש יונה, הובא גם בכנה״ג לחו״מ ס׳ ת״ך), אבל זוהי דעת יחיד, ומצינו נשים רבות שנענשו על שהעליבו חברותיהן (ע׳ גם נימוקי מהר״ם ממירזבורג, הובא בד״מ לחו״מ סי׳ ת״ך ושו״ת הרמ״א סי׳ מ״ה).

אם המעליב לא רצה לקיים את פסק הדין הכריזו עליו בביהכ״נ „שהוא פסול לעדות ולשבועה וכל דבריו הם ככלב המנבח׳, ויש גם שרשמוהו בפנקס הקהל שיקבר קבורת חמור (119), או נדוהו עד שיקבל עליו את הדין.

בין שאר עונשי הכבוד יש השיבות מיוהדת לעונש הנזיפה הפומבית והכרזת החטא ברבים. בהכרזה זו היו שתי מדרגות. אם חטא האיש חטא גדול פרסמו קלונו „בכל ערי הגליל״ או בכל הקהלות אשר בארץ. כך עשו למוסרים (92) ולפעמים גם לנואפים ודומיהם (עי׳ גם סי׳ 29), אולם ע״פ רוב ענשו בעונש זה את העוברים על תקנות הקהל או על דרכי הנימוס המקובלים והסתפקו בהכרזת המאורע בביהכ״נ שעובר העברה מתפלל בו. בזה ענשו את האיש או האשה שנכנסה לשתות יין בבית מרזה של גוי (126; 137) או שהלכה לתיאטרון ולבית האופירה 1) (126), או את זו שעברה על תקנות הקהלה או ועד המדינה בעניני המותרות ולבשה בגדים יקרים שנאסרה לבישתן (130).

כן הכריזו ברבים ופרסמו קלונם של אלה שסרבו ללכת לבית־דין, או שמאנו לציית בקולו של הרב או לפסק הדין של הדיינים 2) (128 ומקורות אחרים). דבר יפה יסופר על הרב המפורסם ר׳ מאיר הלוי בוינה (מת ערך ה״א ק״ל), ש.עשה מעשה באחד שלא רצה לקיים דבורו וטען שלא קבל קנין ולכך רוצה לחזור בו. והרב הנ״ל הזהירו ואמר לו: מכל מקום מוטל עליך לקיים דבורך, ולא קבל פלוני תוכחת הרב ואזהרתו, וצוה הרב לש״ץ לעמוד על המגדל (־הבימה) ולהכריז: שמעוני, רבותי!

1) ע״פ תקנות קהלת האשכנזים באמשטרדם הנה מלבד שיפרסמו ברבים קלונו של ההולך אל ה„טאנץ קאמיר׳ וכיוצא – יאבד גם את „חזקת הקהלה׳. התקנות נדפסו בשנת תצ״ז.

2) ככה עשו במקום שלא רצו, או לא יכלו, להשתמש בכח ה„חרם׳.

פלוני אינו רוצה לקיים דבורו כך וכך לכן אין רוח חכמים נוחה הימנו ואינו בכלל שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, כי זה האיש כזבן ומחוסר אמנה" (שו"ת מהר"ם מינץ סי' ק"א). וכך עשה גם הרב ר' משה מינץ ורבנים אחרים במעשים שבאו לידם (עי' שם, ושם סי' ל"ח-ל"ט) ואת הכרוז „צריך ש"ץ להכריז בבית הכנסת בשעה שאומרים אשרי". כך עשו רק לאחר ש„הרב הוכיח את החוזר בינו לבינו והגיד לו שאם לא ישמע לעצתו יכריזו זה עליו ברבים ויבישוהו".

דומה לעונש ההכרזה הוא גם עונש הרשימה על טבלא שחורה שתלוה בבית הכנסת. בשנת תקס"ד הדביקו בקהלת פיורדא, ע"פ פקודת הרב, טבלא שחורה על כותל עזרת הנשים שבבית המדרש ועליה היה כתוב באותיות גדולות: „על טבלא זו ירשמו את שמות הנשים שתעיזנה לרקד עם גברים" (עי' לעווענשטיין, יאהרבוך ד. יוד. ליט. געז. כרך ה' ע' 185). טבלא כזו היתה תלויה עוד לפני ששים-שבעים שנה בביהכ"נ הגדול בעיר הורודנא ועליה היה כתוב בצבע לבן: „דער וויל ניט נעמען קיין פלעט אויף שבת" (זה אינו רוצה לקחת אורח עני לסעודת שבת). על טבלא זו רשמו את אלה שסרבו להזמין לשלחנם את העני מביא ה„פתקא" השלוחה אליהם מפרנס החדש 1).

עוד עונש אחד נמצא פה ושם בפנקסי קהלות שונות, והוא: שלילת הזכות לבחור ולהבחר למוסדות העדה. זכות זו היתה ברוב הקהלות רק לאלה ששלמו מסים בסכום הגון ולאלה שהצטיינו בתורתם וזכו לתארי הכבוד „חבר" או „מורנו" (עי' גם מאמרי „לקורות הרבנות", „רשומות" כרך ב' ע' 264-5), והכל הוקירו זכות זו. באבוד זכות זו נענש פושט הרגל (פנקס ועד המדינה בליטא סי' של"א-של"ב), המשחק בקוביא וההולך לבית מרזח לשתות יין (126) וכיוצא בזה. בחטאים יותר

1) בפנקס זאלקווא יש תקנה משנת תנ"א: „ומי שלא יקבל פיתקא אז מחויב פרנס החדש לעשות לו כל כפיות ונגישות וליטול ממנו משכון כדי שישלם לעני עבור הפיתקא כפי ראות עיני הגבאי, וזהוב אחד יותר בשביל הקנס. וזה דוקא בפעם ראשונה. אבל בפעם שניה יכריזו עליו בביהכ"נ לפרסם קלונו ברבים, יהיה מי שיהיה". עי' קריה נשגבה לר"ש בובר ע' 109. פרטים מענינים בענין זה ישנם בספר „סגל האומר" (לר' יעקב הכהן מיאנוב הומבורג תק"ז) דפי ל"ה - ל"ז.

חמורים פסלו את החוטא גם לעדות ולשבועה (עי׳ סימני 13; 111; 104) או שללו ממנו את תארי הכבוד „חבר״ ו„מורנו״. ושלילת תארים אלו גררה אחריה שלילת זכויות ידועות בחיי הקהלה ובעניני מסים 1).

הגענו לעונשי הממון. עונשי הממון היו העונשין הכי מצויים ובהם נענשו תשעים למאה מכל החוטאים. עונש הממון מתהלק לשני סוגים: א) קנסות של ממון בסכומים שונים, ב) אסור משא ומתן לזמן ידוע.

קנסות של ממון מתחילים בסכומי כסף קטנים ומסימים בהחרמת חלק מן הרכוש או גם בהחרמת כל הרכוש. מובן שבאופן קשה כזה נענשו החוטאים רק במקרים חשובים ביותר. כך נהגו עם קוני גנבות על הירידים ה„מסכנים את עצמם ואת הקהלה״, וכן עם אלה ה„מגלים מסתורים בירידים״ (163). כך עשו גם לאחד שהיה „רע לשמים ורע לבריות... ונאשם בגזלות והמסים לרבים וליחידים״, ויצא פסק דינו „לעַקל את רכושו בכל המקומות״ (157). גם זה שהשכיר את ביתו לאיש שאין לו „חזקת הקהלה״ נענש בהחרמת ביתו לטובת הקהל (150). מצויים יותר היו מקרי החרמת הסחורה של אלה העוברים במשאם ומתנם על תקנות הקהל או תקנות ועד המדינה. ועד המדינה אשר בליטא תקן ש„אין לשום אדם לקבל סחורות ממדינת פולין ולמכרם באופן קומיסיוני, בקנס אבוד הסחורה ההיא״. בזה כוון הועד להגן על התעשיה הליטאית ועל סוחריה מפני התחרות של סוחרי חו״ל 2) (141).

בסכומי כסף שונים נקנסו המעליבים או המכים את חבריהם (ויש שהקנסות בעד זה עלו לסכומים הגונים, ומעשה באחד שהכה את חברו, והיבוהו ליתן להמוכה שליש מכל אשר לו, עי׳ סי׳ 108), העוברים

1) כאן יש להזכיר גם את העונש שלא יקרא לעלות לתורה במשך זמן ידוע (עי׳ ס״ 94; 129).

2) עי׳ תקנת ועד שנת ת״ל: „כל קהלה וישוב מחויבים לעמוד בפרץ ולמחות על האנשים הבאים ממדינות אחרים אשר לא ממדינות ליטא לקנות או למכור עם ערלים שלא בירידים...״ (שם סי׳ תרנ״ז). אותו ועד מדבר בתקנה אחרת על „כמה אנשים... הבאים לגור ולהשתקע במדינתנו ליטא, ובפרט בורחים (־פושטי רגל) מפולין ומשאר ארצות. מכל אלה עומדים סכנות גדולות והיזקות ליחידים ורבים מחמת מעשיהם ועסקיהם״ והועד מתקן שיגרשום מקיר העיר וחוצה (שם סי׳ תרס״ד).

על תקנות שונות של הקהלה, מפריעי הסדרים בבית הכנסת או ברחובות העיר, מצחקים בקלפים ושאר משחקים אסורים ועוד חטאים רבים ושונים.

כסף הקנסות היה נופל על פי רוב לקופת הצדקה שבעיר או לקופת תלמוד תורה או מוסד צבורי אחר, ויש שלבדק בית הכנסת יתנוהו. אולם חלק גדול של כסף הקנסות היה נופל בהרבה מקומות לאוצר הממשלה, או לכיסו של שר העיר. הסבה לזה היתה, כי הממשלה באשרה את תקנות הקהלה או בנתנה לבתי הדינין ושלטון הקהלה את הרשות לדון דיני קנסות היתה מתנה בתקנות או ברשיון הנִתָּן, שהלק מכסף הקנסות יגיע לאוצרה. אבל יש גם שהמלך או הממשלה לא דרשה זאת, אך שלטון הקהל, מחפצו ששלטונות המדינה יעזרו לו בהוצאות פסקי דיניו אל הפועל ויעמדו תמיד לימינו, פסק שמחצית סכום הקנס, או גם כולו, יפול לאוצר המלך או שר העיר. טובי הרבנים ערערו אמנם תמיד על „המטילין קנס לבעל המדינה ומחייבין ממון לכותים" (עי' סי' 65 בהערה), והורו שיחלקו את כסף הקנסות לעניים 1) או שיתנוהו להספקת צרכיהם של עניי הבחורים הלומדים בישיבות (עי' סי' 119). דעת מהרש"ל אינו נוחה גם מזה והוא דורש שימסרו את כסף הקנס להמוכה או המבויש שיעשה בו כחפצו: יעכבם לעצמו או יתנם לדבר צדקה. דברי מהרש"ל בענין זה חשובים ביחוד. הוא כותב: „והנה רגילים המתביישים ליתן אותם ליד הדיין לצדקת עניי הבחורים, ולפעמים הדיין אומר: וצדקה תהיה לנו! ולא עוד אלא אפילו המתבייש עני מכל מקום פוסק הדיין אותה הקצבה להספקה [של הבחורים], וזה המתבייש די לו במה שראה נקמה במחרפו על כן שותק. וגם לפעמים מפתים הדיינים למתביישים ואומרים: אין נאה לך ליקח, מחמת שהוא גנאי וקלון, כמנהג הגויים. אבל בדין תורתנו לא יש צד עון וקלון בזה... ואדרבא יאמר לו למה אתה מבזבז ממונך בכדי" (סי' 119).

כלפי קצת דיינים שהיו אומרים: וצדקה תהיה לנו, תקן גם ועד המדינה בליטא ש„הדיינים שבירידים 2) אינם רשאים ליקח שום קנס בעולם

1) בקצת קהלות ספרד נהגו „שיתחלק הקנס על דרך זה, שיקח המתרעם שליש ולבי"ד שליש ולהקדש שלישי" (סי' 72).

2) בשעת הירידים נמצא תמיד בית דין מורכב מדייני הקהלות החשובות שבמדינה, או שהקהלה הסמוכה למקום הירידי היתה שולחת להיריד אחדים מדייניה.

לעצמם, אף פרוטה אחת, בחרם. כי אם להלק לעניים בירידי (פנקס הועד סי׳ תרפ״ח). ו„כן אין לשום רב ליקח מאומה מהקנס שיקנוס הוא בעצמו או בצירוף המנהיגים, רק להלק לעניים או לצדקות״ (שם סי׳ תקכ״ט) ו„על גבאי העיר להוציא את כסף כל הקנסות בזרוע רמה כשאר כל צדקה המוטלת על גבאי העיר״ (שם סי׳ קפ״ח).

אִסור משא ומתן והעברת אדם מאומנותו היו פחות מצוים מקנסות ממון, אבל גם בהם אנו נפגשים לעתים לא רחוקות. יש שאסרו על פלוני את המשא ומתן לימים מועטים, יש לזמן ממושך ויש גם לכל ימי חייו. מעשה באחד שהעליב את חברו במשתה החתונה וקנסוהו באסור מו״מ לט״ו יום (94). ושוב מעשה בש״ץ וטבח ששינה עדותו בשביל ששחדוהו בכסף ונענש, בין יתר העונשים, גם בזה שגזרו עליו שלא יהא טבח וש״ץ בכל זאת ההגמוניה עד תשלום ה׳ שנים׳ (סי׳ 59).

ע״פ רוב נענשו באיסור מו״מ והעברה מאומנות אלה שלא היו נאמנים במשאם ומתנם: החזיקו איפה ואיפה, אבן ואבן: עברו על דיני תערובות וסבאם היה מהול במים. ועל כלם אלה שנחשדו שהם עוברים באומנותם על דין תורה או תקנות הקהלה: קצב הנחשד שהוציא טריפה תחת ידו, מנקר שעשה מלאכתו רמיה, חייט שתפר בגדים שנאסרה לבישתם ע״י התקנות שתקן ועד המדינה או שלטון הקהל כנגד המותרות וכדומה. וככה מחליט ועד המדינה בליטא ש„החייטים שיעשו בגדים ומלבושים אשר המה באיסור, וכן בעלי מלאכות שיעשו שאר דברים (תכשיטים) האסורים ענוש יענשו באבוד הזקה ובשאר עונשים אשר יושתו עליהם מפי המנהיגים׳ (פנקס הועד סי׳ שכ״ח). במקום אחר אנו מוצאים שועד המדינה שם עינו על המדות והמשקלות, „אשר בעו״ה כל אחד ואחד מעמיד לעצמו מדות׳, ותקן ש„בכל קהלה וקהלה מחויבים להעמיד ממונים, אנשים הגונים והשובים, שישגיחו לתקן המעֻות ויעשו, כל הכפיות שבעולם לאנשים המעמידים מדות גרועות ולעונשם בעונש הגוף ועונש ממון לירד לתוך אומנותם ולקפה מחייתם׳ (שם סי׳ תשמ״א). כן מצינו בפנקס דובנא, שאסרו על אופה לעסוק באפיה, כנראה, על שערבב פסולת בקמחו (דובנא רבתי ע׳ 90).

מקרי העברה מן האומנות על חטא או עברה על תקנות הקהל היו רגילים ביותר בפקידי הצבור ומשרתי הקהל (עי' פנקס ועד המדינה בליטא סי' רכ"ו, תקע"ב). שמש שלא ציית למשולחי עיר הגליל שבאו לגבות את המס בקהלות הכפופות לה, חזן שלא נהג כשורה ונתן בכוס עינו נדונו בהעברה ממנוים (פנקס דובנא שם ע' 69). גם "חזן שיקרא לספר תורה אדם שאין לו תאר „חבר" בתאר "חבר" יענש באבוד אומנותו" (פנקס ועה"מ סי' תקצ"ד). תארי „חבר" ו„מורנו" היו השובים מאד וגדולי הרבנים שבכל דור הקפידו שיזכו בהם רק ההגונים להם ע"פ תורתם ומעשיהם.

מכל האמור למעלה אנו רואים ששטת העונשים והקנסות שנהגה אחר חתימת התלמוד היתה מפותחה למדי. יש אמנם עונשים שלא נהגו רק בארצות ידועות ובתנאי־מצב ידועים. כאלה הם כמעט כל דיני הנפשות שהובאו לעיל. בתי הדינין שלנו הביטו עליהן תמיד כעל „הוראת שעה", כעל עונשין שאין להשתמש בהם אלא בהכרה קיצוני, בעוד שבתי הדינין הכלליים דנו אז דיני נפשות בכל חמר והוציאו אנשים להריגה גם על חטאים קלים בערך. אבל רוב העונשין, ביחוד עונשי הכבוד והממון היו נהוגין ורגילים בכל תפוצות ישראל — אם כי בשנויים קלים — כמעט עד זמננו אנו.

בבל. (תקופת הגאונים)

מפסקי רב יהודאי גאון

(מת ד״א תקכ״ג, 763 לספה״נ).

1) החובל בחבירו בזמן הזה — לפוטרו בלא כלום אי אפשר, אלא ילקה ויתגלח1) ויצום ירח ימים, שלא יהא חוטא נשכר. ואם אינו רוצה לקבל דין זה דנין אותו בעל כרחו.

אור זרוע לבבא קמא סי׳ שפ״ס. בזמן יותר מאוחר תקן רב צדוק גאון שינדו את החובל עד שיפייס את הנחבל בממון. ע׳ להלן סי׳ ה.

2) אם חלל אדם את השבת במזיד ילקה ויתגלח.

תורתן של ראשונים, פפד״א תרמ״ב, חוב׳ 1 עמ׳ 32; חוב׳ II עמ׳ 20.

3) ואיש ואשת איש שאמרו: עברנו עברה, אין שומעין להם, מפני שנתנה עיניה בו. אבל האיש ילקה והאשה לא תלקה ויושבת תחת בעלה, שאם תלקה אסורה לו. ואם העיד אפילו עד אחד על אותו שהודה על עצמו שעבר באשת חברו מפרישין אותה מבעלה בגט ומלקין הנואף מכות מרדות בלא חשבון ומגלחין זקנו וראשו, וגם ראש האשה ומלקין אותה מכת מרדות.

תורתן של ראשונים חוב׳ 1 עמ׳ 29; חוב׳ II עמ׳ 18, וכלבו סי׳ קל״ז. יש להתעכב גם על זה שענשו בכל העונשין האלה אפילו על פי עד אחד.

1) ב„ים של שלמה׳ לב״ק פרק ח׳ סי׳ כ״ג הגירסא: יגלה, אולם, כמו שנראה עוד, היה עונש גלות הראש והזקן מקובל באותו זמן.

מפסקי רב נטרונאי גאון

(מת ד״א תרי״ז, 857 לספה״נ).

4) וששאלתם: בר ישראל שנתפש עם שפחתו לשם זנות מה דין יש עליו? — כך הוא הדין, שמוציאין אותה ממנו ומוכרין אותה, ומפזרין דמיה לעניי ישראל, ומלקין אותו ומגלחין שערו ומנדין אותו שלשים יום1).

הלכות פסוקות סי׳ צ״ד; שערי צדק ח״ג שער ו׳ סי׳ י״ג.

5) ... הלכה רווחת היא שאין דנין דיני קנסות וכן חבלות בבבל (ע׳ בבא קמא דף פ״ד) וכל שכן בשאר ארצות. אלא כך היה מעשה באחד שהפיל שנו של חברו ובאו לדין לפני אדונינו מר רב צדוק גאון זק״ל (מת ד״א תקפ״ה) ואמר לו: דמי שן אין לנו לקצוב, אלא התך עליו דין לפייסו בדברים או בממון אם מעט ואם הרבה, שלא ירבו הובלין זה בזה בישראל, ולמדו בתי דינין ממנו וכן אנו דנין.

שערי צדק ח״ד שער א׳ סי׳ ב׳. ועי׳ עוד תשובות רב שלום שם סי׳ ג׳–ד׳, תשובת רב חנניה שם סי׳ י״ג; תורתן של ראשונים II עמ׳ 34; רב צמח ב„חמדה גנוזה״ סי׳ ס׳; ש״ץ שם סי׳ י׳. „מעשי הגאונים״ עמ׳ 70.

6) וששאלתם: מי שנחשד בגנבה ואין עליו עדים, אבל יש עליו עדים בגנבה אחרת קודם לכן, מה עושין לו? — כך ראינו, שאין עליו מלקות, שלא נתנה רשות להלקות אלא בשני עדים, ואפילו על פי עד אחד אין מלקין אלא גוזרין גזרה בספר תורה ושופרות.

תשובת רב נטרונאי בהלכות פסוקות סי׳ צ״ד. מזה נראה שאת הגנב היו מלקין, ואין מזה זכר בתלמוד. דברי הגאון ש„גוזרין גזרה בס״ת״ סותרין לכאורה את דבריו בתשובה אחרת (שם ו„מעשה הגאונים״ עמ׳ 71) ש„אין נשבעין על עבירה, אלא על הממון״. ועי׳ גם להלן סי׳ 25 – תשובת רב האי.

---

1) ועי׳ תשובת רב שרירא בשערי צדק ח״ג ש״ו סי׳ ט״ו: „ראובן נשא אשה וקנה לה שפחה מצרית ונתעברה השפחה אצלו. עמדו הקהל עליו והפרישו את השפחה ממנו כדי למכרה... עד שילדה בן והביא אותו לבית הכנסת כדי למולו...״ ונראה שבזמן רב שרירא בטל עונש גלוח השער על חטא זה.

7) ומלקות דאורייתא לא נהגא היום אלא מכת מרדות נהגא. ומכת תורה ארבעים חסר אחת ומכת מרדות אינו כן, אלא הובטין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו. ובמה הוא הובטו? באפסר כפול לשנים, ואין צריכין השבון אלא שורא דדייני.

תשובת רב נטרונאי ב„שערי צדק" חלק ד' שער ז' סי' ל"ט; הלכות פסוקות סי' פ"ט; שערי תשובה סי' קפ"א. אך מתשובת רב האי שתובא הלאה נראה שגם מלקות ארבעים נהגה בזמנם.

8) מי שנתחייב מיתת בית דין, כגון שהרג את הנפש או שבא על אשת איש בזמן הזה, במה דנין אותו? — כך הראונו מן השמים, אין מלקין אותו מפני שמהויבי מיתת ב"ד אין מלקין אותן... ולית להון כפרה במלקות. ועוד, מלקות דודאי דאורייתא ליכא בידן האידנא (ע' סימן הקודם)... ו„רצועה של עגל בידו" שנינו באלו הן הלוקין (מכות כ"ב ב') ולא ראינו ולא שמענו מרבותינו שראו אותה, או שהיו עושין באחד מארבעת בתי דינין שבשתי ישיבות1), אבל שלא לפוטרו לגמרי ושלא יהא הדבר כהיתר מנדין אותו ומיסרין אותו ומבדילין אותו מן הקהל ומכין אותו מכת מרדות מדרבנן. וכן חייבי לאוין גרידי, וכן הייבי עשה, מלקין אותן מכת מרדות מדרבנן באפסר כפול לשנים ואין צריך אומר.

שו"ת הגאונים „חמדה גנוזה" סי' כ'; שערי צדק ה"ד ש"ז סי' ל"ח; „מעשה הגאונים" עמ' 73.' וע' דברי ענן שהובאו להלן סי' 14 בהערה.

9) כהן שנשתמד וחזר בו לא ישא את כפיו ולא יקרא כהן... ומאן דפרים ידיה צריך למיהווי מיושר בדרכיו ומצוין באורחותיו...

1) הר"ל גינצבורג (Geonica I, S. 12) ור"ש אֶפּנשטיין (Beiträge zur Geschichte uud Literatur, S. 10—11) סוברים שבכל ישיבה היו שני בתי דינים, בראש האחד עמד ה„אב בית דין" או ה„דיינא דבבא", ובראש השני עמד הגאון בעצמו, ובית דינו היה נקרא „בית דין הגדול". וע' גם אפטוביצר (Formularies of decrets from a Gaonic Court S. 35—37) המעיר על הנוסחא ב„שערי צדק": שהיו עושים באחת מארבע מיתות ב"ד (ש)בשתי ישיבות כלום. וגם ד"ר ב. לוין, רב שרירא גאון ע' עמ' 9 הערה 1.

ומשומד שהזר בו מלקות ודאי צריך, דהא עבר ליה כמה עברות עשה ולא תעשה כריתות ומיתת בי״ד, טבילה לא צריך דלא גר הוא דצריך טבילה...

„חמדה גנוזה״ סי׳ נ״ד; הלכות פסוקות סי׳ פ״ז; שערי צדק ח״ג ש״ו סי׳ ח׳; שו״ת הרשב״א ח״ה סי׳ ס״ו. כך כתבו גם הגאונים רב עמרם, שערי צדק שם סי׳ י״א, ורב פלטוי שם סי׳ ט״ז, אולם ע׳ תשובת רבי גרשם מאור הגולה בתורתן של ראשונים II ע׳ 7; או״ז ח״ב סי׳ תי״ב.

10) וששאלתם בשביל מטעה אחד שעמד בגלותינו ושריני שמו והיה אומר: אני משיח, וטעו אחריו בני אדם ויצאו למינות... כשהן חוזרין צריכין טבילה או לא, וכיצד התרתן?... כך ראינו, שאלו פושעים אע״פ שיצאו לתרבות רעה וכפרו בדברי חכמים ובטלו מועדות ומצות וטמאו עצמן בנבילות וטרפות והפסדת כתובות (שלא כתבו כתובות לנשותיהם) — הלקו אותן בבית דין וענשו אותן בקנס, כל אחד לפי מעשיו הרעים, ויסרו אותם ויעמדו בבתי כנסיות ויקבלו עליהם ששוב אין חוזרין לסורן, וקבלו אותם ואל תדהו אותם...

שערי צדק ח״ג ש״ו סי׳ י׳, ועי׳ גם תשובתו שם סי׳ ז׳; שו״ת הרדב״ז ח״ב סי׳ תשצ״ו ע״ש רב משה גאון. ועל דבר שריני עי׳ גרץ-שפ״ר ח״ג עמ׳ 73–170 גם עמ׳ 431–428.

מפסקי רב פלטוי גאון

(ד״א תרי״ה, 858 לספה״נ).

11) וששאלתם: אדם שעבר עבירה וניכר בשבת או ביו״ט ומתיראין למוצאי שבת שמא יברח ויתלה עצמו ביד גוי, מהו להכניסו לבית־הסוהר או להלקותו בשבת ויו״ט? — ודאי יכניסוהו לבית־הסוהר ואל ילקו אותו בשבת או ביו״ט מפני הלול, ויש דברים במלקות שיש בהם חלול ואל תחושו להכניסו לבית הסוהר, שלא יהיה צואר הדיינים תחת צוארו, ומותר.

שערי תשובה סי׳ קפ״ב; הלכות פסוקות סי׳ קל״ה. ועי׳ להלן תשובת רב שרירא בענין זה, אבל הגאון רב כהן צדק (גאוני מזרח ומערב סי׳ י׳; שבלי הלקט סי׳ ס) מתיר להלקות גם בשבת.

12) אדם שהעיד עדות ושינה עדותו מלקין אותו.

שערי צדק, ח"ד, שער ז' סי' כ"ד לרב פלטוי; ועי' גם שם סי' מ"ה; תשו' גאונים קדמונים סי' ג': "...ומכריזין עליו שהוא פסול לעדות".

13) מסור פסול לעדות, ולא מבעיא מסור גמור אלא אפילו אדם המריב עם חברו ואומר בפרהסיא "אלך ואמסור ממונך" נחשב רשע ופסול לעדות והוא הדין לשבועה, וכן נפסק דין מסור בשתי ישיבות.

שערי צדק, ח"ד, ש"ז סי' מ"ב; או"ז, ח"ג סי' רפ"ד; מרדכי פרק הגוזל. עי' גם הגהות הרא"ש לסנהדרין פ"ג, רמב"ם פ"ח מה' חובל ומזיק; שו"ת הרדב"ז, ח"א סי' שמ"ה ושו"ת מהרשד"ם, חו"מ סי' שנ"ה. וע"ע בש"ק ד' א' פ' תשובת רב משה ב"ר חנוך: "כך כתבו ממתיבה הקדושה: מסור פסול לעדות".

14) וששאלתם: חרם ושמתא דבר אחד הוא או לא? — איזהו חרם ואיזהו שמתא? שמתא, נדוי שמנדין אותו וכותבין עליו פתיחה. לאחר שמנדין אותו שלשים יום ואינו חוזר בו ממה שהיה בידו כותבין עליו חרם, ומוציאין אותו מכלל ישראל. ומה היא החרמתא? כך כותבין:

פלוני בן פלוני [ראיש ישיבה] להכמים וראשי ישיבות וזקנים שלומכם ירבה. מודיעים אנו אתכם שפלוני בן פלוני יש עליו [תביעת] ממון של פלוני והתכנו עליו [את הדין] ולא קבל, או עבר עברה אחת ודנינו אותו ולא קבל. ונדינו אותו שלשים יום ולא קבל, ולא חזר ותבע [התרת] נדויו וצוינו והחרמנו אותו. אף אתם החרימו אותו בכל יום תמיד. הכריזו עליו, שפתו פת כותי ויינו יין נסך ופירותיו טבלים וספריו ספרי קוסמים. וחתכו ציציותיו ועקרו מזוזתו, ולא תאכלו עמו ולא תשתו עמו [ואל תתפללו עמו] ולא תמולו לו בן ולא תלמדו את בניו תורה בבית הכנסת, ולא תקברו לו מת, ואל תכניסוהו לחברת מצוה ולא לחברת רשות, ושטפו כוס אחריו ונהגו בו מנהג נכרים.

תשובת רב פלטוי בתשוה"ג ד' ליק סי' י'; שערי צדק, ח"ד, ש"ד סי' י"ד; תשוה"ג ד' מנטובה סי' מ"א. נוסח אחרמתא זה, אבל בארמית, נדפס עי' ר"א אפטוביצר יחד עם שטרות אחרים ומעשה בי"ד של הגאונים

ב 26 J. Q. R. n. S. IV S. שם אנו מוצאים גם את נוסח ה„פתיחה", פתיחת החרם, או הנדוי והשמתא שהיתה נהוגה אז. ב„פתיחה" הזכרו רק ששום איש לא יאכל וישתה עמו, לא ישאל בשלומו ולא יעמוד בארבע אמותיו. אך אם עברו שלשים יום ולא חזר בו הכריזו עליו חרם. עד כמה החמירו בחרם בימי הגאונים אנו רואים גם מדברי ע נ ן, ראש הקראים, ב ס פ ר ה מ צ ו ת שלו (י"ל ע"י רא"א הרכבי, פטרסבורג, תרס"ב) עמ' 14 : „והידנא [= והאידנא] דלא דיינינן דינא דקטלא כל דעביד מילתא דמחייב בה קטלא פרשינן מיניה, אי ג ב ר א ה ו א מ פ ר ש י נ ן ל ה ל א י ת ת י ה מ י נ י ה ו א י א ת ת א ה י א מ פ ר ש י נ ן ל י ה ל ג ב ר ה מ י נ ה", ולא משתעינן בהדיה ולא דאיר גבן ולא עבדינן בהדיה משא ומתן, ולא שיילינן מיניה ולא מושלינן ליה ולא מקבלין מיניה צדקה ולא מרחמינן עליה ו ח ש ב י נ ן ל י ה כ מ א ן ד מ י ת ל י ה..." קרוב לזה כותב גם הקראי הקדמון ב נ י מ י ן נ ה ו ָ נ ד י בספרו משאת בנימין. וככר כתב הריב"ש ש„כל אלו חומרות יתרות שהיו נוהגים הגאונים ז"ל... אבל לאחר דורם לא נהגו כן, רק כפי הדין הגמרא", עי' סי' 85. אבל יש שגם בזמנים יותר מאוחרים נהגו כן כשהיתה השעה צריכה לכך, עי' סי' 146, 159.

גם מהרש"ל בים של שלמה לב"ק, פרק י', סי' י"ג מביא את תשובת רב פלטוי זו בדבר החרם וכותב: „ונראה מזה שהרמב"ם לא כתבה, וכן הטור לא הביאה... שמע מינה דלא סבירא להו האי תשובה... ואפשר שהגאון לא כתב אלא לפי מנהג שהיה במקומו, אבל לא מדינא דגמרא... ו כ ן מ צ א ת י ב ת ש ו ב ת ר מ ב " ן ו ז " ל : „מנהג בארצנו במי שרואין אותו שאינו נוהג כשורה ואינו שומע לקול מוכיח שמנדין אותו שלא יזמין בג' ולא יתפלל בעשרה ולא יקברו לו מת, ואפילו היה מת קטן או שנולד אחר הנדוי לא ימול לו בן..." אלמא שלא כתב אלא משום מנהג, אבל היכא דליכא מנהג לא...

ועוד ראיתי דברים תמוהים בהאי תשובה דרב פלטוי גאון שכתב מוציאין התינוק מבית הספר, חלילה! במה שכל העולם אינו מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות נבטל?... גם מה שכתב להוציא אשתו מביהכ"נ לא נהירא: אם הוא חטא היא מה חטאה אם לא שיצאה עליה שם ביש וסרבנות... וכמדומה שלא יצאו אותן שני דברים מפי הגאון... וכן פעם אחת בא מעשה לידי בימי חורפי, שכתב לי חכם אחד וזקן בדורו, בעל הוראה, שאוציא את בני המוחרם מישיבה ולא השגחתי בו כל עקר".

ועי' עוד בתשובות הגאונים, שערי תשובה סי' מ"א דברים סותרים לתשובת רב פלטוי: „ומי שהחרימוהו הקהל חייבין למול את

בנו וקוברין אותו׳, ואולי יש להגיה: „ומי ששמתוהו הקהל...׳ כי מקודם ידובר שם ע״ד שמתא, או שבימי אחרון הגאונים „כבר לא החמירו כל כך בחרם׳. ועי׳ שם גם סי׳ מ״ב ושו״ת הריב״ש סי׳ קע״ג בשם רב האי: תשוה״ג הוצ׳ הרכבי סי׳ קפ״ב; תשובות גאוני מזרח ומערב סי׳ רי״ז ותשוה״ג הוצ׳ ר״ל גינצבורג עמ׳ 154: „ולישתמית וליתחרם בשיפורי ערב ובקר בשבתות וימים טובים בכל בתי כנסיות עד שישלם׳. את החרם היו מכריזין בכל הקהלות, ויכולים אנו לציר לעצמנו את כחו והשפעתו על המוחרם.

מפסקי רב מתתיהו גאון

(ר״א תרכ״ח).

15) ראובן שרקק בפני אשה אבל אין העדים יודעים אם נגע בה הרוק אם לא — כיון שלא הגיע בה הרוק בושת קל הוא, שאם הגיע בה הרוק בבבל מלקין ומנדין אותו ובארץ ישראל גובין ארבע מאות זוז. וכיון שלא הגיע בה הרוק ודאי בר פיוסי הוא ליזל ולפייס את בעל האשה בתעניות ויבקש ממנה ומבעלה מחילה וימחול לו. ורב עמרם גאון אמר תשבע האשה שהגיע בה הרוק וכפי זה יפייס אותה בתעניות ובמלקיות.

אור זרוע לב״ק סי׳ שע״ג; שלטי הגבורים למרדכי שם. קטע זה מובא ע״י מהרש״ל ב„ים של שלמה׳ לב״ק, פ״ח סי׳ ל״ד והוא מסכים לזה שמנדין אותו, „אבל דין מלקות לא ידענא. כי אין מלקות אלא בהוצאת שם רע או בהכאה גדולה שיש בה מכת מות׳.

מפסקי רב נחשון גאון

(ר״א תרמ״ב).

16) הא דאמרינן (ב״ק, פ״ז א׳): עבד ואשה פגיעתן רעה, היינו שאין משלמין ממון אבל מלקות חייבים. דאם לא כן העבדים יהיו חובלין בבני מיוחסין והנשים באנשים.

מרדכי לב״ק, פרק ח׳. ועי׳ להלן תשובת רב צמח.

מפסקי רב צמח גאון

(בן רב פלטוי? ד״א תר״ן).

17) כהן שעבר ונסב גרושה... מתבעי לשמותיה, עד דפריש מינה, ואלקוייה ויראו אחרים ויוסרו. ובני ארץ ישראל קנסין ליה להאי מן מתנות, ואי הוו חיישין דאזיל לדוכתא אחריתא ופרים ידיה הוו קצין ליה לראש אצבעותיה וקבעין ביה מומא דלא לפרים ידיה.

הלכות פסוקות סי׳ פ״ד; שערי תשובה סי׳ קע״ז, ועי׳ שם סי׳ רל״א תשובת רב האי.

18) ועבד שמועד להבול באחרים הרי רבו מכה אותו מכות מרדות שלא יהיה רגיל בכך, ואשה שהבלה באיש או באשה — בעלה מכה אותה מכות מרדות שלא תהא רגילה בכך.

אור זרוע לב״ק סי׳ שמ״ז; ים של שלמה לב״ק, פרק ח׳ סי׳ כ״ז, ומהרש״ל מוסיף: „ואם האדון אינו מוסר עבדו, וכן הבעל לאשתו מחויבים הבית-דין להכותה ולהלקותו כפי צורך השעה“. ועי׳ קרוב לזה בשערי צדק, ח״ד שער א׳ סי׳ ד׳ תשובת רב שלום, אך מדבריו נראה שרק את העבד מלקין הבי״ד. ועי׳ לעיל תשובת רב נחשון.

מפסקי רב שרירא גאון

(ד״א תשנ״ח).

19) ההורג נפש בזמן הזה אין בידנו לעשות לו מאומה, לא להורגו, לא לחובטו 1) ולא להגלותו, אלא להמנע ממנו שלא להתערב עמו ואסור להתפלל עמו ולהסתכל בדמותו, שאסור להסתכל בדמות אדם רשע (מגלה, כ״ח א׳) ופסול לכל עדות שבעולם.

אור זרוע ח״א סי׳ קי״ב, אמנם לבי נוקפי אם היא באמת לרב שרירא. ועי׳ לעיל סי׳ 8 תשובת רב נטרונאי. אחר זה מצאתי בטור חו״מ סי׳ תכ״ה (ד׳ קרימונה שי״ט, כי בהרבה דפוסים נתקצר סי׳ תכ״ה

1) כנראה מפני „שמחויבי מיתת בי״ד אין מלקין אותן... ולית להון כפרה במלקות“.

ונשמט רובו) תשובה זו על שם רב נטרונאי, וזהו איפוא תמצית תשובת רב נטרונאי, שהובאה לעיל.

20) וששאלתם: ...יש במקומנו אנשים שעושין מוריים מקמח חטים ושעורים ומלח כל השנה, וכשמגיע זמן הפסח מצניעין אותו בבית מן החצר וטחין פתח הבית בטיט, ולאחר הפסח מוציאין אותו ומוכרין אותו לישראל... אכ״יזו בהא מילתא דאיסורה הוא דלא לעבדון הכי, ומאן דעביד הכי בתר הכרזה שמתוהו ופירשו מיניה, יבדקו אבתר מאן דעביד הכי, דאנחנא, וכל רשואתא דמן קדמנא, רגילין לשדורי שמועי ושלוהי ולאבדוקי מאן דמצנע מדעם...

תשובת רב שרירא ב„שערי תשובה" סי׳ ר״ע. מענין מאד לדעת, שלגאונים היו כעין שוטרים שהיו משגיחים על קיום המצות ומודיעין לבית־דין את שם העובר עליהם למען יבא על ענשו.

21) מי שעבר עברה בשבת, או בחול ולא נזכר 1) אלא בשבת ומתיראין ממנו שמא יברח למוצאי שבת, יכניסוהו לבית הסוהר עד מוצאי שבת וילקוהו בשבת?... — כך ראינו שאין מלקין ביו״ט ואין מכניסין לבית הסוהר ביו״ט וכל שכן בשבת...

שבלי הלקט סי׳ ס׳; תש׳ גאוני מזרח ומערב סי׳ קמ״ו, ועי׳ לעיל סי׳ 11 תשובת רב פלטוי המתיר להכנים לבית הסהר ביו״ט ושבת, ועי׳ בהערות הר״י מילר שם.

22) וששאלתם לענין קנסות, דאמור רבנן (ב״ק, פ״ד) אין גובין בבבל, וכל שכן בשאר ארצות, החובל בחבירו ונתחייב נדוי עד שירצה את חבירו (כתקנת הגאון רב צדוק, שהובאה לעיל סי׳ 5) ואמר הריני מפייס אותו בחומר כל קנסות שחייבו חכמים, והנחבל לא רצה להתפייס, או שבקש ממנו הנחבל ממון הרבה ולא רצה ליתן לו אלא דמי נזקו, או שהיה הנחבל מבעלי תורה ועשיר והשוב במקומו והחובל משאר העם שאינו כמותו, ועוד, אם תלש אחד זקנו או שער ראשו של חבירו או

1) צ״ל: ולא ניכר, היינו לא נודע.

רָק בפניו. וקם הוא וסמא את עינו ונתחייבו שניהם נדוי. אמר לו בעל הבושת: איני מוחל לך בשת שלי עד שתמחול אתה נזק עין שלך. [ילך] נזק עינו של זה בבשתו של זה או לא? —

כך ראינו כי מעקר הדין המקום גורם לגבות קנסות. לפיכך אין גובין לא בבבל ולא בשאר ארצות. ולא עוד אלא שאינן דבר קצוב. אלא הכל לפי המבייש והמתבייש ולפי הצער והנזק והריפוי והשבת והבשת. ולא מצינו בתלמוד אלא [דמשמתינן ליה עד] דמסלק היזקו מדרבי נתן (ב״ק, ט״ו ב׳). וסמכו מכאן חכמים אחרונים וראשי ישיבות בזמן שראו הפסד גדול באשר אין קנסות נגבין כאן ועשו תקנה לנדות את החובל עד שהוא מפיים את הנחבל. ולא עשו כן להיות תקנה שלהן חמורה מעקר הדין. גם לא כדין. אלא מעוטה ממנה והדין חמור ממנה הרבה. לפיכך אם אמר הנחבל איני מתפייס אלא בממון הרבה אין שומעין לו. אלא משערין בית דין בלבד לפי דעתם... ואף כאן לענין זה שהוא אומר תלך עינו של זה בבשת שלי אין בדבריו ממש. אלא בזמן שהמבייש קרוב למה שהן משערין בדעתם נוטלין ממנו ומתירים לו [את נדויו] ומחייבין את זה בהמשה דברים. בנזק. בצער. בריפוי. בשבת ובשת בקירוב. כי אין להם דרך לדקדק. ולא שאומרים לזה כי כן קצבנו לך לטול כך וכך — כי זהו דיני קנסות. אלא משערין בלבם שעור קרוב ואין מגלין אותו ומנדין את החובל עד שיפייס את הנחבל ומהרישין ממנו ורואין ממנו עד כמה מגיע לתת לו. אם קרוב לאשר יש בלבם (ואם) והנחבל אינו מקבל — אומרים לו: אין בנו כח לנדות יתר מכאן ומתירים לו. ואם רחוק ממה שבלבם מנדין ומחרישים עד שיקרב לאותו שעור.

שערי צדק, ח״ד שער א׳, סי׳ י״ט. ועי׳ לעיל סי׳ 5.

מפסקי רב האי גאון

(מת ד״א תשצ״ח)

23) וששאלתם: אית נבן אלימי דלא צייתין לבי דינא וקעבדין עובדין בישין. וזמן קשה הוא ומלכות עזה וקשה הוא ולא יכילנא למעבד

בהו דינא, מהו לנדונייהו בשמייהו ולאהרמינהו עד דהדרי לדינא...? — הכין חזינא דאית מן דינא לשמתינון בשמייהו, וכד צייתין לדינא מחייבין מלקות בבי דינא...

תשובות גאוני מזרח ומערב סי' מ"ב. „לנדונייהו בשמייהו" הכונה שיפרטו שמם בנדוי ולא יסתפקו בנדוי סתמי וכללי על כל הממרים פי בי"ד.

24) וששאלתם: מי שנתחייב מלקות בזמן הזה כיצד מלקין אותו, וצריך רצועה של עגל ומקרא אותו פסוק (עי' מכות, כ"ב ב') או לא, היכי עבדי רבנן במתיבתא? —

רצועה של עגל לא ראינו ולא נהגו בה בישיבות, אלא מביאין חבל אמוין של פשתן או של קנבס, ויש שכופלין אותו לשנים או לשלשה לפי עביו וכמה שבי"ד רואין לעשות, ומטילין את הלוקה לב"ד [=לפני בית דין?] כשידיו ורגליו אסורות, יד ימין עם רגל ימין ויד שמאל עם רגל שמאל, ובי"ד תולין את אבנטו בצוארו ושליח בי"ד המלקה עומד על ראשו והחבל בידו על כתיפו, כמה שמסרוהו לו בי"ד, והוא עומד מוכן להכות, ומקרין את הלוקה בתחלה ממין אותו דבר שהוא לוקה עליו, ועל לא טובה השמועה (היינו אם נחשד בדבר עברה) ועל עזות פנים מקרין אותו: אל בני כי לא טובה השמועה וגו' (שמואל א', ב' כ"ד), ומתחיל שליח בי"ד להכות על צדו הימני שלש עשרה והמונה מונה, ופוסקין ומקרין אותו: אם לא תשמור לעשות... והפלא ה' את מכותך ואת מכות זרעך (דברים כ"ה, נ"ח—נ"ט), וחוזר ומכהו י"ג אחרות על צדו השמאלי, והמונה מונה, ופוסקין ומקרין אותו: והיה אם בן הכות הרשע, ארבעים יכנו ולא יוסיף (שם כ"ה, ב'—ג'), וחוזר ומכהו י"ג אחרות על גביו, והמונה מונה, ומקרין אותו אחר כך: ושמרתם את דברי הברית הזאת (שם, כ"ט ח') ומתירין את ידיו ואת רגליו, ועומד על רגליו כשהאבנט תלוי בצוארו ומתודה: חטאתי, עויתי ופשעתי, תהא מלקותי כפרה על עוני, ויש שמעמידין אותו להתודות קודם המלקות, ואחר כך בי"ד מבקשין עליו רחמין להמחל לו. ואם מנודה הוא מתירין לו בלשון הזה: מחמת שמתא דאשתמת פלוני דנן

משום כן וכן, והשתא הדר ליה ואודי ליה וקביל דינא על נפשיה שריה ליה, ורחמנא נחיל ליה מן בי״ד עלאה דהוא מרי בית דינא תתאה, ודאמר ליה למשה סלחתי כדבריך הוא ימחול לחוביה ולחובנא ולחוביהון דכל ישראל, ומאן דמיעכב ביה ומאן דעביד עמיה משא ומתן לא תנגע ביה שום שמתא ואחרמתא, ומכריזין כזאת שלשה פעמים על ידי מתורגמן.

תורתן של ראשונים II עמ׳ 41; תשו׳ הגאונים, הוצ׳ הרכבי סי׳ ת״מ. ועי׳ ארחות חיים הל׳ עיו״כ וגם בתשובת רב נחשון בשערי צדק, ח״ד, ש״ז סי׳ ל״ד, שדבריו קרובין לדברי רב האי, ותשובת רב נטרונאי שהובאה לעיל סי׳ 7. והנה בימי הגאונים היו מלקים את המחויב בבי״ה, אבל בימי הבינים היו מלקים לרוב בביהכ״נ לפני תפלת ערבית „ומיד אחר שלקה מתחיל ש״ץ והוא רחום וכלם מבקשים רחמים ומחילה על הלוקה, וכתב הר״ש ז״ל: „וכך אנו נוהגים״ (ארחות חיים שם). ועי׳ להלן סי׳ 118.

25) מי שנחשד בעברה ויצא לו שם בכל המדינה ועד אחד מעיד עליו והוא כופר, מהו להשביעו? — כך ראינו שאין עסק לשבועה בכאן כלל [1], אבל משום החשד מלקין אותו י״ג שהן מכות מרדות, דאמרי רבנן [2] מלקין על לא טובה השמועה, וכך נהגו בישיבות. ונהגו להלקות מכות מרדות למגלה בחול המועד ולנועל מנעלו בימי האבל וכדומה להן [3]... ואין מלקות קטן [4] מקום ידוע בגוף אלא אם ירצה בגבו או ברגליו או בעגבותיו... ואם ישביעו את הנחשד לאחר שמלקין אותו שלא יוסיף עוד לעשות מה שעשה — הרי זה יפה, אבל על העבר אסור להשביעו.

תשובת רב האי, הובאה בשבלי הלקט ח״ב ומשם הועתקה במפתח לתשוה״ג של ר״י מילר עמ׳ 6.

---

1) „שאין משביעין על העבירה אלא על הממון״. עי׳ התשובות גאוני מזרח ומערב סי׳ ק״ד ובהערת הר״י מילר שם.

2) קדושין ד׳ כ׳ א׳. ועי׳ תשובת רב נטרונאי בשערי צדק, ח״ג ש״ו סי׳ ל״ח.

3) עי׳ גם תשובת רב נטרונאי בשערי תשובה סי׳ רפ״ז.

4) מלקות קטן, כנוי למכת מרדות.

26) וששאלתם מי שיצא חוץ לתחום בשבת במזיד – מלקין אותו... ומי שמחלל שבת בזמן הזה במזיד בדין הוא דלא מלקינן ליה (מפני שהוא חייב מיתה)... אלא בזמן הזה מה אנו יכולין לעשות לו, אבל תקנות עושין בזמן הזה ואנו מלקין אותו ומבזין אותו כדי שלא יהיה הדבר כהיתר ואל ישנה כסיל באולתו.

שערי תשובה סי׳ מ״ה; תשוה״ג ד׳ ליק סי׳ ע״ה.

27) ...בית דין דרכם... מי שנתחייב מלקות היו אוסרין אותו על ספסל ומלקין אותו, וכן יעשו בארץ ישראל עד עכשו.

פירוש סדר טהרות המיוחס לרב האי גאון, כלים פרק כ״ב. וע״י הוצ׳ ד״ר י. נ. עפשטיין עמ׳ 62 ובהערותיו. בא״י היו מלקין על ספסל, מה שאין כן בבבל.

28) ...בימי רב היי ורב אביתר כהן צדק שהיו בירושלים, ובא לפניהם רוצח, צוה רב היי ורב אביתר להכותו מלקות בהר הזיתים 1) עד שפוך דם עליו, והרוצח צעק: הכוני אל תחמולו עלי... והכוהו עד שהיה נפוח לחיים, וצוה להניחו והמתינו לו כשלשה שבועות ואחר כך הטמינוהו בחול, רק מעט נקב פתוח היה והכוהו וענוהו עד בין מות לחיים, כן עשו שלש פעמים וידעו הכל כי נתכפר לו כי קבל הכל באהבה...

ספר חסידים הוצ׳ מקיצי נרדמים סי׳ תר״ל. אמנם הדברים הם דברי אגדה. וע״י מה שכתב על זה הר״א עפשטיין Monatsschrift, כרך מ״ו עמ׳ 45 – 340. ורב אביתר הוא הגאון הארצישראלי הידוע שמת לפני שנת תתס״ט.

1) יהודי ירושלים ועולי הרגל היו מתאספים ומתפללים בימי החג על הר הזיתים. שם היו מכריזים גם את סדרי המועדות, מברכים את המנדבים היושבים בחו״ל, סומכים חכמים גם דנים ועונשים. ביחוד רבתה התכונה ביום הושענא רבא, שבו הקיפו את הר הזיתים שבע פעמים. מנהג זה נמשך מאות בשנים עד שנכבשה ירושלים לפני נוסעי הצלב שאספו את כל היהודים שבה לבית כנסת אחד ושרפום באש.

29) פנויה שאמרה מעוברת אני מפלוני... ואותו האיש פנוי וכבר נחשד בדבר זה כמה פעמים, מה יש מן הדין? —... ונואף ההוא חייב לנדותו ולהודיע קלונו ברבים.

שו"ת הגאונים הוצ' הר"ל גינצברג עמ' 155; תשוה"ג ד' מנטובה סי' ט"ז. ועי' שו"ת בית יהודה לר"י עייאש במנהגי ק"ק ארג"יל ד' קי"נ עמ' ב'; שו"ת מהרייק סי' קכ"ט ושו"ת חוט השני סי' י"ח.

30) מי שעבר עבירה בשבת או בחול אם מלקין אותו בשבת, ומי שנתחייב חרם או שמתא... אם מחרימים אותו בשבת או ביו"ט, דינא היכי הוא? — אין מלקין בשבת או ביו"ט, דמלקות במקום מיתה עומדת, אבל בהרם ובשמתא מחרימין ומשמתין בשבת.

תשובות הגאונים ד' מנטובה סי' י', ועי' לעיל סימני 11, 21, ועי' רמב"ם פכ"ג מהל' שבת ומה שהביא שם הרב המגיד בשם ספר העתים; שו"ע או"ח סי' שלי"ט; ט"ז ליו"ד סי' רכ"ח; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' י"ד.

31) המנהג בבבל שבית דין הגדול הן ממנין דיאנין בכל פלך ופלך וכותבין לו לדיאן אגרת רשות וקוראין אותו בלשון ארמית פתקא דדיאנותא. וכן מפרשין ד"אנחנו מניניה לפלוני בר פלוני דיאנא באתרא פלוני ויהיבנא ליה רשותא למידן דיני ולאיתהזאה על כל מילי דמצותא ודאיסורא והתירא ודהלית שמיא. וכל מאן דלא מקבל דינא על נפשיה אית ליה רשותא למעבד ביה מאי דהזי כי היכדין דחייב מן שמיא".

שו"ת הגאונים הוצ' הרכבי סי' ק"פ. ובהערות שם עמ' 6 - 355.

32) ...וכחזקתו [של הנשיא דוד בן דניאל במצרים] גבה לבו וישכח את ה' ורב טובו ויכה את החזנים ברצועה על שערי בית התפילה הקבועה ויענישם מאה דינרים...

"סַעֲדִיָנַה" לרש"ז שכטר עמ' 90 במגלת אביתר הכהן. למה הכה אותם דוד לא נתפרש.

33) ר' בנימין מטודילה מספר בספר מסעותיו על ראש הגולה שישב בימיו בבגדד, „שיש לו שררה גדולה על כל קהלות ישראל", ושהכליף „צוה לכל בר אינש, ישמעאלים ויהודים... שיקום לפניו ויתן לו שלום, וכל מי שלא יקום מפניו מלקין אותו מאה מלקות" (מסעות ר"ב הוצ' מרגולין, פטרבורג, תרמ"א עמ' 81). גם ר' פתחיה מרגנשבורג מספר על נשיאי מוסול ובגדד „שיש בית הסוהר וחובשים בה את הרשעים" (מסעות ר' פתחיה, הוצ' הנ"ל עמ' 9). כן הוא מספר על רב שמואל בן עלי, ראש הישיבה המפורסם בבגדד, שהיו לו „כששים עבדים ומשרתים הרודים את העם במקלות".

34) מי שהדליק את הנר בערב שבת אהרי שקיעת החמה הרי זה חייב מלקות אם הדליק בשוגג, ואם ידע שזה אסור והדליק את הנר אחר שקיעת החמה היו קונסין אותו ואם לא קבל היו מחרימין אותו ומנדין אותו ונמנעין מלדבר אתו אפילו קרוביו, ואם דברו עמו קרוביו הן שרויין בנידוי עד שיעשו תשובה.

רב חננאל, הובאו דבריו בשבה"ל סי' ס'.

איטליא.

35) על החכם הבבלי אבו אהרן (ד"א תרך־תר"מ) יסופר שדן בבואו לאיטליא גם דיני נפשות „כבהיות האורים והפסקת (?) הסנהדרין", ואיש אחד ושמו תופילו (תיאופיל) „מעל מעילה ובא על אשה בעולה, ודנו בחנק היות לכָּלָה, ואיש אחד קפין לרגלה (?) על אשה אחת והרגה, ופסק דינו לתוגה, וצוה עליו הריגה, ואחד בא על הזכר, עשה כעובדי אל נכר, ודינו נודע והוכר ולסקילה נכאב ובנכר, (והוכר ?). אחד בא על המותו וצוה הרב בצואתו, נועדו אליו ושרפו אותו".

מגלת יוחסין לר' אחימעץ שנדפסה ב„סדר החכמים" לנייבואיר ח"ב עמ' 114, ועיי"ש בפרסיות על דבר הנידון תיאופיל בעמ' 121. קשה לחשוב שכל אלה אינם אלא דברי אגדה: יש בזה בלי ספק הרבה מן המציאות. אסנם עי' תשובת רב נטרונאי שהובאה לעיל סי' 8 ע"ד מי

שנתחייב מיתת ב״ד בזמן הזה, שממנה יוצא שגאוני בבל לא הוציאו אדם להריגה מעולם, וחכם בבלי זה גדש את הסאה.

36) ראובן שחבל בשמעון ותלש בזקנו תלישה משונה ומכֹערת, ועל רוב קלקולו שראו גדולי הקהל הוסיפו על קנס הקצוב מאה דינרים...

תשובות גאונים קדמונים סי׳ קכ״ה. והיא לרב משולם ב״ר קלונימוס (תש״ך - תש״ם).

37) מבוי שכולו ישראל ואין ביניהם גוי כלל ועמד אחד מהם למכור את חצרו או להשכירה לגוי... הלכך אם עבר ומכר או השכיר בר נדוי ובר מלקות הוא.

תשובות גאוני מזרח ומערב סי׳ קנ״ח. ועי׳ מקור הדין בבבא מציעא ד׳ ק״ח, אבל שם כתוב רק שמשמתין אותו, וע״ד מלקות לא נזכר כלום. גם תשובה זו היא לרב משולם.

38) מי שחבל בחברו וקנסוהו בית דין וכתבו וחתמו ונתנו ביד הנחבל — יורשיו גובין מן החובל, ואם מת החובל — מיורשי הובל אינו גובה.

תשובות גאונים קדמונים סי׳ קל״ה, תשובת רב משולם.

39) ...אף אם תאמרו שמנהג פשוט הוא לנגוש על פי דייני האומות את המסרב לפרוע הטלתו, הלא ידוע הוא שמעולם לא הונהג רק למשכן את המסרב לפרוע, ולכל היד החזקה לאסרו בבית הסוהר ע״י פקיד עכו״ם שיפרע הטלתו אל הגובה... הדלו לכם מעשות כדבר הרע הזה, !

שו״ת ר׳ יוסף קולון סי׳ קכ״ז.

40) ...נהירנא כד הוינא בקרימונה ישבתי בב״ד עם מ״ו האלוף כמהר״ר אהרן דוד נורלינגן ועם האלוף כמהר״ר משה מנחם כהן

רפאּ, ע״ד יהודי ששלח גוי אחד להכות את חברו במקל על השדרה בלבד, והדבר היה כי שב בתשובה וברצונו הודה ולא בוש, ווכרתי כי יצא בפסק דין... וקנסו אותו האיש ממון הרבה לצדקה, וגם שאל מחילה מהמוכה ותעניות וצדקות וכל אשר הושמו עליו...

שו״ת נחלת יעקב לר״י היילפרין, פאדובה שפ״ג, סי׳ מ״ד.

41) הנוסע אברהם לוי שהלך למסעותיו בשנות תע״ט — תפ״ד (ספר מסעותיו הכתוב גרמנית נדפס ב„לעטערבאדע״, שי״ל באמשטרדם, כרך י״ — י״א) מספר מגדולתם של יהודי מנטובה, ובתוך שאר דבריו הוא כותב: „קרובים הם לשררה שלהם ויש להם בית־אסורים ברחובותיהם, הם עונשים ודנים יהודים ונוצרים״ (?)

כרך י״א עמ׳ 30: „ויא ויינן אויך מיט אירה אוברקייט בינעבין אונ׳ האבין אירה ניפאנקינים אין אירה גאסין, שטראפין און רעכטין יודן מיט קריסטין״. וע״ד ליוורנו עי׳ מעגל טוב השלם לרחיד״א הוצ׳ פרופ. א. פריימן (ברלין, תרפ״א) עמ׳ 63 שורה 4-5.

ספרד.

42) החכם הספרדי המפורסם רב יוסף בן יצחק אבן אביתור או אבן שטאנש (מת בערך ד״א תש״ן) מודיע במכתב להגאון הארצישראלי רב שמואל בן רב יוסף, שגזר נדוי ומלקות על אדם אחד, השוב כנראה בעדתו, והוא מבקש מראש הישיבה ל„צוות להחרים על כל המחזיקים ידי אותו ט[מא] ומסיתין אותו להתקשות ושלא לקבל הלקאה... וכבר הלך לו... לפני מר רב שמריה לפתוח לו פתח בנדויו לפטרו מן ההלקאה בקנס שינתן לעניין [־לעניים], ועגהו חלילה לי מיי׳ מעשות זאת ו[הלך] ממנו בפחי נפש... ואם אינו לוקה במצרים וילך לו יהא מטולטל וגולה ממקום למקום וכל לישגיה על דבריו אגב דכתבינן לכל אתר ואתר... וידע כבודו כי זָקֵן זְקֵני... היתה ידו תקיפה בספרד... והוא קיים ד׳ מיתות באספמיא מה שלא יתכן לזולתו

בחוץ לארץ, ולשום שהיה שוט להלקאת הרשעים קראוהו „שוט אנשי", ודבר זה לשבח היה...

מכתבו של ר' יוסף, החשוב מאד, נתפרסם ע"י ד"ר מרמרשטיין ברעווי הצרפתית R. E. J., כרך ע' עמ' 104 – 101. רב שמריה הנזכר פה זהו החכם הידוע רב שמריה בן רב אלחנן שישב במצרים, אחד מ„ארבעת השבויים". ועי' גם מה שכתב ד"ר מאנן ב I. Q. R. n. s. XI, S. 456

43) לא נמצאה בהם — ביהודי ספרד — מינות מעולם, אלא במקצת כפרים הסמוכים לארץ אדום, שמרננין עליהם שיש בהם צד מינות בסתר, והם כופרים בכך. וקדמונינו הלקו מהם אנשים שאמדום למלקות ומתו מתוך הלקאה.

דברי רב שמואל הנגיד (ד"א תתט"ו), הובאו בספר העתים לר' יהודה אלברצלוני עמ' רס"ז.

44) ויש לך שטר אפוטרופסות אחר, שאינו מעסקי משאות ומתנות, אלא כגון הקהל שבוררין להם אדם שימנוהו עליהם לראש וכותבין לו שטר אפוטרופסות... ומצאנו בקצת נוסחי עתיקי בשטרי (בספרי?) השטרות דכתיב בהו כהאי לישנא: „שטר אפוטרופסות".

אנו זקנים וראשי הקהל דממתא פלונית החתומים למטה כך היה, שברוב עונינו שחונו ונתמעטנו ונתדלדלנו... ונשארו בני קהלתנו בלא ראש ובלא נשיא ובלא אב"ד ובלא מנהיג עד אשר נעשו כצאן אשר אין להם רועה, וקצת בני קהלינו הולכים בלא כסות (ציצית?), וקצתן אומרין נבלות הפה, וקצתן מתערבין עם הגוים ואוכלין פתם ונעשו כהם, ואין בינינו הפרש אלא על שם היהדות לבדה, וכיון שראינו כן קצה רוחנו ונקטה עלינו, ונתחברנו עם כל בני קהלנו ונשאנו ונתננו וראינו שדבר זה גנאי הוא לנו ולבני קהלנו, והסכמנו במעמד כל בני קהלנו ופייסנו מקטן ועד גדול ממרנא פלוני חבר עירנו, לפי שהוא חכם ונבון וירא שמים ואמיד בממון ושונא בצע, ונתמנה לנו - המקום יחזיק לו טובה, — ובקשנו ממנו להדריכנו בדרך ישרה... ולכוף לנו בני אדם שאומרים נבלות הפה ולהלקותם ולנדותם, והמתערבים עם הגוים כדי

להדריכם בדרך ישרה ולהסירם מעיקולם... והסכמנו במעמד כל בני קהלנו... שלא יהא רשות לנו ולבנינו לזוז מתוכחותיו והוראותיו ומלוליו, וכל בר ישראל מבני קהלנו שיצא מדבריו או יעבור על מצותיו יהא בחזקת נידוי ובניו ממזרים, פתו פת כותי ויינו יין נסך, לא יקבר בקברי ישראל ויצאו בניו מבית הספר ולא יומל לו בן, ומי שיעבור מדבריו וישנה את הדרך ויעקש את הישרה יהא בחרם יהושע בן נון... וכל המעמיד מבני קהלנו... מלכא דעלמא הוא יברך יתיה... ומה שהסכימה דעתנו עם דעת כל בני קהלנו לכתוב ולחתום ביום פלוני שנת כך וכך כתבנו וחתמנו..."

ספר השטרות לר' יהודה הנשיא אלברצלוני עמ' 7. נוסחת שטר זה שמצא ר' יהודה „בקצת נוסחי עתיקי בספרי שטרות" מוצאה, כנראה, מספר השטרות של הגאונים רב סעדיה או רב האי. לפי דעת ר' יהודה יותר נכון לקרא שטר זה בשם „שטר שבועה", או „שטר קנסות" או „כתב מינוי". שטר זה מענין מאד מכמה צדדים ויש ללמוד ממנו הרבה ולכן העתקתיו כמעט כלו.

45) ראובן קדש את לאה... ואח"כ נתחרט... והייבו אותו ברורי המקום (ראשי הקהל ושופטיו) שישא אותה ונתנו אותו בבית הסוהר, והפחיד אותה בפשעות (שימיר דתו) ושיניחנה ענונה אם לא תוציאנו מבית הסהר...

שו"ת רב יוסף אבן מיגאש (ד"א תתל"ז-תתק"א) סי' קכ"ב.

46) שמענו שסקל ר' יוסף הלוי אבן מיגאש למסור אחד באליסנה ביום הכפורים שחל להיות בשבת בשעת נעילה...

שו"ת ר' יהודה בן הרא"ש סי' ע"ה. ועי' גם במחקרו החשוב של ד"ר מאנן 128–30 I. Q. R. n. s. X.

47) ר' אברהם אבן דאוד (ד"א תתק"מ) מדבר בסוף ספרו הידוע „סדר הקבלה" על הקראים והקראות שהתחילו להתפשט בספרד

.עד שנתחזק הנשיא ר' יוסף בן אל פרו"ג והשפילם מוסף על שפלותם וגרשם מכל מבצרי קשטיליה חוץ ממבצר אחד קטן שנתן להם מפני שלא רצה להרגם. שאין דנין דיני נפשות בזמן הזה..."

48) מעשים בכל יום בערי המערב (בצפון אפריקה וספרד), להרוג המוסרים שהוחזקו למסור ממון של ישראל ולמסור המוסרים ביד עכו"ם להורגם ולהכותם ולמוסרם בידי רשע.

רמב"ם ה' חובל ומזיק, פרק ח', הל' י"א.

49) ודע שמסורת בידינו מרבותינו, שזמנינו זה, זמן הגלות, שאין בו דיני נפשות אין זה אלא בישראל שעבר עברת מיתה, אבל המינים והצדוקים והביתוסים כפי רוב רעותיהם עונשים אותם, שלא יפסידו את ישראל ויאבדו האמונה, וכבר יצאה מזה הלכה למעשה באנשים הרבה בערי המערב כולן. וגם כן מן המקובל בידינו והמפורסם לעשות על פיו שהאיש העושה עברה שחייב עליה מיתת בית־דין הואיל ואין אנו יכולים היום לדון דיני נפשות היו מחרימים אותם חרם עולם אחר שמלקין אותן ואין מתירין אותן לעולם.

פירוש הרמב"ם למשנה, חולין פרק א'. והעירני הר"ר ב. מ. לוין על דברי ענן, ב"ספר המצות" שלו עמ' 16, הקרובים מאד לדברי הרמב"ם אלה וז"ל:

"ומאן דעביד חדא מן אילין מילי דלא דיינינן בהון הכא (בגלות), או מאן דפסקין ביה דינא ולא מקבל פרשינן מיניה כי היכין דאמרנן דפרישנן מן גברא דמחייב קטלא (עי' בדבריו המובאים לעיל בהערה לסי' 14), דכיון דעבד בחבריה חדא מן אילין מילי או (= אי) נמי דלא מקבל דינא, הוה ליה רשע דכת' על מה נאץ רשע וג', וכיון דהוה ליה רשע מאן דלא פריש מיניה לאקי בהדיה בחוביה דכת' סורו נא מעל אהלי וגו', ומאן דמחייב קטלא או האדר לא מקבלינן מיניה, אבל מאן דעבד בחבריה חדא מן אילין מילי או מפיים ליה

לבעל דיניה מקבלין מיניה. ומאן נמי דלא מקבל דינא אי האדר ואתי תוב ההוא דאתפקר מן דינא מקבלינן ליה, ומן דמחייב קטלא כתיב ובערת הרע מקרבך, אבל מאן דעביד עונות אחריניאתא כתיב ביה וכפר עליו הכהן לפני ה׳ ונסלה לו׳.

50) אם חבל הבעל באשתו יש יכולת לבית דין ליסרו ולהחרימו, לנדותו ולהלקותו ולרדותו בכל מיני רידוי ולקוץ ידו אם רגיל בכך, כי הא דרב פפא קץ ידא (נדה י״ג ב׳, ושם: רב הונא) כי חייב לכבדה יותר מעצמו, ועולה עמו ואינה יורדת, שזה דרך הגויים, והתורה אמרה כי היא אם כל חי להיים נתנה ולא לצער, (עי׳ כתובות, ס״א א׳) או יוציא ויתן כתובה.

ספר מישרים לר׳ ירוחם, נתיב כ״ג ח״ה בשם ר׳ מאיר הלוי אבולאפיא (מת ה״א ד׳).

51) ...ההרמנו על זה במאסר [־בעונש מאסר] שיוציא כל מי שתופס ישמעאלית, או אפילו יהודית, או שישאנה בקדושין וכתובה...

שו״ת הרשב״א סי׳ רמ״ב. ועי׳ גם שו״ת ר׳ יהודה בן הרא״ש סי׳ צ״א, להלן סי׳ 76.

52) ברבעון .I. Q. R, כרך VIII עמ׳ 228 הדפים הר״ד קויפמן ז״ל אגרת מאת הרשב״א (ה״א ע׳) שנשלחה למהר״ם מרוטנבורג, על ענין מסור קרה בעיר ברצלונה (עיר מושבו של הרשב״א) והיה מן המשפחות המעולות אשר שם ודנוהו הקהלות למיתה, כי הוקז משתי זרועותיו ברהוב אשר לפני בית הקברות בעיר ברצלונה... שלוחי הקהלות ראו כי רודף היה, ונועצו לב יחדיו עם השרים הגדולים האחים ר׳ יוסף אברבאליה ור׳ משה אחיו העומדים על פקידות הממלכה ואמרו לאדוננו המלך כי בן מות הוא על מה שעשה הרבה פעמים, גם אדוננו המלך יר״ה אוהב משפט ותפשו וענה בכבל רגלו. גם טועני הקהלות וברוריהם נאספו עליו והרבה דנו עליו במצות הקהלות לפני

אחד מחכמי המלך ויועציו ושופטיו ובכל זה ידי לא היתה בו. יוצא ובא הייתי בין הקהלות ולא יכלו עמי שאכנס ביניהם כלל, עד שירדו להם כמה קהלות עם אחי האיש וקרוביו שיקחו הותם 1) מאת אדוננו המלך יר״ה, שיבא הענין ההוא ביד החכם הגדול ר׳ יונה בגירונדא, בן אחי אביו של מורי הרב ר׳ יונה ז״ל, וזקן ויושב בישיבה הוא, גם אנכי הצעיר בררו אותי להיות עמו. אמרתי אני לא אכנס לעולם לדון עליו מן הדין כי אם מדרך פשרה, אם אוכל לפשר. והתריתי בקרוביו לפשר באותו חותם שיבא הענין לידנו בפשרה, כי מדעתי אם מן הדין בן מות הוא. והם פרעו כל עצתי ולקחו הותם שנראה אם עשה דבר שראוי למות עליו... וקרוב אני לומר שגם הם הפצו במיתתו מפני שאף הם הרבה שתו מידו...׳ ולאחרי שעברו שלש שנים מיום שהוצא פסק־הדין אל הפועל, והשר ר׳ יוסף אברבאליה מת קמו אחי הנדון ואמרו לאחד מדייני המלך כי שלא כדין יעצו להרוג את אחיהם כי אין דנין דיני נפשות בזמן הזה, ולכן מוכיה הרשב״א באגרתו זו שכדין עשו, כי „כן עושים מעשה במסור מוחזק להרוג אותו בידים בהרבה מקומות ישראל, וכן כתב והעיד הרמב״ם (ה׳ חובל ומזיק, פרק ה׳ הי״א) בחבורו שכן עושים מעשה בכל ערי המערב וכן עושים מעשה בכל יום בארץ קשטיליא, ונהגו לעשות כן בפני גדולי הדור שהיו שם, וכן במלכות ארגון, גם מעשים היו בקאטלוניא בדור שלפנינו וגם בדורנו זה... כי בעון הדור התחילו קצת אנשים ללמוד האומנות הנפסדת הזאת...״ מהר״ם מרוטנברג הסכים עם הרשב״א שיפה דן להמיתו.

על דבר המסור שנדון למיתה ע״פ הרשב״א ור׳ יונה עי׳ גם Rêgné, Catalogue des actes de Jaime I, Pedro III et Alfonso III N. 725, 728, 752. משם נדע שהנדון היה וידאלאן דה פורטא, בן אסטרוק, ובן אחי הבאילי (Baile) בנויניסתי דה פורטא. הפספט נמסר לידי הרשב״א ור׳ יונה באפריל שנת 1279 והם היו צריכים לחוות דעתם לפני שופט המלך Ferrer de Monresa. בי״ו למאי 1279 יצאה פקודת המלך שבתי דינין של שלשה יגבו בכל הקהלות עדות ע״ד מעשיו הרעים של הנאשם. וישלחו את העדויות לשני הרבנים הנ״ל. ר׳ יונה והרשב״א השתדלו שהדבר לא יגיע להוצאת פסק

1) פקודה ורשיון חתום בחותם המלך.

דין של חיוב מיתה ונהלו בענין זה משא ומתן עם חצר המלך ושליחי הקהלות. אולם המלך דרש שימהרו בגמר משפטו למיתה, הוא העונש הראוי לו. ועי׳ גם בער, תולדות היהודים בארגוניא עמ׳ 3־42. על אסטרוק עי׳ עוד Régné 262, 315. אחיו בינוינישתי, שהיה קרוב למלך, נזכר בפקודות רבות של המלך

53) כתוב בלשון התקנה (שנתקנה באחת הקהלות בספרד): יהיו הברורים מוכרחים בכח התקנה הזאת ליסר המסור העובר ההוא ביד המלכות, הן לעונש מיתה הן לעונש ממון, כמשפט מסור ומלשין.

שו״ת הרשב״א, ח״ה סי׳ ר״ץ. מכאן אנו רואים שהמוציא את פסק הדין אל הפועל היה פקיד המלך, וע׳ גם סי׳ 92.

54) זהו מה שהשבתי לחכם ר׳ יעקב בן (הכשף) [קרשף], בעל ישיבה בטוליטולה, על הנהגת מדינה זו ויסור העוברים.

דע כי לשון רכה תשבר גרם... דע לך עוד כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במדה אחת, וזכור נא ענין דוד אדוננו מלכנו אשר נהג להעלים עיניו מיואב ושמעי אע״פ שהיו בני מות, והטענה שאמר: כי היום ידעתי שאני מלך על ישראל, כי לכל זמן מזומן, והעלמת עין מן העובר לעתים מצוה, והכל לפי צורך השעה... והעלמת עין בדבר זה עד אשר יתחזקו זרועות העומדים על הפקידים מצוה רבה... וזהי עצתי שתפתח בלשון רכה, והרבה רֵעים על הָרָעים, שמאל דוחה וימין מקרבת, אולי יזכו וישובו מדרכם הרעה ורשעים עוד אינם. ואם לא ישמעו ויעברו — בשלח יעבורו, תלוש ומרוט, טול מקל והך על קדקדם... וצריך שיהא הדין חושש את עצמו שמא אש קנאתו לשמים תבער בו ותהיה גורמת להעלם הדרך הטוב והנכון מעליו. על כן כי תבא הנקימה לפניו בעודה בכפו לא יבלענה, שמא יאכלנה פגה, אלא יבשלנה וימתיקנה בסוד הזקנים. ואם יש אנשים רשעים מפורסמים ורצית למתקן ועוד הם בתמרוריהם עומדים (עי׳ ירושלמי, מגלה פ״ג, הלכה ב׳) המנה עם הזקנים בין להלקות בין לקוץ יד ורגל ואפילו

להמיתן, ואע״פ שדיני התורה בטלו מן הסנהדרין עוד לא בטלו לצורך השעה...

שו״ת הרשב״א ח״ה סי׳ רל״ח. ויש באגרת זו דברים אופינים להרשב״א ולחכמתו. וע׳ גם שו״ת הרשב״א ח״ב (תולדות אדם) סי׳ ר״צ. תשובה שניה שלוחה לר׳ יעקב זה בענין קרוב לזה שלפנינו.

55) ועל האנשים הגנבים אשר אמרת — כבר אמרתי דהכל לפי השעה, ואם אתם רואים שחוזרים בהם ואפשר להתיר להם מהמת החרם מוטב, ואם לאו, שאינם רוצים לקבל מה שגזרתם, כלה קוצים מן הכרם, ולעולם עשה מעשיך עם האצילים אשר אמרת שהם בעלי עצה והסברה.

שם סי׳ רמ״ג, וזהו המשך התשובות לאותו חכם, ר׳ יעקב הנ״ל.

56) דבר ברור הוא שהצבור רשאים לגדור ולתקן תקנות ולעשות הסכמות כפי שיראה בעיניהם והרי הוא קיים כדין התורה, ויכולין לקנוס ולענוש כל העובר בכל אשר יסכימו ביניהם ובלבד שיסכימו בכך כל הצבור באין מעכב.

שו״ת הרשב״א ח״ד סי׳ קפ״ה.

57) שאלתם: הסכימה דעת הקהל למנות אותנו „ברורים" לבער העברות, וכן נשבענו לעשות כן, וכתוב בתיקוני ההסכמה שיהא רשות בידינו משלטון המדינה ליסר ולענוש בגוף וממון לפי ראות עינינו. הודיענו — אם יעידו עדים קרובים על ראובן שעבר על שבועתו, והעדים ראוים לסמוך עליהם, או אם יעידו אשה וקטן מסיחים לפי תומם יש לנו ליסר את ראובן אם לא... ויש לנו רשות לעשות על פיהם אע״פ שאין שם עדות ברורה?

דברים אלה נראים בעיני פשוטים שאתם רשאים לעשות כפי מה שנראה בעיניכם, שלא נאמרו אותן הדברים שאמרתם אלא בבי״ד שדנין ע״פ דיני התורה כסנהדרין או כיוצא בהם, אבל מי שעומד על תקוני מדינה אינו דן על הדינים הכתובים בתורה ממש אלא לפי מה שהוא צריך לעשות כפי השעה ברשיון הממשלה, שאם לא כן אף הם לא יקנסו בגוף ולא בממון לפי שאין

דנין דיני קנסות בבבל... וכן לא ילקה ולא יענש ע"פ עצמו... ואפילו יש עדים כשרים לא ילקה אלא אם כן התרו בו, שאין ב"ד מלקין אלא אחר התראה, אלא שכל אלו הדברים אינם אלא בבי"ד הנוהג ע"פ התורה... וכן הדבר פשוט בינינו ובין כל המקומות שיש תקנה על דברים אלו.

שו"ת הרשב"א ח"ד סי' שי"א.

58) ...בהיותי בקוקא עכשיו עם דון ג'ואן שצ"ו נודע לי... כי אלמנה אחת נתעברה מישמעאל אחד... ולא מצאתי שום יהודי שיעיד עליה בעדות ברורה, אבל אמרו לי כי כן נודע בעיר... ושאלו ממנה היהודים כשראוה מעוב־ת ממי נתעברה והודתה בפניהם שמן הישמעאל... על כן אני מהלה פניך שתנהגי בעצתך כיצד אדון אותה, שלא יהיו משפטי תורתנו קלים ובזויים בעיני העמים, שמאת ה' היתה זאת לתת כזאת בלב דון ג'ואן להעמידנו על דתנו יש לנו להחמיר הדין ולא להקל... ומה שעלה בדעתי מפני שהענין כל כך מפורסם ליסרה כדת [לחתוך הוטמה], כדי לשחת תאר פניה שקשטה בפני הבועל, וישתפרע לאדוני העיר קצת ממון... נאום החותם מיד לעומר שנת פ' לפרט. יהודה ב"ר יצחק אבן ואקר. — יפה דנת [שיחתכו חוטמה להשחית תאר פניה] כדי שתתגנה על מנאפיה, ודבר זה יעשו פתאום, כדי שלא תצא לתרבות רעה... אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל.

שו"ת הרא"ש (מת הי"א פ"ח) כלל י"ח סי' י"ג. הדברים המוקפים בחצאי־מרובע נשמטו בהוצאת ווילנא תרמ"א. השואל, ר' יהודה אבן ואקר, היה חשוב ונכבד בעיני דון ג'ואן, הוא יואן עמנואל, דוד המלך אלפונזו, שמשל בארץ בזמן היות אלפונזו קטן בשנים. יש גם להעיר שבדיניהם היתה אשה זו חייבת שריפה, הרי שהדיין היהודי הקיל עליה בזה שפטרה רק בקטיעת אבר. (ועי' בשו"ת שבות יעקב ח"ב סי' פ"ב מעשה באשה אחת שילדה בן זכר ובאו עליה עדים בערכאות שזנתה ויצא דינה שישרפו אותה ואת ילדה ונשאל אם יש למול את הבן במצותו ביום השבת אם לאו).

בשו"ת בשמים ראש סי' קצ"ב באה תשובה, מיוחסת להרשב"א, כוללת השגות על פסק דין זה, כי „אפילו אשת איש שזנתה תחת בעלה ושני עדים מעידים על פניה אין לנו עתה דיני נפשות ולא דיני קנסות,

קל וחומר קנס גדול שכזה, דאפילו במקום שנכתב בתורה להדיא חסרון אבר הוציאו חכמים המקרא מפשוטו ודרשוהו לדמי אבר... עכ״פ היה די ליסרה בשבט או בקנס ממון... ואין נכון לעשות בעלי מומין בנות ישראל שנשתבחו ביופי״. וברור שתשובה זו נזדייפה על שם הרשב״א, כיתר התשובות הבאות שם, כי הרשב״א מת, כידוע, בשנת ה״א ע׳, עשר שנים לפני מאורע זה.

עוד תשובה אחת נוגעת לעניננו באה בשו״ת בשמים ראש סי׳ פ״א, על דבר אשה אחת תקיפה אצל שופט העיר שהעלילה על איש אחד ותפסוהו בבית הסוהר, הכוהו ולקחו כל אשר לו. לפי דעת המשיב „יש לאשה זו דין מסור גמור, ועשו אתה כטוב בעיניכם, אם להחרימה ולבזותה בכל מיני ביזוי, או להכותה בשבט או לסוגרה בבית אפל עד תשוב מדרכה הרעה ותבקש מן השר לפוטרו... או תפשו אותה בבית הסוהר ואפקו עלה קלא דשכיבא... איך שיהיה הסת לא תמיתוה, כי אין לנו עכשיו דיני נפשות, וכן היה ר׳ יהוסף הנגיד ז״ל נוהג כשנצה את המינים... ולא שלח ידו לאבדם, ואמר כי אין לנו דיני נפשות״ (עי׳ לעיל סי׳ 47). גם תשובה זו, המיוחסת לרב משולם בר קלונימוס מלוקא (עי׳ עליו לעיל סי׳ 36) מזויפה מתוכה מצד תכנה וסגנונה. כן אין אפשר שיזכיר רב משולם את ר׳ יוסף אבן אל פרו״נ שחי יותר ממאה שנה אחריו.

59) בני אדם שהיו יושבין בחבורה ונתן אחד מהם ככר לבת בעל הבית, ואמר לה בפני שליה צבור ועד אחד: תהא לי מקודשת בככר... ושלחתם „למוקדמי״ 1) העיר לקבל עדותם, והם קבלו עדותם ונראה מעדותם שהיתה מקודשת... ונתנו קבלת העדות ביד שלוהכם. ושוב הלכה אם הנערה והשהידה את הש״צ, בענין שלקה העדות מיד שלוהכם וקרעה ובא לפניכם והעיד בענין אחר ונראה לכם ששינה עדותו ע״י שוחד, ענשתם אותו במלקות ובהתיכת שערו והמשים זהובים, וגזרתם עליו שלא יהא טבה ולא ש״ץ בכל זאת ההגמוניא עד תשלום ה׳ שנים...

שו״ת הרא״ש כלל נ״ח סי׳ ד׳, ועי׳ תשובת רב פלטוי לעיל סי׳ י״ב. בכלל ל״ה סי׳ ד׳ אנו מוצאים תשובת הרא״ש בדבר עדים שהתמו שקר, ודן אותם בנדוי שלשים יום, כי היו שם טעמים להקל עונשם. ועי׳ גם שו״ת מהרש״ל סי׳ י״ד.

1) „המוקדמים״ היו פרנסי הקהלה ושופטיה. על פי רוב היו גדולים בתורה והרבה מתשובות הרשב״ש, הריב״ש ואחרים ערוכות אליהם.

60) שמעון חטא ורצה הקהל ליתנו בבית הסוהר עד שיתברר הדבר וערב אותו ראובן (ובית־דין כתב שטר על זה) מי חייב בפשיטי דספרא? — הא מילתא דפשיטא היא כיון דבשטר זה נפטר שמעון מלהכנס בבית הסוהר — דמי פדיון נפשו הוא וחייב ליתן שכר הסופר.

שו"ת הרא"ש, כלל י"ג סי' נ'.

61) מנהג פשוט בכל תפוצות ישראל מי שחייב מס לקהל חובשים אותו בבית הסוהר ואין מביאין אותו בפני בי"ד, אלא טובי העיר דנין אותו כפי מנהגם, ואינו יוצא משם עד שיפרע או עד שיתן ערב או עד שישתעבד עצמו בשטר...

שו"ת הרא"ש, כלל ז' סי' י"א ועי' גם כלל ס"ח סי' י.

62) רשאין בני העיר להסיע על קיצותן (ב"ב, ח' ב') הכל לפי צורך השעה משום מיגדר מילתא. ואם עני הוא ואין יכולין לענשו בממון רשאין לענשו ולקנסו במלקיות ובכל מיני רדיפות עד שיצייתו דין ולעשות כשאר קהלות... רשאין בי"ד בכל עיר לרדות בכל מיני רדויין ונדוין את המסרב על תקנתם, ואם הוא אלם ופריץ הובטין אותו ע"י גוים ואומרין לו עשה מה שישראל אומר לך.

שו"ת הרא"ש, כלל ו' סי' כ"ז.

63) ראובן שהכה את שמעון וע"פ תקנת העיר נתחיב ליתן לו מאה זהובים, ואמר שמעון איני חפץ בקנס, אלא יהא לתלמוד תורה...

שו"ת הרא"ש, כלל י"ג סי' ד'.

64) אם יבררו שיש תקנות קבועות בעיר על דברי הרופין יש לו לילך אחר התקנה ולא אחר דינא דגמרא.

שו"ת הרא"ש, כלל ק"א סי' א'.

65) אתה רבי יעקב ברבי משה דבאלינסייא כבר כתבתי לך על ענין הערוב, שנהגו בכל גליות ישראל להתיר מבואותיהם המפולשין בין הכותים בצורת פתח ואתה אסרת אותו לקהל פריריש... והזהרתיך שתחזור בך... והנה הוגד לי שאתה עומד במרדך ואתה מכשיל את הרבים בחלול שבת. לכן אני גוזר עליך, אחר שינתן לך כתב זה בעדים, שתתקן המבואות המפולשין לרשות הרבים של גוים בצורת פתח תוך שבועים אחר שתראה כתב זה. ואם לא תתקן המבואות כאשר כתבתי — אני מנדה אותך. ואם היית בימי הסנהדרין היו ממיתין אותך, כי אתה בא לעקור תלמוד שסידר רב אשי ולחלוק על כל הגדולים שהיו עד היום הזה...

שלומך יהיה נצה החכם רבי יעקב ב"ר יצחק(1).

הכתב ששלחתי לאותו חסר מוח — אתה ואחר תמסרוהו לו. ואם לא יחזור בו אני מתרה בך ואת כל הקהל שינהגו בו נידוי באותו המשוגע יעקב בר משה... שלא יבא כל שוטה הסר דעת לבטל תורת מרע"ה. ואם יעמוד במרדו ולא ינהוג דין מנודה בעצמו אני גוזר עליו במצות אדוננו המלך יר"ה שיתן אלף זוז למושל העיר, ואני גוזר עליך ר' יעקב שתמסור כתבי זה למושל העיר שינבה ממנו קנס הנזכר. ואם כל זה לא יועיל גוזרני עליך שתודיעני הכל ומצוה (ואצוה?) לנדותו בכל קהלות ספרד, וגם ידונו אותו למות כדין זקן ממרא, כי אנו הייבין למסור נפשותינו על תורת האלהים ולבער עושי הרעה מקרבנו...

שו"ת הרא"ש, כלל כ"א סימני ח–ט. פה אני רואים את תקיפות הרא"ש, וכמדומה שזהו הפעם היחידי שהוא משתמש בכח הנתון לו מאת המלך להטיל קנס על העובר על דבריו. גם בתשובה אחרת, כלל י"א סי' ס', הוא כותב לשואליו: „תעשו עליו קנס למושל העיר". אולם על המנהג להטיל קנס לקופת מושל העיר יצאו עוררין והרא"ש עצמו כותב בתשובה כלל ס"ח סי' כ"ז: „החרדה שהרדתי היתה לפי שהטלת קנס לבעל המדינה... הדין הוא שיקנסו אותו בקנסות, אבל לא ע"י חיוב ממון לכותים".

---

1) חכם זה היה, כנראה, דיין העיר.

66) ילמדנו רבנו, מה לעשות באיש אשר נתפרסם עליו שהוא מלשין ליחידים מישראל ולקהל לאנסין... והקהל מתיראין מן האיש הזה מאד, שהוא נצב על משמרתו כל הלילות בחצר אחד מגדולי היכולת היישמעאלים, והנה נתן להם לישראל רשות מצד המלכות בסתר לדון אותו ואם ימצא מן הדין שחייב מיתה שימיתוהו, ועל זה נתקבצו ראשי הקהל והעמידו בית דין להקור הדבר... עתה יורנו רבינו מה דינו, אם יש לדונו כדין רודף, כיון שהוא הולך ומגזם עתה בהיות דון פטרו בכאן, ולא רצה לחזור בו מחמת מוכיחו...

תשובה. גם כי בטלו ארבע מיתות ב"ד מיום שגלו סנהדרין היינו דוקא שאין לדון את האדם לחייבו מיתה על א' מהעבירות שחייבין עליהם מיתה ...אבל אלו דקא חשיב בסנהדרין בפרק סורר ומורה שמצילין אותן בנפשן, שאין נהרגין לשעבר אלא על שלהבא, להציל את הנרדף ממות או מפגעים, אותם לא בטלו. שאין מיתתם תלויה בעדה ועדים אלא בראיית כל אדם שרואה אותם, שנאמר לא תעמוד על דם רעך... וכל שכן בנידון זה, שלפי העדות שהיה מגזם והתרו בו ולא רצה להמנע הרי זה בשעת מעשה, ורשות ביד כל אדם לענשו ואין צריך לקבל עדות בפניו, ואף שלא בשעת מעשה כשדנין עליו לענשו ביד עכו"ם אין צריך לקבל עדות בפניו, כי הדבר ידוע מי שהוא מוחזק מסור ומלשין העכו"ם מקרבין אותו בשביל הנאתן, ואלו היה צריך לקבל את העדות בפניו ולדרוש ולחקור בדיני לעולם לא יעשה עמו דין, כי ינצל ע"י עכו"ם, כי אפילו כשאינו בסכנה הוא מוסר יחידים ורבים כל שכן כשיראה עצמו בסכנת גופו שימסור בעלילות שקר ויסכן לכל ישראל. לכך נהגו בכל תפוצות הגולה כשיש מסור מוחזק בכך, ששלשה פעמים מסר ישראל, או ממונם, ביד אנסין, שמבקשים עצה ותחבולה לענשו שיסרו האחרים ולא ירבו מוסרים בישראל, וגם להציל כל ישראל הנרדפין מתחת ידו. הלכך בנידון זה שהעידו העדים שהיה מוחזק מסור ומלשין, וגם היה בשעת מעשה, יפה עשו שדנוהו להענש וכן יאבדו כל אויבי ה'...

שו"ת הרא"ש, כלל י"ז סי' א'.

67) יכירו וידעו כל רואי כתבי זה, שאותו האיש, אברהם או אלות שמו, הדר בזיגרו״ט אשר זה כבר... אמרו עליו אשר כמה פעמים מסר ממונן של ישראל... וידו היתה במעל קלקול ההובות, וכן כל היום מגזם להפסיד ולמסור ממונן של ישראל בידי אנסין ולהעמיד צלמים בהיכלי עכו״ם ...וכמה פעמים נמלכו בי גדולי הארץ אם מותר לענשו, והשבתי: אני לא קבלתי עדות מכל הדברים האלה, אבל כשיתברר לנו הדבר מותר לענשו אפילו ביוהכ״פ שהל להיות בשבת... וכן ראיתי באשכנז, וכן שמעתי בצרפת שהתירו כמה פעמים לענוש המסור, שאלמלי כן אין העמדה ותקומה לדור שפל זה, כי בעונותינו רבו המתפרצים... ועתה זה הנכבד ר׳ יוסף הלוי העיר ה׳ את רוחו... והביא את הדבר לידי הפועל...

שו״ת הרא״ש, כלל י״ז סי׳ ו׳. קלקול החובות מרמז לפקודת האפיפיור קלימינס החמישי שלא יגבו היהודים שטרי חובותיהם מן הנוצרים, ועי׳ גם שו״ת הרא״ש, כלל ק״ז סי׳ ו׳.

68) ישמרכם השומר אמת לעולם הקהל הקדוש אשר באלאבילה וברוך אשר... השבית מכם נוגש... אשר שחת וכלה הן יחיד הן רבים, ברוך המקום שעקרו... והכל חייבין בתשלום הוצאת ביעור הרע הזה מקרבכם... ובני העיר כופין זה את זה לבנות חומה דלתים ובריח וכל דבר שהוא צורך העיר, ואין לך צורך העיר גדול מזה להָתֵם את העיר ולבער עושי רשע, ולפיכך כל הדרים בעיר, בין שפורעין מס במקום אחר בין שפורעין מס בעיר, חייבין ליתן הלקם וכל מה שהוציאו בביעור אותו רשע מן העולם.

שו״ת הרא״ש, כלל ו׳ סי׳ כ״ב.

69) ידוע למורנו שיהיה שאירע בכאן, בקורטובה, מאורע קשה עד מאד... והוא שנבל אחד... חרף וגדף וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה, והדיינין וחשובי הקהל כששמעו זה נתקבצו והסכימו לעשות בו דין ושגרו לתפסו ולא נמצא... ועתה עמנו בעיר הנכבד והנעלה

ר׳ יהודה אבן ואקר וקנא לשם קנאה, ונשתדל בענין עד שבא לידו מכוער זה, ותפסו בכח המלכות והבשו בבית האסורים... והאיש הזה קשה ורע מעללים מעודו ולא נמצא בעיר מי שילמד עליו זכות, ויש לו פרשים אלמים החזיקו ידו, והסכימו כמו עשרה מחשובי הקהל עם הנכבד ר׳ יהודה זה ועם הלמדנים שיש בכאן ועם זקני העיר לענשו. וכשהיו הנזכרין במעמד הסכמה זו הלכו קרובי הרשע ושחדו בממון, לפי הנראה, ותבעו מן הטפסר הגדול דון גואן מנואל, שקבלנו במקומנו זה לאפוטרופוס של המלך ירום הודו, להחמיץ דינו, שגר אחד מפרשיו אלינו שלא ננמר דינו עד אשר נשאל את פיו. והנכבד ר׳ יהודה זה השתדל בענין בכל יכלתו ופייס מן הטפסר שלא יעביר עלינו הדרך להוציא דיננו לפני כותים, והסכימה דעת השר הזה שישאר הרשע בתפיסתו עד אשר תבוא תשובת מורי שיהיה כדת מה לעשות...

תשובה ...הפלאתם לשאלני בדיני נפשות, כי בכל הארצות ששמעתי עליהם אין דנין דיני נפשות לולי פה בארץ ספרד. ותמהתי מאד בבואי הלום איך היו דנין דיני נפשות בלא סנהדרין ואמרו לי כי הורמנא דמלכא הוא, וגם העדה שופטים להציל, כי כמה דמים היו נשפכים יותר אם היו נדונים ע״י הערבים הנחתיה להם כמנהגם, אבל מעולם לא הסכמתי עמהם על אבוד נפש. אמנם אני רואה שדעת כולכם מסכמת לבער זה הרע מקרבכם. ובודאי הלל השם בפרהסיא וכבר נשמע הדבר בין הישמעאלים והם מחמירים מאד במדבר נגד דתם ואמונתם, ונתוסף החילול אם לא יעשו בו כדין משום מגדר מלתא, וגם כן ראוי הוא שיתקדש השם בעונש הרשע הזה, [ואם הייתי בהסכמתכם דעתי היתה נוטה להוציא לשונו מפיו ויחתכו רוב המדבר שבלשונו], ואתם עשו לפי הענין, ככל אשר יראה טוב בעיניכם, כי ידעתי אשר כונתכם שיתקדש שם שמים...

שו״ת הרא״ש, כלל י״ז סי׳ ח׳. הדברים המוקפים בחצאי־מרובע נשמטו בדפוס ווילנא. על ר׳ יהודה אבן ואקר ודון ג׳ואן עמנואל עי׳ לעיל סי׳ 58. את תשובתו זו כתב הרא״ש כנראה שנים מועטות אחרי בואו לספרד. ודיני נפשות שהיו נהוגים בארץ זו התמיהו אותו.

70) מזמן רב נוהגין בטוליטולה להכות ולהלקות שלא מן הדין ועשו סייג לתורה לבער הרע, והדין והמשפט אחד לנואף ולנואפת ליסר בגופם בקלא דאיתחזק, כל שכן כשעד אחד מסיע לקול ההוא.

דברי הרא״ש, הובאו בשו״ת בנו ר׳ יהודה דף נ״ג ע״א.

71) בשו״ת ר׳ יהודה בן הרא״ש („זכרון יהודה", ברלין תרי״ז) סי׳ ע״ט יסופר מעשה נורא שקרה בקורטובה, שהדיין ר׳ יצחק בן נחמיאש דן את מאיר בן מגיש „לפרוע ממון שהיה חיב מן המס וצוה לתפסו, וכשהלך הדיין בלילה לבית הכנסת להתפלל ארב לו הנדון והכהו על כתפו וחתך לו במלבושים וזרת מבשרו. עוד הכהו בפניו... וחתך לו שתי שפתותיו והשחית הדרת פניו... ולא היה עד בדבר אלא שניזם (־איים) אותו קודם, וראוהו עומד במארב קודם ההכאות ואחר מכאן ברח". ור׳ יהודה משיב לשואליו שהוא אינו מסכים להרוג את מאיר זה מפני שאין עדים בדבר. „ואם כדי ליסר הנשארים — יותר יתיסרו אם יענישוהו עונש גדול בגופו וישאר חי־ממה שיתיסרו אם יהרגוהו, כענין שנאמר: (תהלים, נ״ט י״ב) „אל תהרגם פן ישכחו עמי". ונראה לי שאם ח״ו יארע דבר כזה כאן בטוליטולה והיו תלמידי החכמים והזקנים מסכימים להתוך שתי ידיו, הייתי מסכים עמהם. ונשאתי ונתתי בענין זה עם הת״ח והזקנים ואנשים נכבדים ורובם הסכימו שאם ח״ו יארע כזה במקומנו להתוך לו שתי ידיו, ואני מסכים עמהם".

בנימוקיו לפסק דין קשה זה כותב ר׳ יהודה: „בנידון זה אני אומר אפילו לא היה דיין והיה אדם מכה אדם באישון לילה בסכין מכת אכזרי והוא הולך בטח לבית הכנסת... היה ראוי לחתוך ידו כדי לשבור זרוע רשע, ואם היה מכה הכאה כזאת לשלוחא דבי דינא על עסק שהיה רוצה להשלים בו צווי הדין, היה ראוי להענישו יותר ויותר — על אחת כמה וכמה לדיין שדן דין אמת... גם כי אין עדים שהכהו, מכל מקום הוחזק בעיר בקלא דלא פסיק שהכהו, וגם יש אמתלאות והוכחות ועד מפי עד... נראה לי שראוי ליסרו כאלו יש עדים, כיון שהעונש כדי לגדור הפרצה הזאת, שיהיה כל דיין רשאי לדון האמת ולא יירא מבעלי

דינין. ודאי אדם שחייב עונש על עברה שעשה ואין בו צורך לגדור גדר, כמו ההורג מתוך מריבה וכיוצא בו אין להענישו רק בעדים, אבל כל דין ועונש שעושין ב״ד לצורך השעה כאשר יתאמת יענישוהו עונש שיראה לב״ד...׳

72) יש כאן — בקורטובה — תקנה, וכתוב בה: מי שיכה לשום אדם שיפרע סכום ידוע ויהיה נאמן המוכה בשבועתו; ומי שאין לו סכום הקנס שישאר תפוס יום לזהוב עד תשלום הקנס, כדי שיוסרו מי שאין לו כמי שיש לו... ויתחלק הקנס על זה הדרך שיקח המתרעם שליש אחד, ולבית דין שליש ולהקדש שליש.

שו״ת ר״י בן הרא״ש סי׳ ל״ו.

73) נשאל ר׳ יהודה בן הרא״ש על אחד שהכה את חברו מכות רצח שמהן מת המוכה, ומשה פישליש ואברהם חלול העידו שראו שהכה המכה שמת ממנה; ויוסף בן עביד ויצחק בן יום טוב העידו שראו אותם מתקוטטים והלכו להם. והזרו עוד וראו שהמוכה מוטל בארץ מוכה בראשו ודמו שותת ודבר מפורסם הוא שהכהו המכה שמת בה. והוא משיב: „...דבר ידוע הוא כי מן היום שגלתה סנהדרין מלשכת הגזית בטלו דיני נפשות מישראל. וכל מה שהדין עתה הוא לגדור פרצת הדור וברוך ה׳ אשר נתן כזאת בלב מלכי הארץ הזאת לתת כח לישראל לדון ולבער עושי רשעה, לולי זה לא היה קיום לישראל בארץ הזאת, וגם כמה אנשים מישראל ימלטו דייני ישראל שהיו נהרגים ע״י שופטי ע״א, והדינין שאנו דנין בדיני נפשות אינם כולם על פי התורה לכן אכתוב לכם מה שיראה לי מקו היושר, לפי מה שראיתי דנין בעיר הזאת...׳ עונש המכה צריך להיות על א׳ מחמשה דרכים לפי מה שרגילין עתה לדון בדי״נ; אם תתקים עדות משה ואברהם — שראוי ליהרג; ואם תתקיים עדות אחד מהם עם עדות יוסף או יצחק — שראוי לחתוך שתי ידיו; ואם תתקיים עדות אחד מהם ותבטל עדות יוסף ויצחק — שראוי לחתוך ידו

הימנית בעדות משה או אברהם לבד. ואם תתבטל עדות משה ואברהם ותתקיים עדות יוסף ויצחק — שראוי לחתוך ידו השמאלית בעדות אחד מהם וגם מה שנתפרסם עליו שהכהו, ואם יתבטלו כל העדיות — שראוי לחייבו גלות על שנתפרסם עליו שהוא הרגו, לקיים מה שנאמר „ובערת הרע מקרבך".

שו"ת ר"י בן הרא"ש סי' נ"ח. ועי' עוד מקרי פציעה ורציחה אצל יהודי ספרד Régnè שם נומ' 268 ; 307 ; 440 ; 452 ; 522 ; 563 ; 485 ; 644 ; 653.

74) בסי' ע"ז כותב ר' יהודה שראוי לענוש את האנשים שהכו חבריהם, „ועונש זה יעשו רבני המלכות אשר בידם שבט מושלים החותמת והפתילים".

על רבני המלכות עי' שו"ת הרשב"א ח"א סי' תע"ה.

75) האשה המתיחדת עם בן נכר ראוי להלקותה וליסרה עד שתשוב מדרכה הרעה.

שו"ת ר"י בן הרא"ש סי' צ"א. וראוי להביא כאן את דברי הר"ש בכרך, זקנו של בעל „חות יאיר" בשו"ת חוט השני סי' מ"ז על דבר מלקות לנשים, וז"ל: „ובענין המלקות לא ראיתי לסדר מלקות לנשים (המקבלות עליהן תשובה על חטאים שונים), ואע"ג דהוקשתה אשה לאיש לכל עונשים שבתורה מכל מקום כיון שהמלקות שלנו אינן מלקות של תורה רק זכר למלקות של תורה אין מלקין לנשים. וכן בתשובת מהרי"ו (שו"ת מהרי"ו סי' י"ב) הנזכרת, אע"ג שהרוקח כתב להלקות הבא על אשת איש לא סדר לה מלקות לתשובתה... ולא ראיתי למסדרי תשובה שסדרו מלקות לאשה" ועי' לעיל סימני 3 ; 16 ; 18, ולהלן סי' 89. גם ברמב"ם הל' אשות פכ"א הל' י' והשגת הראב"ד: „מעולם לא שמעתי יסור שוטים לנשים" ודעת הרמב"ן והרשב"א במגיד משנה שם, וכנראה נבדלו בזה בני צרפת ואשכנז מבני ספרד.

76) ראוי לנדות ולהחרים בס"ת ובשופרות לכל בן ישראל הבא על הישמעאלית... ועל כל מי שיודע בחברו שבא על ישמעאלית או

על ע״א שיודיע לדיינים, ועל הבעל בית של [השפחה] הישמעאלית שאם יודע לו הדבר הרע ההוא מן הבחורים שלו או מאחרים, שיהיה מחויב להכניסו בבית הסוהר או יחול עליו העונש הנזכר...

שו״ת ר״י בן הרא״ש סי׳ צ״א. על היות מקרים אלה מצויים ע׳ גם Règne סי׳ 510 ; 515 ; 619 ; 646.

77) מה שאנו דנין דיני נפשות בזמן הזה הוא מפני שני דברים, והן: א) כדי שלא ידונו אותם העכו״ם, כי כמה בני אדם ניצולין בדינינו שהיו נהרגים בדיניהם, ב) וכדי להרוג המחויבין בדינינו, כגון המוסרים וכיוצא בהם, שלא היו נהרגים בדיניהן... על כן ראוי לכל בי״ד להעניש לבעל העבירה באופן שיגדר הפרץ ותסור הסכנה. ודבר זה תלוי לפי מה שהוא עבריין, יש מי שיספיק שיתרו בו שאם יסתר עם שום עובדת כו״ם, אפילו בעד אחד, שיהא גופו מסור למלכות, ויקבל עליו התראה זו וישמור עצמו מאז והלאה... ואם יראה לבי״ד שלא תספיק לו ההתראה ההיא אם לא יגרשוהו מן העיר ומכל ארץ השר — יעשו, או אם יראה לבי״ד דרכים אחרים מלבד אלה יעשו, בענין שיסור העון והסכנה, רק את נפשו ישמרו כל זמן שלא יודע אמיתת הענין על בוריו והסכנה שיבוא מן הענין ושלא יהא לו תקנה אלא בקרקע...

שו״ת ר״י בן הרא״ש סי׳ ס״ג.

78) ...במקומותינו אלה יש בכל קהל וקהל אנשים ממונים לתת דין בין אדם לחבירו, וכופין כל אחד ואחד על כורחו בגופו ובממונו ויורדין לנכסיו...

שו״ת ר״י בן הרא״ש סי׳ ע״ג.

79) בנידון זה של יוסף בן שמואל ששאלו עליו, אשר היום זה כמה שנים הוחזק מסור... כל הקודם להורגו זכה... ולא עוד אלא מי שיכולת בידו להורגו ואינו הורגו נענש על כל מה שיעשה כאילו עשאו

הוא... ועוד כי הוגד לנו כי בחיי הרא״ש ז״ל הסכים עם גדולי העיר להורגו אלא שנטרפה השעה, ועוד אחר כך הסכימו כל זקני העיר להורגו בעבור עדיות רבות ממסרנות ומלשינות שיצאו עליו ונשאר הדבר שהיה המלך יר״ה אז קטן בשנים... הלכך מכל אלה הטעמים נראה שיש לאיש הזה משפט מות.

שו״ת ר״י בן הרא״ש סי׳ ע״ה. ועל הפסק חתום ר׳ יעקב בן הרא״ש, „בעל הטורים״ ועוד ג׳ דיינים.

80) ומלקה אותו שליש המכות שאמדוהו מלפניו בין דדיו כנגד לבו ושני שלישים מאחריו. יש אומרים כנגד האחרות שמלפניו, וי״א שליש על כתף זה ושליש על כתף זה, ולזה הסכים הרב ר׳ משה בה״ר מנחם הצרפתי ז״ל בשם רבותיו רבני איברא ז״ל. וכן הי׳ אומר כי ההכאות האלו אינם לרוחב הגוף אלא לארכו... וכן היה נוהג במכת מרדות על פי פירוש משנה זו. ודבר ידוע שלא נאמרו כל הדברים האלו שבמשנה וגמרא אלא במלקות של תורה... ואין מלקות בזמן הזה לפי שאין לנו בי״ד סמוך, וכל מלקיותינו אינן אלא מכות מרדות...

חירושי הריטב״א למכות דף כ״ב. ועי׳ לעיל סי׳ 24.

81) ...על דבר הסכמה אחת עשו גדולי הקהל לעמוד כנגד המלשינים... להחרים אותם ולרדפם לפני המלך בעצמו ובכבודו, כי הוא במשפט יעמיד ארץ... לא כן השרים הממונים מקרבים מלשיני בסתר להנאתן ומאמינים בהם יותר ממאה עדים... והסכמה כזאת לא נפלאת היא ולא רחוקה, וזה כמו שלש שנים עשו כמותה כל קהלות זו המלכות (טונים, מרוקו ואלגזיר) הבאים מארץ אדום (אחרי רדיפות שנת קנ״א בספרד) ונעשו כלם אגודה אחת וכיס אחד יהיה לכלם לבער המלשינים מן העולם, וזה דרך הקהלות הקדושות בספרד בארגון, בבלינסיא וקטלוניא, ומצוה גדולה היא זו...

תשובת הריב״ש [מת ה״א קס״ח] סי׳ ע״ט שלוחה לקהלת קונסטנטינה, במרוקו.

82) מעשה באחד שהכה את חברו מכות רצה ונחלה המוכה ואחר כך מת וכותב הריב״ש להשואל, שאם נראה לו להמית את הרוצה — ימיתו .ואם רצית להקל עליו — שבור זרוע רשע (היינו שיקוץ את ידו), ואם הייתי אני הדיין בהורמנא דמלכא כך הייתי עושה, ולא הייתי מיקל עליו ביותר מזה אם לא ברצון קרובי הנרצח... ואם אמרו הרופאים שכבר נתרפא המוכה אלא שהוא פשע בעצמו, אפשר וראוי להקל עליו לבלי חסר לו אבר רק לענוש נכסים ולאסורים ובמלקיות ונדויין וגלות ימים ושנים... וכבר ידעת שבארץ הזאת (ארגונ׳א?) אין אנו רגילין לדון בדיני נפשות ואף לא לקוץ יד ורגל, כי המשפט למלך הוא.

שו״ת הריב״ש סי׳ רנ״א, והתשובה שלוחה לסאלמנקה.

83) ראיתי כתבך על דבר האיש שמו משה וידאל, אשר לפי הנראה ממכתבך הוא מפורסם וברור שנאף את אשת רעהו אחרי שהתרו בו יהודים כמה פעמים על היותו תמיד עמה... והיה עונה למתרים בו, שהוא עושה העברה הנזכרת לבזיון היהודים ודת משה רבנו ע״ה, ושאלת ממני להודיעך מה משפט הבליעל הזה .. למען הגד זה לגזבר [המלך] והוא יעשה... עם כל זה אחר שהדבר ברור שעבר העברה במזיד ראוי להכותו מכות מרדות... ולפי שעשה זה בזדון וביד רמה ראוי להוסיף בענשו שיהיו מכותיו רעות ונאמנות על בשרו, בלי דבר חוצץ, ושיסבב כן כל שכונת היהודים או המבואות הרגילין הלך והכות ברצועה, ואחר כך אם תראו לאסרו בכבלי ברזל עד יכנע לבו הערל ותראו שנהם על הרעה הכל לפי מה שיראו הדיינין.

שו״ת הריב״ש סי׳ שנ״א, ונראה מתשובה זו שתמיד היו מלקין לא על בשרו. אולם בתשובת הגאונים שהובאה בארחות חיים הל׳ עו״ב נאמר: „שאין מכהו על כסותו, שנאמר והכהו ולא בכסותו״. ועי׳ לעיל סי׳ 24, ועי׳ גם בספרא פר׳ אמור: „ורגמו אותו ולא כסותו״.

83 א) בקהלת טירול (Tereul) אסרו להתפלל בעשרה בבית פרטי, כדי שכל הצבור ילך לבתי הכנסיות, אך התירו לתפוסים

להתפלל בצבור בבית הסוהר, אם יגיע מספרם ליותר מארבעה.

שו"ת הריב"ש סי' של"א. מקרה של נתינה במאסר עי' גם בסי' תק"ה.

84) ראובן שלוה משמעון ונתחיב לו בקנין בתפישת הגוף... ועתה שמעון תבע חובו מראובן ונמצא שאין לו; בקש שיהא הלוה נתפש בגופו כפי החיוב שנתחייב לו, והלוה טוען שאינו מן הדין שיהיה נתפש בגופו כי לא מצינו זה בדין תורה... — הדין עם ראובן הלוה... ומדין תורתנו אין תנאי זה מועיל. והרא"ש כתב כן: "אפילו התנה על עצמו שיתפום המלוה את גופו וכתב לו שטר ע"ז אינו מועיל ואינו יכל לאסרו ולא להשתעבד בו" (עי' שו"ת הרא"ש, כלל י"ח סי' ד' וכלל ס"ח סי' י'). ובאמת כי בעירנו זאת — סרקוסטה — נוהגין הדיינין לתפוש הלוה בגופו כשנתחייב כן, והוא מצד תקנת הקהל. ועוד תקנו הקהל שאף בלא חיוב יתפש כל אדם על תב"עה שיתבעוהו או יתן ערבים על התביעה, ואני רציתי למחות בידם על התקנה ההיא באשר היא שלא כדין תורתנו, ואמרו לי כי זו תקנת השוק מפני הרמאין ושלא תנעול דלת בפני לוין והנחתים על מנהגם.

שו"ת הריב"ש סי' תפ"ד. "כשנתחייב כן" היינו בשקבל הלוה חיוב התפיסה אם לא יפרע. מן התשובה יוצא ששתי תקנות תקן הקהל בענין זה.

85) "ובמקומות נהגו להכריחם [את המנודים] לצאת מבית הכנסת, ואפשר שהם מכוונים שלא לדחוק היחידים שצריכים להתרחק מתוך ד' אמות שלו. ואנו נוהגים להכריז על המנודה או המוחרם בשוקים וברחובות [של היהודים] ומצוים עליו שישב בביתו ולא יצא לחוץ, ידבר כדי שלא יכשלו בו רבים ושינהוג איסור בדברים האסורים לו, וכן שינהוג איסור בנעילת הסנדל כדי שיכנע לבבו".

שו"ת ריב"ש סי' קע"ג ועי' קרוב לזה בסי' שצ"ה. על תשובת רב פלטוי בענין החרם (עי' לעיל סי' 14) הוא כותב שם: "כל אלו חומרות יתרות שהיו נוהגים הגאונים ז"ל... אבל לאחר דורם לא נהגו כן, רק כפי דין הגמרא..." אולם עי' לעיל סי' 44.

86)... ראוי שיהיו נבדלים מהקהל כדין מנודים ובקשו [המוקדמין, הם ראשי הקהל] מהגזבר (הוא פקיד המלך) שיצוה להם שיסגרו בביתם וינהגו נדוי ולא יבאו בבית הכנסת...

שו"ת ריב"ש סי' רמ"ט. לעתים קרובות מאד היה הגזבר יהודי.

87) בשו"ת הריב"ש סימני רל"ד — רל"ט יש תשובה שלוחה ל„מוקדמי" הקהל בטירול בענין מסור אחד שרצו ה„מוקדמים" (=ראשי הקהל ופרנסיו) לדונו למיתה, והתשובה מקפת את הענין מכל צד והיא חשובה מאד על כן אני נותן בזה תמציתה באופן מפורט קצת, והרבה הלכות יש ללמוד ממנה.

„...על ענין האיש ההוא אשר קרא בראש הומיות, ברחובות נתן קולו ופער פיו לבלי הק ושכנגדו טען לפניכם לדון אותו בדין מסור ומלשין 1) ולחייבו מיתה ונסתפק לכם בדבר המשפט ספקות. בניתם מהם חמש שאלות...:

ראשונה נסתפקתם אם מן הדין לקבל בתחלה הודאת פי המסור קודם קבלת העדים שכנגדו, ואם מעלה ומוריד לקבל הודאתו או לא? — אין ספק, שבדיני ממונות אין מקבלים את העדים אלא לאחר שהשיב הנתבע לתביעת התובע, לפי שאם הודה הנתבע מתחייב ממון על פי הודאתו... ואם כן למה יטריחו ב"ד לקבל עדות העדים קודם תשובת הנתבע לתובע. ואולי אין צורך לעדים [אחר] שהנתבע יודה... אבל בדיני נפשות לפי שורת הדין אין חשש בהודאת פיו, שהרי אין מתחייב מיתה על פי עצמו רק על פי עדים ואין הודאתו מעלה ומורדת... אבל עתה אין הרשות נתונה ביד בית דין לדון בדיני נפשות, רק בהורמנא דמלכא וצריך לאמת הדין אף בעיני שופטי הארץ שלא מבריתנו, למען לא יחשדונו בדנים לא בצדק ולא במשפט. גם כי עתה בזמננו

1) כנראה מהתשובה היה המעשה כך: ראובן ובנו נתפסו ע"י פקיד המלך לבית הסוהר, כי נחשדו בגנבה ומשפטם נמסר למוקדמי הקהל. אולם שמעון, אחי האשה שנגנבו ממנה את הכסף, „צעק שהמשפט מצד המלך היה ראוי לבא לפני יועצי העיר ולא לגזבר ולמוקדמים... גם אמר שראובן ובנו הם הגנבים וחייבים מיתה". גם הפיח דברים בלפי המוקדמין והגיע מזה נזק לקהל.

זה מה שדנין בדיני נפשות הוא לפי צורך השעה, שהרי בטלו דיני נפשות, אלא שבי״ד מכין ועונשין שלא מן הדין לפי צורך השעה ואף שלא בעדות גמורה כל שידעו באמתלאות ברורות שעבר העברה. לזה נהגו לקבל הודאות פי העובר אף בדיני נפשות, למען יתברר הדבר גם מתוך דבריו עם קצת אמתלאות אם אין עדות ברורה... לזה נ״אה שלכתחילה ראוי לקבל הודאת פי העובר קודם קבלת העדים, כדי שיוכלו לחקור את העדים על פרטי דברי העובר... אך אין קפידא בזה...

ומה שבא גם כן בשאלה זו אם בקבלת הודאת המסור יש השש הקירה, מדעתי אתם מסופקים בזה מפני החק שאין לעשות חקירה בארגון ולפי דעתי, מאחר שיש בדבר תובע כבר מתקיים החק, שאין החק אלא שבזולת תובע לא תעשה הקירה נגד אדם... וכמה פעמים ראיתי בכאן שברורי הקהל מקבלין הודאת העובר כל שיש תובע בדבר. האמנם אל תסמכו עלי בזה כי זו אינה שלי שאין זה מדין תורתנו. שאלו את פי הכמי הגוים, כי אם אתם יראים מזה, המשפט להם הוא ולפניהם יובא. וכן במה ששאלתם אם יספיק לכם הותם אדוננו המלך יר״ה לעשות חקירה אם לאו, בלתי סכנת הבי״ד והקהל, גם זו דלהון היא.

שניה, אם בי״ד חייבין לתת למסור טוען לסדר טענותיו או למנות לו מורשה. ואם מן הדין לתת לו טוען — אם יתנו לו קודם הודאת פיו או אחר כך, כאשר הוא בקש לו טוען כמו שיש לתובע טוען? — בדיני ממונות יש מהלוקת בין הגאונים ז״ל אם הנתבע יכול למנית אנטלר, שזהו טוען או מורשה... ומכל מקום נראה שזהו דוקא בדיני ממונות שאפשר לחלק בין תובע לנתבע... אבל בדיני נפשות אם יש לחלק נראה שהדבר בהפך, שהתובע אין מְמַנֶה אנטלר שהרי אין תובעו ממון שיוכל להרשות עליו, אבל הנתבע... יכול למנות אנטלר שיטעון בעדו וילמד זכותו שהרי שומעים לכל מי שיבא ויאמר: יש לי ללמד עליו זכות... אמנם עתה, שנהגו לקבל הודאת פי העובר, אם ראו בי״ד לקבל הודאת פיו קודם שימנה טוען כדי שלא ילמדהו טענות של שקר — הרשות בידם.

שלישית, אם יש רשות לב״ד להוציא את המסור מבית האסורים בערבים בטוחים, בסך נורא ובקנסות שיהיו הערבים חייבים בכל מה שיהיה המסור חייב אם יתברר הדבר? — אין ספק שכל שיש בעובר העברה חשש חיוב מיתה — שב״ד חייבים להבישו ולאסרו בבית האסורים עד שיתברר להם, שאין בדבר חיוב מיתה רק חיוב ממון לבד; ואין נותנים אותו בערבים, שהרי העובר אם יראה שיתחייב בדין מיתה — יברח, ומה יעשו ב״ד לערבים והם לא עשו עברה, טוביה חטא וזיגוד מנגד[1]), ואם מפני שנתחייבו ונשתעבדו לכך — אין אדם יכול לשעבד עצמו במה שאינו מחויב אלא בדבר שבממון אבל לא בחיוב נפש. ועוד שהעובר ילך לו בלי שום עונש ולא מצינן לקיומי ביה ובערת הרע מקרבך...

רביעית, אם מקבלין עדות העדים בפני הכתות (=בעלי הדינין) או אפילו שלא בפניהם? — הלכה פסוקה היא, שאין מקבלין עדים אלא בפני בעלי דין אפילו בדיני ממונות... ואין צריך לומר בדיני נפשות החמורין... אבל מצאתי בתשובה לרבנו אשר האשכנזי ז״ל. שבקבלת העדות כנגד המוחזק במסור ומלשין כדי לדון אותו ע״י גוים אין צריך לקבל העדות בפניו, כי הדבר ידוע שמי שהוא מוחזק במסור הגוים מקרבים אותו בשביל הנאתן...[2]) ובנדון זה אין נראה שיהיה בדרך זה, שהרי לא הוחזק ולא מסר פעמים אחדות...

חמישית, שמעון החשוד במלשינות טען שדברי ראובן התובע כנגדו מבוטלים, לפי שהוא — התובע — כמו תפוס בבית הסוהר, שהרי הוא נתון בערבון מחמת השד גנבה — גם זו לא בשמים היא ואין לנו עסק בה, שמחמת שהוא תפוש לא יוכל לטעון נגד אחר שעשה מסירה או הכאה או דבר עבירה כנגדו או כנגד מי שהוא? ואם מפני שהוא חשוד בגנבה — אם יש עדים בדבר הוא פסול לעדות, אבל מפני פסלותו לא יפסל מלתבוע זכותו בדין תורתנו... אבל אם יש בחוקות הגוים שהחשוד בדבר לא יוכל לתבוע אחר ומפני זה יהיה כאלו אין כנגד שמעון תובע ויהיה שם צד הקירה בדבר ...ותפחדו אם באולי אין יכולת בידכם

1) עי׳ מכות, י״א א׳.

2) עי׳ לעיל סי׳ 66, תשובת הרא״ש בשלמות.

בזה מצד החותם ויהיה אפשר לשים לכם עלילות, עם היות שמזכיר בחותם שתעשו כדין תורת משה ויהודית, כי להתגולל ולהתנפל על היהודים שיחה בטלה של שופטי הארץ תהיה גדולה מתורה שלמה שלנו, אין חכמה ואין עצה אתי בזה, ואתם עשו מעשיכם בהכמה ותשאלו פי הכמי הגוים מן המוחזקין והמומחין שבהם...

ועתה אבאר לכם על מה נהרג המסור והמלשין בדת תורתנו ובאיזה דרך, דעו כי המסור אינו נהרג מן הדין על מה שעשה, שהרי אף אם מסר והלשין בדבר שיש בו סכנת נפשות ונעשה מעשה על פיו אין זה נהרג מן הדין, שהרי אין הרוצה נהרג בבי"ד אלא כשהרג הוא בעצמו, אבל כשֶׁמְּצַוֶּה או מסבב להורגו... אין מיתתו אלא בידי שמים... ואין צריך לומר המוסר שלא נעשה מעשה על פיו שאינו מן הדין שיהרג, כל שכן כשאינו מוסר נפש רק ממון בלבד שאינו מן הדין שיהרג על עסקי ממון, אבל מה שנהרג המסור מן הדין הוא על העתיד ועל שם סופו, ר"ל כגון שעדיין לא מסר אלא שאומר ומגזם שימסור ואז הורגין אותו מדין רודף1) כדי להציל הנמסר, ולא בית דין בלבד הורגין אותו אלא כל הקודם להורגו זכה, שהרי זה כמו רודף שהיה רודף אחר חברו להורגו מצילין את הנרדף בנפשו של רודף ...ואפילו אינו מוסר אלא ממון... לפי שכל ישראל הנמסר ביד גוי אפילו על עסקי תבן וקש יש סכנה בדבר, שכיון שישראל נופל בידיהם אין מרחמין עליו... ובדין הרודף אחרי חברו כך הוא הדין שקודם מעשה מצוה ביד כל אדם להורגו כדי להציל הנרדף, ואם עשו מעשה אין הורגין אותן אלא ע"י בי"ד בעדים ובהתראה... אלא שאם הוא רגיל ומוחזק בכך, שהלשין יהודים ג' פעמים, חזר להיות רודף והורגין אותו כל אדם בכל מקום ובכל זמן בין בבי"ד ובין שלא בבי"ד, כדי להציל ישראל מידו שלא ימסרם... ואף על פי שרבנו חננאל ז"ל פירש (בפרושו למס' ע"ז, דף כ"ו ע"ב) ההיא דמורידין אותן לבור דדוקא מורידין לבור וימותו שם מעצמם, אבל להרגם בידים לא — אין כן דעת הרמב"ם... ואפילו לדעת רבנו חננאל כל שבית דין דנין אותן למיתה ומוסרים

1) ע' סנהדרין, דף ע"ד וכל הסוגיא שם.

אותן לשוטרי המלכות להורגן הרי זה כהורדתן לבור ואין זה הריגה בידים, וכן כתב הרא״ש ז״ל בתשובה... ולפי זה שמעון התפוש בידכם אף אם יתברר שאהר הדברים שטענו עליו אינו חייב מיתה בדין תורה (כי לא הוחזק במסור)... אבל מכל מקום בהמשך מן הדברים ההם נזק לקהל והוצאות ולבא במשפט עם זקני עמו ושריו — לא ימלט שמעון מהיות מצר ומצער הצבור, וראוי להענש על זה כפי מה שיראה בעיני הבית־דין, אם במלקיות והרמות ונדויין הן לעונש נכסים ולאסורין...׳

88) ״יהודי אחד הרג את הנפש מישראל, וביד אנשי אותה העיר לעשות משפט, ולא היה עליו אלא עד אחד, כי הרגוהו בלילה, ומחל לו המלך על מנת שיעשה לו דין ישראל.

אין דנין דיני נפשות... אבל מכל מקום היכא שראו הקהלות לדון ולנדור נדר בפני הפורין כגון להתוך אחד מראשי אבריו הרשות בידם, כדאיתא בפרק כל היד [נדה, י״ג ב] רב הונא קין ידיה, וכן בסנהדרין [כ״ז א׳] אי ודאי קטיל לכהויי עיניה, אלמא אם ירצו יהתכו ידיו או ינקרו עיניו, ואם ירצו ינזרו עליו מכות מרדות או גלות הכל לפי מה שהוא. ואפילו להמית אותו יש כח בידכם, כדאיתא בגמר הדין [סנהדרין, מ״ו א׳] ר״א בן יעקב אומר ב״ד מכין ועונשין שלא מן התורה וכו׳... ואם נראה בעיניכם שראוי להחמיר עליו יותר ולהכניסו בכיפה להאכילו להם צר ומים לחץ הרשות בידכם, כדשנינו בפרק הנשרפים (שם, דף פ״א ב׳) ההורג נפש שלא בעדים כונסים אותו לכיפה...׳

ים של שלמה לב״ק, פרק ח׳, סי׳ ז׳ בשם תשובה ספרדית.

89) אשה אחת יצא עליה קול של פריצות עם פריץ אחד, קלא דלא פסיק, והקהל התרו בה שלא תתיחד עמו... ואחר התראה עברה עליה ולא נמנעה מהתיחד עמו. . ונתעברה, ויש הוששין שמן הנטען נתעברה... ראוי לאוסרה על בעלה ולרדותה ברבים משום ונוסרו כל הנשים ולא תעשנה כזמתכנה, וגם לקרוע כתובתה בבית הכנסת ...ולנדותה שלשים יום ולפרוע את ראשה ולגלה את שערה כמו שנזכר בפרקי

ר׳ אליעזר, בקללות שקלל הקב״ה את חוה (פדר״א, פרק י״ד), שמגדלת שער כלילית ומגלחתו כזונות, ותעמודנה הנשים בעזרה כמו שהיו עושים לסוטה בעזרת נשים, ודין הבועל כדינה. וביד בי״ד להקל ולהחמיר לפי צורך השעה...

שו״ת התשב״ץ, חלק ג׳, סי׳ קצ״א.

בהגהה לתשובה זו כתוב: „אמ״ה [=אמר המעתיק, והמעתיק הראשון של שו״ת התשב״ץ היה בן נכדו של המחבר, שמעון בן הרב ר׳ צמח בן הרב ר׳ שלמה בן הרב ר׳ שמעון, שהעתיקן מכתב יד המחבר בשנת רצ״א] כן עשה א״א [=אדוני אבי] ז״ל מעשה, ונתן השער ביד השמש ושם אותו על נס והוליכו בכל הבתים והחצרות, ונדה האשה על סמך תשובה זו״.

90) „דבר ידוע הוא כי המוחזק במסירות חייב מיתה מדין רודף... ומלבד זה כבר ידעתם כי מנהגם של ישראל הוא לנדות ולהחרים המסורות בחרם קדמון המסודר מהראשונים ז״ל. אמנם יש בזה שני דינים: האחד, במי שהוחזק במסירה לאבד ממונם של ישראל שנים ושלשה פעמים, וזה מותר להרגו ולמסרו ביד אומות העולם והוא מן המורידין ולא מעלין. והשני, האומר אלך ואמסור, וזה אין מותר להרגו אלא אחר התראה, ואם התרוהו ולא חזר הורגין אותו... וחייבין הצבור לפרסמו שהוא מנודה ולהבדל ממנו, וכל מי שאינו נוהג בו נדוי עובר על דברי חכמים, וכל ישראל יש להם חלק בזה, כי אם לא תגדרו פרצה זו — כאשר עשה לזה יעשה לכל אחד מכם, ותגבירו ידי המסורות על הטובים חלושי הכח...״

שו״ת התשב״ץ, חלק ג׳, סי׳ קנ״ח. ועי׳ גם כן שם, חלק ב׳, סי׳ כ״ה, והוא כותב: „כל המרחם על המסורות נעשה אכזרי על בני דורו״. ועי׳ גם שו״ת הרשב״ש, בן התשב״ץ, סי׳ קע״ז. בסי׳ שנ״ב מובא נוסח החרם למלשינים, שתקנו הריב״ש והתשב״ץ בצרוף חכמים אחרים.

91) „...וכבר אסרתי אני בבית הסוהר יהודי מכאן, טען עליו אורח נפוסי שגנב, ועל־ידי נכרין דברי אמת אסרתיו... ואחר כך נמצאת הגנבה בידו וקלסוני כל הקהל על זריזותי בזה״.

שו״ת התשב״ץ, ח״ג סי׳, קס״ה. ועי׳ גם שו״ת יכין ובעז, ח״א, סי׳ כ״ט. אורח נפוסי-מעיר נפוסה.

92) בהיות ש„בעונותינו רבו הפריצים והמסירות", שכנגדם עשו „גדרים" בכל הזמנים, ועל פי דיננו „המסורות נדונים לדורי דורות ומורידין ולא מעלין, ובשעת מעשה נתן להציל את הנמסר בנפשו של מוסר ונהגו כל גלילות ישראל להרוג את המסור שהוחזק למסור בכל מקום ובכל זמן", לכן אנחנו מתקנים שכל יהודי או יהודית שיוציא מפיו דברי הלשנה או מסירה על יהודי או יהודית באופן שאפשר שיגיע להם מזה נזק, — גם בזמן ששום נוצרי לא היה באותו מעמד כשהוציא זה מפיו את דברי ההלשנה וגם כשבן ברית לא סבל על ידי זה נזק, — יענש בעד כל פעם בתפיסת עשרה ימים בבית האסורים ובתשלום קנס בסך מאה מרבידיות. המחצה מסכום זה יפול לקופת הצדקה והמחצה השניה לטובת מה שיחליטו הדיינים. ואם הגיע מן המסירה איזה נזק לבן ברית או מחויב המסור לשלם חוץ מהקנס האמור גם את הנזק שנגרם להנמסר. אם המסירה תעשה במעמד אנשים שאינם בני ברית על המסור לשלם קנס בסך מאתים מרבידיות ויחבש בבית הסוהר עשרים יום. אם יגיע ממנה להנמסר נזק בממונו מחויב המוסר לשלם גם את הנזק הזה ויהא מוחרם ומנודה עשרה ימים רצופים. ואם יגיע להנמסר נזק בגופו אזי לוקה המוסר בגופו לפי ראות עיני הדיינים במקום הזה.

וכן אם ימסור יהודי איזה יהודי או יהודית ויגרום להם בזה הבישה במאסר או נזק בגופם, ואין על זה עדים רק יש רגלים לדבר, אז על דייני המקום, בהסכמת רב הקהלה, להושיבו במאסר וליסרו בגופו לפי ראות עיני החכמים כדי שיוסרו אחרים. ואם נתבררה המסירה ע"פ עד אחד, ע"י רגלים לדבר או הודאת עצמו של המוסר אז על פי פסק בית דין והחכמים הנזכרים מתוים עליו (על מצחו) תו קלון ע"י כויה. אם הוחזק במסור ע"פ שני עדים נאמנים אז ילקה בפעם ראשונה מאה מלקיות ואחר כך יגורש, על פי הסכמת הרב, הדיינים וראשי הקהל מעיר מושבו. ואם הוחזק במסור בתלתא זמני בשני עדים כשרים אז ידין אותו רב המלכות בדיני ישראל וימסור אותו לפקידי בי"ד של המלך להוציא את גזר דינו למיתה אל הפועל. אם הוא משתמט מכל העונשין באופן שאי אפשר להמיתו, להתוות עליו תו קלון או להלקותו אז מפרסמים אותו בכל

הקהלות למוסר ולמלשין, כדי שיבדל ויתרחק ממנו כל איש. ויקרא שמו בישראל איש הדמים ואיש הבליעל, לא ישא בת ישראל ולא יהשב בכלל עם ישראלי לאשה לכל דבר שבקדושה כל זמן שהוא משתמט מלקבל עליו את הדין ע"פ תקנה זו.

מתקנות שליחי הקהלות בקשטיליא שנתקנו בועד הגדול, שנאסף בשנת קצ"ב (1432) בנשיאותו של הרב הראשי ליהודי ספרד מטעם המלכות ר' אברהם בנבנשתי. גוף התקנות כתוב ספרדית בתערובת קצת בטויים עבריים (שצינתים בהעתקתי במרכאות), והדפיסן בתרגום אשכנזי הד"ר קייזרלינג ב"יאהרבוך פיר געשיכטע דער יודען אונד יודענטהומס", כרך ד', לייפציג, הרכ"ט. עי' עליהן גם R. E. I. XIII s. 187-216.

93) אנחנו מתקנים ששום דיין לא יושיב יהודי או יהודית במאסר מבלי שיכתוב פקודתו זו בכתב ועדים יחתמו על זה, גם הוא מחויב להודיע את הטעם והיסוד לפקודה זו בזמן שאין זה בענין של דיני נפשות ומלשינות (במקרים אלה לא היה הדיין זקוק, כנראה, לכך).

מתקנות שליחי הקהלות בקשטיליא בשנת קצ"ב, בועד הנ"ל.

93 א) שאלת אשה יצא עליה קול, קלא דלא פסיק, שהיא מזנה עם יהודים, ישמעאלים ונוצרים... ואחד מן המשכילים פרע [שער] ראשה והתכו ונתן אותו על נס והוליכוהו בשוקים וברחובות אם עשה כדין או לא? — המורה הזה הפריז על המדה... שאין עושין ענינים אלו אלא לאשת איש לא בפנויה, שא"כ מה הפרש יש בין אשת איש לפנויה, ואפילו היתה האשה הזאת אשת איש אין עושין לה ענינים אלו, שאין שם עדי זנות אלא רננו דברים בעלמא, ומעולם לא שמענו מאבותינו ולא ראינו ולא עשינו מעשה בענין זה אלא לא"א לא לפנויה... לכן כל מה שנעשה לפנויה הזאת נעשה שלא כדין כל שכן שהוסיף הדיין הזה תוספת משלו, והוא שנתן שערה על נס והוליכוהו בשוקים וברחובות לא נזכר דבר זה בשום מקום ולעולם לא נעשה מעשה כזה.

שו"ת יכין ובעז, לר' צמח ור' שמעון בני הרשב"ש ונכדי התשב"ץ, ח"א, סי' קמ"ג. לתשובה זו נספחה הערה מאת הרצב"ש. אחר שהוא

מביא מס׳ הכלבו את הדברים המובאים לעיל סי׳ 3 הוא מוסיף: „נראה מכאן שדנין למנאפת בגלוח הראש. וכן ראיתי לאדוני אבי נ״ע שגלח ראש מנאפת אחת שהיתה אשת איש ונתן אותו לשמש הקהל והדפים (?) אותו בידו לכל החצרות והשוקים, ונדה הנואף והנואפת אחר אשר קנה (קרא?) למשנה המלך לבית הכנסת ועמד שם בשעת התגלחת, ונעשה לו גם בזה שלא היה שם קנס מהמלך, ועשה זה על פי תשובה זו״. ועי׳ לעיל סי׳ 89, ועי׳ גם שו״ת יכין ובעז הנ״ל סי׳ קמ״ט, סוף חלק א׳. מקרה דומה לזה ועונש בזה יש גם שם, חלק ב׳, סי׳ נ״ז.

93) „מעשה אירע בעיר הזאת אלגזיר, יש לו כיום קרוב לשלשים שנה, שתמר זנתה — והיא בעולת בעל כי בעלה הרחיק נדוד — עם סוחר אחד, אנוס מאנוסי הזמן, ואספה אל ביתו במצה אשה זונה מאין הכלם, והיהודים אשר בעיר הזאת כראותם את הנבלה טרחו הרבה והשתדלו בכל מאמצי כח, עם פזור ממון רב בלא המלה, להוציא הנואפת מבית הנואף לעשות בה משפט כתוב, כמשפטי הנואפית תחת בעליהן, ולא יכלו כי היתה ידו תקיפה ממושל העיר מצד שהיה סוחר, ומצד שהוא גם הוא פזר נגד היהודים פזור ממון רב יותר להפיר עצתם״. הנואפת ילדה לו שני בנים ואחר כך הלכו כולם לאי מיורקה והמירו דתם, אולם אחד מהבנים שב בתשובה ורצה לקחת לו בת ישראל, ונשאלו בני הרשב״ש אם יש לו תקנה״.

שו״ת הנ״ל, ח״א, סי׳ ע״ה.

94) לקוטים מספר הפרוטוקולים של קהלת הפורטוגיזים בהמבורג (תורגם מפורטוגיזית לגרמנית ונתפרסם ב־ Bd. VI—XII. (Jahrbücher d. Jüd.-Lit. Ges. לשנות תט״ז — ת״ל. בספר זה יש חומר רב מאד הנוגע לעניננו, אולם כדי שלא להאריך יותר מדאי בחרתי לי רק את הקטעים הכי אופיניים מכל סוגי החטאים והעונשין הבאים בספר. ואע״פ שמקום המעשים היא העיר המבורג בכל זאת הושב אני לנכון להביא את הלקוטים בין החומר הנוגע לספרד. הרוח השוררת בכל הפרוטוקולים ובאופני העונשין היא ספרדית גמורה, ואין השפעתם

של יהודי אשכנז — שישבו אז בהמבורג במספר מיעט מאד, והיו דלים ובזוים בעיני הספרדים — נכרת כלל.

א. כ״ד אדר תט״ז: בהיות שרבו המלשינים המביאים רעה רבה לעולם, מחליט המעמד לאחוז כנגדם באמצעים חמורים ולבלי לחוס על שום עמל, טורח והוצאות כסף בכדי לענוש את ההוטאים. כן הוא מחליט שבכל ר״ה ניסן, שאז מתאסף כל הקהל לביהכ״נ, יכריזו את נוסח החרם, המובא ב„כל בו״, שיחול על המלשינים. חרם זה יוכרז מדי שנה בשנה 1) (VII 164-6; 199; X, 270; XI, 60).

ב. כ״ה אב תט״ז: ה„חכם״ ר׳ דוד כהן 2) מודיע, שהגיע לכאן מאמשטרדם ספר המפיץ דעות נפסדות. הוחלט: לאסוף את כל האכסמפלרים של ספר זה ולפרסם מודעה זו:

נודע ל„המעמד״ שבעירנו נמכר ספרו של עמנואל דה פינא מאמשטרדם 3). לכן הוא מצוה, בעונש ברכה (=חרם) על המסרב לקיים, שכל אלה שיש בידם ספר זה ימסרוהו, עד יום מחר שעה שתים עשרה בצהרים, לידי גזבר הקהלה דוד מילַנו, מבלי שישאירו לעצמם אף אכסמפלר אחד 4). (VII, 181). מקרה שני דומה לזה עי׳ שם, כרך XI, עמ׳ 27.

ג. י׳ השון ת״ך: כרוז שהוכרז בבית־הכנסת. פעמים אחדות כבר הודיעו בפומבי, שכל אחד ישלם את קצבתו לקופת הצדקה בעד השנה

1) בשאלוניקי היו מכריזין במאה הט״ו חרם על המלשינים בכל בתי־הכנסיות, בכל שבת שלפני ראש חדש. עי׳ דברי ימי ישראל בתוגרמה, ח״ב עמ׳ 64. ע״פ תקנה אחת יש להכריז חרם זה בכל שבת, עי׳ R. E. I. XXXXI, 113. על נוסח החרם עי׳ ספר כל בו, סי׳ קל״ט, וגם בממרבוך הישן דק״ק ווינא (נדפס בס׳ היובל לכבוד ר״א קרלינר) עמ׳ 117.

2) זהו ר׳ דוד כהן די לארה, מחבר הס׳ החשוב מאד „כתר כהונה״ וספרים אחרים.

3) עי׳ עליו ועל ספריו בספרו של ד״ר קייזרלינג Sephardim S. 253-5.

4) על הצנזורה שהיתה נהוגה בישראל על הספרים החדשים ירובר במקום אחר, ויש בענין זה הרבה חומר מענין.

שעברה. מכריזים בפעם האחרונה, שכל מי שלא ישלם את המגיע ממנו עד השבת הבאה לא יורשה לו להכנס לבית הכנסת 1) (lX, 322).

ד. כ״ז חשון ת״ך: מצוים על יעקב חלואה שלא יצא מביתו ולא יכנס לבית הכנסת ולבתי המדרשות עד שתבא פקידה אחרת בענין זה. (lX, 323).

ה. א׳ כסלו ת״ך: מרשים ליעקב חלואה ללכת מהר אל השופט שהזמינו לבית המשפט, אבל תיכף אחרי זה עליו לשוב לביתו ולא לצאת ממנו. (להלן בפנקס נראה שביום ט׳ כסלו ישב המעמד לעיין בדינו של יעקב זה, וגם אז עוד לא ננמר הדין).

ו. כ״ב ניסן ת״ך: יעקב הלואה דבר בפרהסיא על ישראל בראווא דברים הקרובים לדברי מלשינות, ויצא משפטו להאסר ימים אחדים במאסר ביתי ולשלם קנס שלשים מ־ק. כן לא יקראוהו לעלות לתורה עד ראש השנה (lX, 333).

ז. ז׳ טבת ת״ך: יעקב די מטוס גלה זקנו בתער אצל ספר נכרי. הוא נקרא אל הועד ולא מצא לעצמו שום התנצלות. לכן ידחה מן הקהל אחר שכבר חל עליו עונש החרם 2). את זה יכריזו מעל הבמה בביהכ״נ. (הערה על הגליון: בי״ד טבת נסלה עונו והעבירו מעליו ענשו). (lX, 326).

ח. כ״ג טבת ת״ך: נודע הדבר שדניאל יוסף די זורגס לקח חטים ביום השבת, לכן שלח לו ה„מעמד״ ע״י השמש את הכתב הזה: „היות

1) באמצעי־כפיה זה לגבית הצדקה השתמשו לעתים קרובות, ע׳ שם, כרך Vl, 28; Vll, 195; X, 224, 261.

2) עוד ביום ב׳ שבט ת״ז הכריז המעמד חרם על המגלחים זקנם, והודיע שמלבד זה יענש כל העושה זאת לפי ראות עיני המעמד. ע׳ Vll, 196, ושם עמ׳ 197, גם כרך X, 270.

שדניאל יוסף די וורגס לקח, לצערה הגדול של כל הקהלה, חטים ביום השבת שעבר, כן נודע שפעם אחרת מכר סובין ביום זה — מצוה עליו המעמד בעונש אסור כללי לקנות ממנו שום דבר, שלא יוסיף מכאן ואילך לעשות כדבר הזה. מתרים איפוא בו, כדי שלא יענש בעונש עוד יותר קשה.

X, 327. מקרה קרוב לזה עי׳ גם כרך X, 247, ונענש שלא יקראוהו לעלות לתורה עד ראש השנה, ישלם קנס עשרה ר״ט ולא יבקר את ביהכ״נ עד שתבא פקודה שניה.

ט. ב׳ ניסן ת״ך: יעקב קאסטרו תובע מן ה„מעמד״ דמי סרסרות בעד הבית שנקנה בשביל הקהלה, ורצו לשלם לו איזה סכום בעד טרחתו ולא קבל, תחת זה דבר דברים קשים על ה„מעמד״, ולכן הוחלט להענישו כראוי. אהרי שנאסר ימים אחדים במאסר ביתי הוטל עליו לקרוא בפומבי מעל ה„תיבה״ את הכתב הזה: „מודה אני, שמרוב בעסי דברתי נגד ה„מעמד״ דברים הפוגעים בכבוד המגיע לו. אני מתחרט על זה באמת ומבקש מאת האדונים, ששמעו את דברי, ומאת כל הקהל סליחה ומחילה״.

IX, 333. עונש בקשת מחילה או ודוי החטא בפומבי מעל ה„תיבה״, ולפעמים הבטחה פומבית להטבת ההנהגה והמעשים בעתיד נפגש בפנקס פה ושם. עיי״ש גם עמ׳ 339, 340; X, 245–6.

י. כ״ח אדר תכ״ב: יוסף פידאנקו ואברהם פונסיקא מתנהגים באופן לא יפה, וכבר קודם לזה נשמעו עליהם תלונות רבות, לכן לא יעלו לתורה עד ראש השנה הבאה.

IX, 360. העונש שלא לעלות לתורה זמן ידוע היה מצוי ורגיל ביותר.

י״א. י״ט סיון תכ״ג: ה„מעמד״ מאשר את הפקודה שעל פיה יגורשו דניאל א. ויצחק ב. מן העיר במשך י״ד ימים על התנהגותם הרעה ודרך

חייהם הבלתי הגון. אם לא יעזבו את העיר עד הזמן הנ"ל יודחו מתוך הקהל. (X, 236).

י"ב. כ"ט טבת תכ"ד: שום איש לא יביא אתו כלב לבית הכנסת בקנס של רייכסטהאלער אחד. (X, 242).

י"ג. כ"ד סיון: לינדא שבא ממצרים להמבורג דרש מאת דוד הלואה שישיא לו לאשה את שארת-בשרו ואים עליו, שאם לא ימלא דרישתו זו ימיתהו. — בשים לב לזה שעל השאלה ששאלוהו ע"י השמש: לשם מה וברשיון מי בא לכאן? לא השיב כלום ועוד העליב את השמש — מודיעים לו, בעונש החרם במקרה סרוב, שעליו לעזוב את העיר ביום א' הבא ועד אותו יום אסור לו לצאת מביתו, ולא יבוא במגע ומשא — בין באופן ישר בין באופן בלתי ישר — עם דוד הלואה הנ"ל. (X, 251).

י"ד. א' אב: בקשת מרת לינדא שיפטרו את בן אחיה מעונש הגרוש נדחתה. לינדא מחויב לצאת את העיר ביום א' הבא. במקרה סרוב יחולו עליו כל העונשים שנתאשרו מחדש ע"י הכם הקהלה.

ט"ו. ו' אלול: רבני („הכמיי") הקהלה רואים חובה לעצמם לבא בקובלנא על אחדים מחברי הקהלה שיש להם יחוסים אינטימיים עם נכריות. הם מבקשים שהמעמד יטיל עליהם עונשים. אחרי התיעצות ממושכת בא המעמד לידי החלטה שלצערו אינו יכול לעשות דבר בענין זה, מפני שבכל מקרה כזה עליו לקבל ידיעות משופטי העיר על מצב הדבר, מה שקשה לו לעשות.

X, 253. ועי' גם XI, 22.

ט"ז. כ"ה אלול: אנשים אחדים נאשמים בזיוף חתימת ידו של העשיר הנודע יצחק טיקסיירה. ה„מעמד" שיפויי-כחו נגמרים מחר, בערב ר"ה, מוס-

דינם ל„מעמד׳ החדש שיבחר ביום זה ומחוה דעתו שהנאשמים יענשו קשה ויגורשו מן העיר.

X, 255. ע׳ שם גם עמ׳ 264.

י״ז. כ״ד טבת תכ״ה: בנימין די רימיני מבקש מהדש שירשו לו לבקר את ביהכ״נ. רשיון זה נִתַּן לו לימי השבתות ולימי הפורים, פסח, ראש השנה ויום כפור. ביתר הימים האסור במקומו עומד. (X, 266).

י״ח. ט׳ השון תכ״ו: המעמד מהליט לבוא בדברים עם מנהל בית המלאכה העירוני בשביל פושעים צעירים ולהשתדל שיקבלו למוסד זה צעירים אחדים שהנהגתם רעה לזמן קצר של ב׳—ד׳ שבועות. הצעירים הראוים לעונש זה יתכלכלו כל זמן היותם במוסד הנ״ל על חשבון הקהלה. (X, 284).

י״ט. ט״ו אדר שני תכ״ו: לה„מעמד׳ נודע שאברהם פונסיקא נסע לגליקשטאדט בכדי למול ילד בשבת. בהיות שזהו הילד הראשון שפונסיקא מל אותו הזהירו ה„חכם׳ ר׳ משה ישראל שלא ימול בפעם ראשונה בשבת, אבל הוא לא שמע בקול החכם. מפני שדבר זה נוגע לדין תורה ש„החכם׳ מומחה להם יותר מחברי ה„מעמד׳ משאיר המעמד להחכם את הזכות להעניש את האשם כדי רשעתו כפי ראות עיניו, ובלבד שלא יכריז עליו חרם, שהכרזתו על הטאים המורים מסורה אך לרשות המעמד לבדו.

XI, 10. ועיי״ש עמ׳ 47 שהמעמד היה שואל הסכמתו ועצתו של ה„חכם׳ במקרה חברות חרם.

כ. י״ז סיון: יהושע הביליו ומרדכי הילו התקוטטו והרימו יד זה על זה בבית הכנסת, ביום השבת. על שניהם לשלם קנס, קודם שיורשה להם לבקר את בית הכנסת, כל אחד ר״ט אחד. הביליו שפגע בכבוד המעמד ילקה ע״י ה„חכם׳ או ע״י החזן. (XI, 21).

כ״א. כ״ז אלול: מאנגלי אחד נגנבו 72 זוגי פוזמקאות. שלטון הקהל מכריח את הגנבים להחזיר את הגנבה. מפני שהאנגלי הודיע שלא יתבע את האשמים לדין בערכאות מוצא המעמד אפשרות להקל בענשם: האשמים צריכים לחתום על כתב שבו הם מודים על חטאם ומבקשים סליחה ומחילה מאת הבורא יתברך ומאת הקהלה הקדושה, מבטיחים להטיב את דרכם ומקבלים עליהם למלא אחרי כל העונשים שיטיל ה„מעמד״ עליהם, אם יחטאו שנית בחטא גנבה, ולעזוב את העיר. בראש השנה וביום הכפורים יבקרו את ביהכ״נ, אבל חוץ מימים אלה אל יבקרו את ביהכ״נ ארבעה שבועות. שם רצוף גם נוסח הכתב הנ״ל שעליו התמו החוטאים. (XI ,40).

כ״ב. ט׳ כסלו תכ״ט: להודיע למַכּוֹרוֹ ואחיו שאסור להם לבקר את ביהכ״נ עד שיוציאו מביתם שפחה ידועה. (XII ,61).

כ״ג. י״א אייר: מודיעים לשלמה סאנבע פערוועריזקא שעליו לעזוב את העיר במשך ח׳ — ט״ו ימים. אם לא ימלא פקודה זו יכריחוהו לכך ע״י אמצעי־כפיה (XII, 64).

כ״ד. י״ה אייר: למשה אלבו מודיעים ע״י השמש, שעליו לעזוב את העיר במשך ג׳ ימים. פקודה כזו יוצאת גם ליעקב ישורון. (XII, 66).

כ״ה. כ״ג אייר: יהושע ז׳צור קובל על יעקב קאסירס שהתנפל עליו אתמול אחר תפלת ערבית בסכין וחתך בו את מעילו ובגדיו, ורק בדרך נס נצל מפצע. עד שהדבר יחקר יפה מצוים לקאסירס שלא יצא מפתח ביתו ושלא יבקר את ביהכ״נ. (VII, 67).

עד כמה היה ה„מעמד" (ועד הקהלה) תקיף ועומד על דעתו נראה מהתעודות הבאות הסובבות על מאורע אחד.

כ"ו. י"ד סיון: הועד מודיע להאשה שרה אברבנאל שלא תתן הסכמתה לנשואי בתה עם מר אליהו אבוהב. אם הפצה היא בכל זאת בנשואין אלה עליה לשלח את בתה לאמשטרדם ושם תנשא. לאבוהב אסור לבא להמבורג בעונש ברכה. אם מרת אברבנאל לא תמלא פקודה זו, יפטרוה ממשרת נושאת המכתבים ויסלקוה מיתר הטובות שהיא מקבלת מן הקהל.

כ"ז. א' תמוז: האשה שרה אברבנאל באה לישיבת הועד בלוית מרדכי אבנדנא. היא מבקשת שירשו לאליהו אבוהב לבא להמבורג בכדי לישא בתה. הוחלט: לא למלא בקשתה. אם יבא אבוהב לכאן יכריזו עליו חרם. (XII, 67).

כ"ח. כ"א אב: מהר, ביום ב', בהתאם להחלטות מיום י"ד סיון וא' תמוז יוכרז אליהו אבוהב למנודה מן הקהל. לא ידבר עמו רק מי שיש לו רשיון מיוחד לכך. (XII, 70).

כ"ט. כ"א אב: מודיעים לרפאל מילאנו שלא ידבר עם אליהו אבוהב ולא יתן לו להכנס לביתו, בעונש ברכה. כך יודיעו גם לשרה אברבנאל. אם היא הפצה לדבר עמו עליה לעשות זה מהוין לגבול העיר המבורג.

ל. כ"ג אב: הועד בצרוף החתומים מטה (חכם העדה וחמשה מחשובי הקהל) דן במעשי אליהו אבוהב. מתאשרות ההחלטות הקודמות והוחלט עוד לאחוז בכל האמצעים בכדי להרחיקו ולגרשו מהעיר.

ל"א. א' אלול: יעקב קאסטרו ומרדכי אבנדנא שהורשו לדבר עם אבוהב מבקשים בשמו להרשות לו לשבת בהמבורג שמנה ימים למען

ישא אשה, יתנצל ויצטדק, הבקשה נדחתה. רק כשיצא אבוהב מהמבורג יחליט הועד מה לעשות בכדי להרגיע את רוח העדה (מכאן נראה, שמאורע זה הטיל סערה בחיי הקהלה).

ל״ב. ה׳ אלול: הועד עוסק בבחירת איש שיעסוק בנשיאת מכתבי הפוסטה לחברי הקהלה במקום שרה אברבנאל. בוחרים בשלמה בילמונטי, נוקבים לו את שכרו בפרוטרוט. (המו״ל מעיר, שבני בניו של בילמונטי תפסו משרה זו עוד באמצע המאה התשע עשרה).

ל״ג. י״ג טבת ת״ל: אליהו אבוהב כתב להאשה אברבנאל שתבקש בעדו רשיון לבא להמבורג להנשא עם בתה. הבקשה נדחית שוב, בשים לב להפרעת מנוחתנו היכולה לבא על ידי זה. (XII, 96).

ל״ד. ל׳ תשרי תל״א: „חכם׳ העדה מודיע להועד שקצת אנשים צעירים מתנהגים בקלות דעת ופורצים את גדר המוסר. הוחלט להודיע להם שייטיבו מעשיהם ואם לא — מרה תהי אחריתם, כי הועד ישתמש בכח הנתן לו משלטון העיר לגרש מתוך העיר את האנשים שהנהגתם רעה. ה„חכם׳ ידרוש בשבת ע״ד זה (XII, 80).

ל״ה. קטע מהכרוז שהוכרז ביום השבת:

...קצת אנשים קלי דעת יושבים בתוכנו הדואגים רק לטובת עצמם ולטובת הכלל לא ישימו לב ועוסקים במסחרים אסורים או נושאים ונותנים שלא באמונה... על האנשים האלה לא רק שלא יגן הועד מעונשי השלטון, אלא גם יודחו על ידו מן הקהל ויגורשו מן העיר.

לטובת הקהלה ולמנוחתה צריך עוד לשים קץ לתעלולי הצעירים חסרי תרבות ודרך ארץ, אחדים מהם מתחפשים בבגדי זרים למען לא יכירום, ומסיתים גם אחרים שיעשו כמעשיהם הבלתי הגונים. מזהירים, איפוא, בזה את אבותיהם שישימו רסן על לחיי בניהם, ואם זה לא יועיל אז

ישים הועד את פניו באנשים החטאים, ישתמש נגדם לא רק באמצעים הרגילים, אלא גם בעונשי הנוף ותפיסה בבית הסוהר ויגורשו מן הארץ.

ל״ו. ט״ז חשון: זכרונו של אברהם די ק.[אסירים] עולה שוב לפני הועד. היות שעָוֶל זה יכול במעשיו הרעים לגרום אי נעימות לכל הקהלה, לכן יש לבקש את החכמים שידברו עם אמו שתשלחהו במשך ט״ו ימים לחוץ לארץ לזמן של שתי שנים, אולי ייטיב שם מעשיו. אם היא לא תסכים לזה יאחז הועד באמצעים הנחוצים.

ל״ז. א׳ כסלו: ה„חכם״ דבר עם האשה רחל ק. היא ממאנת לשלח את בנה לחו״ל, באמרה כי עודנו ילד וזקוק לחסותה. ולא רק שלא ייטיב שם מעשיו אך יש להוש יותר שישתרש בחטא... ממלאים את ידי יעקב פראסעא שידבר עם האשה הנ״ל ויבאר לה, שטובתה היא וטובת הקהלה דורשת את נסיעת בנה (XII, 89).

ל״ח. י״ג טבת: צעירים אחדים קלי דעת המקימים שאון ומהומה ברחובות יש לנער בהם בנזיפה חמורה. לאחד מהם, שמואל די קאסירים, נאסרת ההליכה לביהכ״נ עד שתבא החלטה אחרת. (XII, 96).

ל״ט. י״ד סיון: ביום ה׳ יוכרז מעל התיבה שאסור ליעקב בן אברהם, שגנב בחנות אחת, לשוב אל העיר. כרוז כזה יכריזו גם בקהל האשכנזים [1].

מ. ח׳ תמוז: יצחק נאמים מודיע בשם האלמנה ק. שהיא מכירה, שאמנם הנהגת בנה אברהם רעה מאד, ולכן גם אינה מבקשת שהועד יבטל את החלטתו, אבל מפני שחסרים לה אמצעי הכסף הדרושים בכדי

1) הגנב היה יהודי אשכנזי.

לשלחו לחו״ל היא מבקשת שידחו את נסיעתו לזמן מה — הועד סובר שפגיעתו של אברהם הנ״ל רעה מאד ולכן הוא נותן להאם בהלואה סך מאה מרק להוצאות נסיעת בנה לחו״ל.

(113, XIII, ועי׳ לעיל בהחלטות מיום ט״ז חשון וא׳ כסלו).

מ״א. ה׳ תמוז: על התונת יצחק מענדעס פרץ ריב דברים בין יצחק ישורן, אליהו ישורן ואברהם כהן לאבאטא. שני הראשונים הוכרו להייבים. ליצחק ישורן נאסרת מכירת הבשר לט״ו יום, ולשניהם נאסר לבקר את ביהכ״נ. אח״כ ביום י״א תמוז הסירו מהם את הקנס הזה.

מ״ב. י״א תמוז: נודע ששמואל ג. גלה את זקנו ביום ו׳ שעבר... היום אחר הצהרים ינדוהו ולערב יתירוהו.

אשכנז והארצות הסמוכות לה.

95) „ישראל שפסק דמים לסוס בשבת וקבלו והכניסו לרשותו... הואיל ואיסור קל הוא ואיסור שבות הוא צריך ללקות מכות מרדות מדרבנן. ואם יעלו דמי מכירת הסוס על דמי לקיחתו שקלינן להו ויהבינן לעניים, כדי שלא יהא הוטא נשכר. ואם אותו מקום פרוץ לענין מילי דשבת — לפי שתראו החמירו עליו כדי לעשות סייג לתורה״.

תשובת רבנו גרשם מאור הגולה (מת ד״א, תשפ״ח), הובאה בין תשובות חכמי צרפת ולותיר, סי׳ צ״ג.

96) „זה הדבר אשר פסק ר׳ קלונימוס ור׳ שבתי ההזן ז״ל בארץ הגר על ר׳ אברהם ב״ר חייא מריינושבורגו [=רעגענשבורג] ועל ר׳ יעקב אחיו שבאו מרוסיאה עם עגלות טעונות בערב שבת מבעוד יום, על ידי שכירים אינם יהודים ועל ידי יהודים חבריהם, אל הקהל, והמה נשארו מן העבר לנהר דונאי קרוב מעט, פחות משיעור

מיל אחד, כי נשבר אחד מאופני העגלה שלהן ונשתהו שם עד שתקנוהו. וכשבאו בקהל היו הקהל יוצאין מבית הכנסת בליל שבת, ולא נתנו להם הקהל שלום ולא הניחום להכנס שחרית לבית הכנסת, כדי שלא יקחו אחרים מהם קל וחומר לומר כך עשו פלוני ופלוני... ובאחד בשבת באו לבית הכנסת לקבל עליהם דין, וגזרו עליהם לצום ז׳ שבועות, המשים ימים רצופים, חוץ משבתות וראשי חדשים, להשלים נ׳ ימי המעשה בצומות ומלקיות... ועוד גזרו עליהם לתת ממונם פדיון נפשם לקופה של צדקה, ואחר כך גזרו עליהם לצום בי״ב חדשי השנה ג׳ ימים בכל חדש שני וחמשי ושני שהן ל״ו ימים... אם חס ושלום היו עושין כך בזדון היו מהמירין להוסיף עליהן עוד שלא להתגלח ולהתנדות שלשים ימים״...

שבלי הלקט לר׳ צדקיהו ב״ר אברהם הרופא, סי׳ סמ״ך. יש להעיר, שעוד בעבר הקרוב היו נמנעים מלהשיב שלום ליהודי הבא בשבת מחוץ לתחום. ע״י במאמרו של רי״ק דושינסקי ב„הצפה״ שנה ו׳, עמ׳ 165.

97) „כתב לי מהר״ש מהאלי, על אחד שחילל שבת ויום כפור בברונשווייג אי שרי לנקר את עיניו, והשבתי לו דמותר, מידי דהוה אהא דאיתא פרק זה בורר (סנהדרין, כ״ז ב׳), בר המא קטל נפשא אמר ליה ר׳ הונא למר זוטרא זיל הזי אי ודאי קטל לכהויי לעיניה וכו׳, ואין לומר שאני התם דהוי משום ישובו של עולם — ה״נ אין לך ישובו של עולם גדול מזה״.

דינין והלכות, בסוף שו״ת מהר״י וויל, סי׳ נ״ח. ועל ר׳ שלום מהאלי עי׳ שם ע׳ קמ״ט.

98) ראובן מרצונו קבל דינו שנקרו את עיניו ויש בני אדם שקורין לו רוצה ולבניו בני רוצה — יש לנעור בהן, והעובר על ככה במזיד חייב נידוי...

נמוקי מהר״ם ממירזבורג, בסוף שו״ת מהר״י וויל.

99) „ומעשה ברבינו ר׳ מרדכי שהכה באגרופו את יהודי, אמר: הזרוע שהכה היהודי תשבר, ושם ידו בחור שמונה בו בריח ושברה״...

ספר חסידים, סי׳ תרל״א, הוצ׳ מקיצי נרדמים.

100) „אני המחבר ראיתי את מורי רבי אב״י [אליעזר ב״ר יואל] העזרי וצוק״ל שהיה מלקה בני אדם שאכלו פת שאפה עכו״ם בשבת״.

אור זרוע, ח״ב 150 b.

100א) „טבח שנמצא אחריו חלב יש להכריז עליו בבית הכנסת שני והמישי: פלוני הטבח העבירוהו מאומנתו, מפני שנמצא אחריו חלב כשעורה, ויהיה חדש ימים שלא יעסוק באומנתו, ולאחר חדש ימים יבא אל תלמידי חכמים שבעיר ויאמר: כך וכך עשיתי והטאתי ותוהה אני על הראשונות ויתנו לו הדין כפי ראות עיניהם, ואח״כ יכריזו עליו בביהכ״נ: פלוני הטבח שהעבירנוהו מפני שנמצא אחריו חלב כשעורה כבר תהה ונתחרט על המעשה הרע הזה וקבל עליו מה שצוהו ת״ח ומכאן והלאה... הוא נאמן לסמוך עליו כבראשונה, וקודם שישמעו הכרזה זו בביהכ״נ לא יסמכו עליו ואסור ליקח ממנו בשר. ואם נמצא אחריו כזית מלקין אותו ברבים בביהכ״נ ולאחר המלקות יאמר בעצמו בקול רם: אני פלוני לקיתי מפני שנמצא אחרי כזית חלב, והכל כמו שכתבנו. אבל אם מכר הלבים בהזקת שומן או טרפות בחזקת כשרות מהמירין עליו טפי מפני שהוא מזיד וצריך לקבל דין בפני ת״ח ואפילו הכי לא סמכינן לאכשוריה, ואפילו לעשות הנוני למכור אגוזים לא שבקינן ליה עד שילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבדה מתחת ידו או שיוציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב ומשלו״.

ראבי״ה, הובא בשו״ת מהרש״ל, סי׳ כ׳. ועי׳ בענין זה גם בספר מים עמוקים, שו״ת הרא״ם, סי׳ כ״ד.

101) „...מי שהוציאוהו הקהל מבית הכנסת מפני ששחק בקוביא, אין הכרזה גדולה מזו, ופסול לעדות״.

ראב״ן ד׳ קי״ב ע״א (ד׳ פראג).

102) „ר׳ ברוך אומר דהא דאין דנין דיני קנסות בבבל היינו דיני קנסות הכתובים בתורה, אבל דיני קנסות שבאו הכמים לקנוס מעצמן, כגון ע״י תקנתם, קונסין בבבל.

וכתב: ודיני קנסות שאין גובין בבבל שמעתי בשם ר״י מאבריא שיש לדונם עפ״י שבעה טובי העיר, וכן קבל הוא מרבותיו״.

מרדכי, גיטין, סוף פרק השולח, ס׳ שפ״ד.

103) המכה את חברו יבקש ממנו מחילה וילקה ולא יגביה עוד ידו על חברו, אבל ר״ת פסק לכרות לו אגרופו.

ארחות חיים להרא״ש מלוניל, דף ק״א ע״ב, בשם לקוטים מס׳ הכפרות לר׳ אלעזר מגרמיישא בעל ס׳ הרוקח. אך דברי ר״ת לא הובאו ברוקח, רק כך כתוב שם: „המגביה ידו על חברו אעפ״י שלא הכהו נקרא רשע ונקרא חוטא. רב הונא אמר תקצץ ידו״. ואולי נתחלפו ראשי התיבות: ר״ה-ר״ת זה בזה. וראיה לדבר, כי ר״ת בתקנותיו: קונס את המכה חברו בב״ה דינר ואם הכהו בבית הכנסת ישלם חמשים, כפלים, אבל אין זכר לקציצת יד. ועי׳ סנהדרין, נ״ח ב׳. על ס׳ הכפרות לבעל הרוקח עי׳ בס׳ אור החיים לר׳ חיים מיכל, עמ׳ 232 ואוצר הספרים לבן יעקב, ערך „יורה חטאים״.

104) „ועל שמעון שאחז בגרונו [של ראובן] ושלף סכינו עליו ואמר ארוץ גולגלתך לא ידעתי מה אשיב. אמת הוא שנבלה גדולה עשה, ואין דנין דיני קנסות וחבלות בזמן הזה ובכל קהלה וקהלה נוהגין לעשות תקנה גדולה וגדר לפי הענין. ואם יש שום קנס בקהלה שאותו ישוב, שבו נעשית הנבלה, גרור אחריה יש לקונסו כמנהג הקהלה, אך דעו שכל רבותינו שוין בזה, שהמגביה ידו על חברו נקרא רשע ופסול לעדות ולשבועה עד שיעשה תשובה הנכרת לרבים... ואם היה במקומנו היינו מלקים אותו״.

שו״ת מהר״ב בר״ב, ד׳ פראג, ס׳ שפ״ג, והמשיב הוא כנראה ר׳ חיים בן ר׳ יחיאל חפץ זהב.

105) „...והמכה את אשתו מקובלני שיש להחמיר בו יותר מבמכה את חברו... ודרך הגוים בכך אבל חלילה וחלילה לשום בן ברית מעשות זאת, והעושה יש להחרימו ולנדותו ולהלקותו

ולעונשו בכל מיני רדוי, ואף לקוץ ידו אם הוא רגיל בכך... אע״ג דאין דנין דיני קנסות בבבל בי״ד מכין ועונשין שלא יקלו ראשם בכך, ואם הי״א רוצה לצאת יוציא ויתן כתובה״.

שו״ת מהר״ם מרוטנבורג, ד׳ פראג, סי׳ פ״א. ועיי״ש סי׳ תתקכ״ז תשובת ר׳ שמחה בר׳ שמואל בענין זה התשובה מאד. ועי׳ „בית יוסף״ לטור אה״ע, סי׳ ע״ד ולעיל סי׳ 50.

106) „ראובן הכה אשתו בעין המתבקע... והיא מעוברת ולא החשיך עד שמתה, וראו עדים שאותו מקום שהוכתה בו אדום, וגם הבורה היתה שם ומקודם היתה בריאה, מכין אותו מכה בלי חמלה ולגוז ראשו ולהגלותו ממקומו שתים או שלש שנים כפי ראות חשובי קהלו, ובכל קהל יספר מקרהו...״

נימוקי מהר״ם מטירזבורג בסוף שו״ת מהרי״ו ווייל.

107) „ואותו שהכה האיש על מוחו בחרב, והמוכה נפל למשכב וחלה ד׳ שבועות ומת, והועד שלא מת מחמת אותה המכה וגם עמד בינתים ואכל על סעודת נשואין וחזר וחלה ומת... אי לדידי צ״ית יקבל המכה עליו תשובה בתעניות ובמלקיות, ואם הוא עשיר יתן ממון ויתכפר לו, וכבר פסקתי במדינת מ״יק על אחד שהכה זקן אחד על ראשו והדם היה שותת מראשו ופסקתי על המכה, שילקה בבית הכנסת בין מנחה למעריב ...ולכל הפחות הוא בספק רוצה ויש להכביד עליו הרבה אולי יש תקוה...״

שו״ת מהרי״ו ווייל, סי׳ פ״ז. ועי׳ גם שו״ת מהר״ח אור זרוע (לפסיא תר״ך), סי׳ כ״ד על מקרה רציחה שבא מתוך קטטה שפרצה בשעת סעודה אחת כי המתקוטטים וקרוביהם שלפו חרבות וסכינים עד שבאו לידי שפיכת דם. משם אנו רואים שהנאשם ברציחה הי׳ מכריזין עליו בכל הקהלות שהוא רוצח. מקרי רציחת יהודי ע״י יהודי היו רחוקים מאד באשכנז, ומהר״ח אור זרוע כותב שם: „ושבח לאל ברוך הוא תוך כמה שנים לא שמענו קבלה (=קובלנא) מרציחה עד עתה״.

108) „...ראובן הנעלב שתבע עלבונו משמעון שהכה אותו על ראשו ופצעו שהדם היה שותת ממצחו על פניו... יש בידי תשובת מה"ר חיים שאמר וז"ל: על אחד שאחז חבירו בגרונו ושלף סכין עליו ואמר ארוין גולגלתך — דעו שכל רבותי שוין בזה שהמגביה ידו על חבירו נקרא רשע ופסול לעדות ולשבועה עד שיעשה תשובה הנכרת לרבים, ואע"פ שלא הכהו וכל שכן זה שתפס בגרונו והרים אגרופו עליו ורצה לדוקרו בסכין, ואם היה במקומנו היינו מלקין אותו עכ"ל... מכל שכן בנידון דידן... לית נגר ובר נגר דיפטריניה ממלקות, ודינא דהאי גברא שמעון במלקות ומהילה: ביום הכניסה ילך על הבימה לאחר קריאת התורה ויאמר בלשון זה בקול רם: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני ראובן והרביתי אשמה שהכיתי ראובן בעין על ראשו עד שהיה שותת דמו מעל מצחו עד סנטרו חטאתי עויתי פשעתי, ואני מבקש מאת השם יתברך שימחול לי וגם אני מבקש מראובן שימחול לי. ולאחר כך באותו יום בין מנחה למעריב, קודם שיאמרו והוא רחום, ילקה בבית הכנסת... וגם ממון יתן ויתכפר לו... והממון שיתן אין בידי קבלה ברורה על זה כמה סך הממון, רק שמעתי על פי השמועה שמה"ר יעקיל מאיגרא 1) היה מחייב פעם אחת לאחד שהכה חבירו שיתן להמוכה שליש מכל אשר לו, אבל גופא דעובדא לא ידענא לכן איני דן אחריו, רק נראה לי שאם ראובן הוא עני אז יתן לו שמעון זקוק כסף ואם הוא עשיר אז יתן זקוק לעמילי תורה ע"פ מהר"ר אברהם כ"ץ יצ"ו. וכן יש בידי תשובה ממה"ר יצחק ב"ר חיים ז"ל שדן כך לאחד שתלש חבירו בשערו ליתן זקוק כסף... ואם יש מנהג במדינתכם אז עשו כמנהגכם...

ועל מה שאמר ראובן לבנו של שמעון מוכה שחין ומצורע נראה לי שאין זה בושת כל כך, שכן דרך נערים קטנים שיש להם שחין על ראשם..."

שו"ת מהר"י ווייל, סי' כ"ח ותשובת מה"ר חיים שנזכרה כאן הובאה לעיל סי' 104.

109) „...היום הזה עמדו פריצי עמנו... ומהם מרגילים לדבר עברה מלשני סתר וגלוי ע"י גויים שרים והדיוטות... לכן נועצנו לב יחד זקני

1) עי' עליו במבוא של ר"י פריימאנן לס' לקט יושר עמ' XXXVI

טריוואש וחכמיה ואשר בגבוליה סביב כל יושבי צרפת... ונמנינו וגזרנו ונידינו והחרמנו על כל איש ואשה קרובים ורחוקים אשר יביא חבירו בדיני גויים... וגזרנו ונידינו והחרמנו שלא יאיים על שבעה טובי העיר ע״י גויים... ועוד גזרנו והחרמנו שלא יהא אדם רשאי ליטול שררה על חבירו ע״י שר ושופט ומלך כדי לקנוס ולענוש ולכוף לא בדברי הבאי ולא בדברי שמים... והעובר על שלשה גזירותנו אלה יהיה מוחרם... ויהיו כל ישראל מובדלים ממנו פתו פת כותי... כליו כלי הרש וזזיו זוזי מעילה, והמדבר עמו יהיה כמותו והיה הרם כמוהו. ואם מדעת המלך או מיראת מושל ידבר איש עמו לפי שעה לא יהול עליו נדוי ובלבד שלא יערים. ואשר ישיב אל לבו יחרד אל דברי יוצרנו ואל דברינו... וגזרת קדמונים על מלשינים ומסורות...״

תקנות ר״ת וחבריו, נדפסו בסוף שו״ת מהר״ם בר״ב ד׳ פראג, שס״ח, והובאו גם בשו״ת הנ״ל ד׳ קרימונה סי׳ ע״ה; כ׳ כלבו סי׳ קט״ז.

110) „וששאלתם על אודות ר׳ אפרים שהלך בערכאות של עכו״ם וקִבֵּל על ר׳ יואל להכריהו שיעשה לו דין יהודים... ר׳ אפרים לא טוב עשה בעמו וראוי למתוה אותו על העמוד כי הלך בערכאות של גויים תהלה להכריה שכנגדו, ואע״פ שלא הכריהו אלא לדת יהודית — לא היה לו לעשות דבר זה אלא ע״פ קהלו, או ע״פ הגדולים שבמלכות, ויקבל עליו את הדין ללקות או יתן ממון, הכל לפי מה שהוא אדם, כפי אשר ישיתו עליו רבותינו שבמלכות...״

שו״ת מהר״ם מרוטנבורג, הובאה במרדכי פרק הגוזל. ועי׳ גם שו״ת מהרי״ו סי׳ קי״א וקס״ז. בענין זה יש הרבה חומר בספרות השו״ת וקצתו יובא במקום אחר בקשר עם סדור בתי הדינין שלנו בימי הבינים.

111) „המסור רודף הוא ונתן להצילו בנפשו אם אי אפשר באחד מאיבריו, כגון להתוך לשונו... לעדות ולשבועה ודאי פסול לעולם עד שישלם כל מה שהפסיד, ויעשה תשובה בתעניות ומלקיות כמו שכתב הרוקח״.

שו״ת מהר״ם בר״ב ד׳ פראג סי׳ תפ״ה, ד׳ קרימונה סי׳ רל״ב.

112) בספר „חמשה קונטרסים", שהדפיס רנ"נ קורוניל בווין תרכ"ד, נדפס „מכתב חרם מהנשיא דוד בן הודיה מבבל... נגד איזה מוסרים, שהיו אז בארץ אשכנז בנידון מעשה נורא שקרה שמה".

גופא דעובדא היה כך: בעיר שטרסבורג היה אז מלשין אחד שגרם ליהודי עיר זו צרות רבות. הרב ר' שמואל שליצשטאט מחבר ה„מרדכי קטן", שהיה רב בשטרסבורג דן דינו למיתה והוטבע בנהר ע"י השופט הנוצרי שבעיר. אולם נמצאו אחדים מחברי המלשין שהודיעו את זה לפרשים האלמים „והעידו בערכאות ונתנו לפריש פלוני כתוב וחתום במכתב נוצרי. וזה אשר העידו בערכאות: העיד פלוני אשר שלח לו הרב הנזכר כתב, ובו היה כתוב כי אותו מלשין שלמינט (זהו שם המלשין שנהרג) בן מות הוא, והאחרים העידו, שהרב הנזכר גבה וקבץ ממון מן הקהלות והיישובים להטביעו". שנים אחדות הוכרח הרב להסתתר, אחר כך ברח מאשכנז והיה נע ונד עד שהגיע לבבל וספר להנשיא דוד בן הודיה את צרותיו, ואז החרים הנשיא את המלשינים עד „שיסלקו את ידי גויים המעלילים על הרב עד שיהיה בטוח מהם" וגם ישלמו ההיזק שגרמו לו, בחרם נאמר שהמוחרמים „לא יתמנו בעשרה, לא יקראו בתורה ולא ישב איש בארבע אמותיהם, וכל העוזר להם יהא כמוהם. ואף נשיהם[1] והנלוים עמהם ינהגו מנהג נדוי עמהם. ואם ימותו יסקל ארונם כעכן". עם חרם זה שב הרב לאשכנז. מה היה סוף הדבר לא נתפרש שם.

ועי' דברי ימי ישראל לגריץ־שפ"ר, ח"ה, עמ' 14–15.

113) כתב ר"י: על דבר הבלות ונידופין המתחיל פורע הקנס לבדו.

הגהות המרדכי לקדושין, ס"' תקנ"ד.

114) איש שהרף אשה יתענה שני וחמשי ושני וישב יחף לפני בית הכנסת ויבקש מחילה על המגדל (=הבימה).

הגהות המרדכי לקדושין, ס"' תקנ"ח.

1) כמעט כל הפוסקים סוברים שאשת המנודה אינה נוהגת בו נדוי, ועי' בטור יורה דעה ובי"ב ס"' של"ד וגם דברי ענן שהובאו לעיל ס"' 14 בהערה.

115) קורא לחברו: ממזר... וכן בקריאת „פסול" הייב נזיפה ג' ימים... בן מופקרת — מלקין.

ר' אביגדור, בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד' לבוב, סי' תצ"א.

116) הקורא לחברו: ממזר... ירבה עליו רעים ויבקש ממנו מחילה ויתענה בה"ב וילקה ויתן צדקה, וילך על קברות אבותיו יחף לבקש מחילה, ואם רגיל בכך יחמירו עליו טובי העיר וישב בנידוי...

שב סי' תצ"ב בשם הראב"ן.

117) מרת פנינה עברה על גזירת רבותינו, שגדו על כל מי שמוציא לעז על מלכה שארבעה פריצים קצצו את קליעותיה לגנאי... ולכך תשב בנדוי ל' יום, ואע"ג דעבד ואשה פגיעתן רעה היינו מפני שאין להם לשלם, אבל מידי דבושת שיכולין לעשות בגופו השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה... והיתה הייבת מלקות אך דטבא לה עבדי לה — תשב מחוץ לבית הכנסת ה' ימים, ואותם ל' יום שהיא בנדוי תשב במקום אחד ז' ימים ובמקום שני ז' ימים ובמקום שלישי ז' ימים והמותר במקומה, ויש לה לבקש מחילה ממנה בביהכ"נ של נשים...

נמוקי מהר"ם ממירזבורג, נדפסו בשו"ת מהר"י ווייל.

117 א) אתה זמלין [1] הקדחת תבשילך ברבים, פרקת עול ביד רמה, פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה, על ידך נתהלל שם שמים... הורד עדיך מעליך, הסר המצנפת והרם העטרה, שמך לא נאה לך ואתה לא נאה לשמך, לא יהא לך זכרון אצל חכמי ישראל וימחה שמך מתקנותינו. ואל יקרא שמך עוד החבר ר' זמלין כי אם

1) זמלין זה היה יודע תורה,י מוכתר בתאר „החבר" וחשוב בעירו. הוא השתתף גם בועד רבני אשכנז, שנתאסף בשנת קצ"ח בנירנבורג (עי' גריץ־שפ"ר ח"ו עמ' 421) וגם חתם על תקנות הועד. אולם אהבת הבצע ותאות הנצחון הביאוהו לידי כך שלא יציית דין, ימסור דינו לערכאות, וילשין לפני השלטון על בעלי דינו וגם יזלזל בכבוד הקהל, רב העיר ר' זעליקמאן והדיינים. ואחרי שר' יעקב ווייל, אחד מגדולי הרבנים: שבדור, פורט את כל חטאיו הרבים הוציא עליו פסק דין זה.

זמלין[1], כאחד מן הריקים. וכן לס״ת לא יקראוך החבר, אלא שמואל ברבי מנחם וימחה שמך מלקרותך רבי. תפסל לעדות ולשבועה ושבועתך אינה שבועה עד אשר תרחץ ותטהר מחטאתך אשר הטאת ותשוב בתשובה שלמה...

וזאת היא תשובתך: שנה אחת מיום ליום תשב בתענית, לבד שבתות ויו״ט וראש חדש והנוכה ופורים. ותלקה מלקות ארבעים או תתן מ׳ זהובים במקום המלקות, חציים לצדקה באולמא (מקום מושבו וקלקולו של זמלין) לקנות ממנו מנורה לבית הכנסת להזכרה ולזכרון וחציים לתלמוד תורה... והמלקות יהיו בין מנחה למעריב... הכבד ושב בביתך ל׳ יום והנהג נזיפה בעצמך, כאשר פסקת על עצמך בתקנותינו... ועל שהוצאת על מה״ר זעליקמאן קול של ממזרות בפה... תלך על קבר אביו ואמו ותבקש מהילה... ואצל המהילה יהיה מי שיהפוץ מהר״ר זעליקמאן. ובעון המסירות שעשית ושאמרת שמהר״ר זעליקמאן אינו רב וכו׳ ועל שאמרת שהקהל הם בחרם וקהל גרים לא איקרי קהל, ועל שזלזלת בהדיינים ובמקצת עדים ועל שפרקת ממך עול הדין לפי המבואר בתקנותינו ונעשית סרבן — תלך על המגדל בין אשרי ולמנצח ותאמר כך בלשון זה[2]: שמעו רבותי! עשיתי מסירות ולא קיימתי הסכמות הרבנים שהתחמתי גם אני עמהם, ופגעתי בכבוד משפחת מהר״ר זעליקמאן וגם בכבודו, כי אמרתי שאינו רב ונער קטן יודע יותר ממנו ובזה פגעתי גם בכבוד הרבנים שסמכו אותו לרב, וגם דברתי נגדו ונגד הקהל ונגד העדים דברים רעים, חטאתי עויתי פשעתי, אני מבקש מהבורא ית׳ שימחול לי, וכן אני מבקש מהרבנים שסמכו מה״ר זעליקמאן וגם ממהר״ר זעליקמאן והקהל והדיינין והעדים שכולם ימחלו לי על כל עונותי. ומחילה זו תעשה באולמא ובקושטניץ ובנירנבערק...

וכאשר פסק דין זה יבוא לאולמא יודיעו לך. ואחר כך שלשה ימים תעשה המחילה על קבר אביו ואמו של מה״ר זעליקמאן. המלקות יהא תוך שלשה ימים אחר שיודיעו לך פסק דיננו. וכן המחילה האחרת

---

1) עי׳ בדומה לזה בשו״ת מהר״י ברונא סימני רע״ז, רפ״א-רפ״ב ושו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ פ״ח.

2) בתשובה הובא נוסח בקשת המחילה גם באשכנזית וגם בעברית.

(הפומבית) תעשה תוך שלשה ימים באולמא, ותוך שלשים יום תעשה המחילה בקושטניץ, ובנירנבערק לאחר שיכלו ימי הנדוי... וכאשר תקיים כל מאמרנו אז תחזור לחזקת כשרות. אבל מכל מקום שמך ימחה מתקנותינו... הסר לב האבן מבשרך ואל תשכן באהליך עולה...

שו"ת מהרי"י ווייל סי' קמ"ז.

118) כל הוצאת שם רע שיש בו איסור לאו... כגון שאמר לו מחלל שבת או אוכל טריפות או מלוה ברבית או גנב או גזלן... בכולן סופג את הארבעים בבית הכנסת לפני והוא רחום ברצועה... עכשיו אין דין מלקות להכותו עד שתצא נפשו או להכותו מכת מרדות רק לזכרון בעלמא ...וכן ראיתי מורין בזמנינו... אבל מכת מרדות שהיא באה על עבירה אין מקילים כל כך... ומכין אותו מכת יסורין... ואף בנידון דידן (של הוצאת שם רע) יכולין להוסיף עליו ולכפותו על העמוד ולהכותו מכת מרדות...

ים"ש לב"ק פ"ח, סי' מ"ח. ועי' גם שו"ת מהר"ם מלובלין סי' מ"ז, וביחוד עי' דיני חרופים בשו"ת חות יאיר סי' ס"ה. דברי מהרש"ל נובעים ממקורות אשכנזים, ולכן קבעתי מקומם כאן, ועי' עוד שו"ת מהרש"ל, סי' כ"ה. בדבר זה החמיר ביחוד מהר"ל מפראג: „ומנהגו היה אשר כל איש אשר העלה על לשונו דבה רעה אחת דתו להחרימו, גם אם זעק גדולה ומרה: הריני מקבל עונשים – אמר זהו מכלל העונש שתוכרז בחרם, ואח"כ לא התיר החרם עד אשר עשה תשובה כראוי" (שו"ת חוט השני סי' כ"א).

119) „כתוב בתשובות בשם גדולים, שיכולים המחויבים לפדות המלקות בח' זהובים ריינים, ומנהג עוקר הלכה, ואפילו בעל כרחו של המתבייש... והנה רגילים המתביישים ליתן אותם ליד הדיין לצדקת עניי הבחורים ולפעמים הדיין אומר: וצדקה תהיה לנו! ולא עוד אלא אפילו המתבייש עני מכל מקום פוסק הדיין אותה הקצבה להספקה 1), וזה המתבייש די לו במה שראה נקמה במחרפו על כן שותק. וגם לפעמים מפתים הדיינים למתביישים ואומרים אין נאה לך ליקח מחמת שהוא גנאי וקלון כמנהג הגויים, אבל בדין תורתנו לא יש צד עון וקלון

1) להספקה – להספקת בחורי הישיבה.

בזה, לכן אומר אני שאותו הדיין אסור ליקח לעצמו כלל, ואדרבא יאמר לו למה אתה מבזבז ממונך בכדי, ואם המתבייש אינו רוצה באותו הקנס, יאמר לו לחלק לבחורים, או לעניים...

ומכל מקום לא נקי המבייש בזה שפדה עצמו בממון מן המלקות על כן צריך לפייסו ויאמר בביהכ"נ ביום הכניסה הראשון קודם הוצאת ס"ת מן הארון בלשון זה: שמעו נא רבותי כי חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוני שפשעתי וסרחתי נגדו, כי כל הדברים שדברתי על פלוני הם כזב ושקר, ע"כ אני מבקש סליחה וכפרה מה' אלקי ישראל, ואחר כך מפלוני שימחול לי על כל מה שפשעתי נגדו... ואם הוזר לסורו... מחמירין עליו ונותנין לו שני נרות בידו בשעת המחילה מאחר ששנה בחטא... ואם חוזר בפעם השלישי אזי אין מניחין כלל לפדותו מן המלקות אלא ילקה בבית דין, אם לא שהוא בר אורין שאין ראוי להלקותו, מכל מקום הדיין יחמיר עליו ליקח שני נרות צבועים שחורים בידו, או כי האי גונא דבר שהוא מכוער בעיני אנשי המקום, ויש מקומות נוהגין לבקש מחילה בסדין, ואם יהזור בפעם רביעית אין לו תקנה בעולם רק במלקות, ואם אין כח ביד הבי"ד להלקות יכריזו עליו בביהכ"נ ברבים שהוא פסול לעדות ולשבועה וכל דבריו הם ככלב המנבח..."

ישיש לב"ק פ"ח סי' מ"ט, ועיי"ש שהאריך הרבה בדיני בושת. בנוגע לכסף הקנסות כותב ר' יום טוב ליפמאן העלליר בעל „תוספות יום טוב" (בתשובתו שנדפסה בשו"ת „איתן האזרחי" סי' ז'): „מפני שכבר נתחלק לעניים, כאשר עושים בכל קנסות מעת באי לכאן, ואין אני ולא הקהל נהנים מהקנס הכללי".

120) בספר „קורות התורה והאמונה בהונגריה" לר' יקותיאל גרינוולד (בודאפסט, תרפ"א) עמ' 9 יסופר ע"ד יהודי חשוב אחד, שחי במאה הט"ז, שניאור בר' אפרים, שהמיר את דתו מסבה זו: רוח שטות נכנסה בו ודבק באשה נכרית. ראשי הקהלה רצו לענשו בענש הנהוג באותו זמן, לגלח את זקנו, והוא כדי להציל את נפשו מהבושה — נשתמד,

ובניו נשארו יהודים כשרים. גם המשומד עצמו שהתקרב למלכות עשה כל ימיו טובות עם היהודים ובטל הרבה עלילות שהעלילו עליהם.

גוף הספור נמצא בשו"ת זקן אהרן סי' צ"ה, אבל שם לא נזכר דבר ע"ד זה שרצו לגלח זקנו ולכן המיר דתו, אך נאמר כי הגויים הכריחוהו להמיר דתו. ואולי השתמש מר גרינוולד גם במקור אחר כתב יד. מעתיק אני בזה את השאלה בשו"ת זקן אהרן מפני שיש בה כמה פרטים מענינים: „וששאלתם על אודות יהודי אחד, שהיה בעיר בודון (=אוֹפֶן) ושמו שניאור בכ"ר אפרים ונתפש על גויה אחת והכריחוהו הגוים להמיר דתו, ונעשה אותו שניאור אדם גדול בין הגויים ונהיה קרוב למלכות, ובהיותו בין הגויים עשה טובות לישראל בין בגופו בין בממונו עד אין חקר, והציל כמה נפשות וקהלות מישראל כאשר אבאר מקצתן, עד שקמו עליו הגויים ורצו לשרוף אותו ונתפש ודנו אותו לשרפה באמרם שעדיין הוא יהודי, ובממון רב ובחמלת ה' עליו ניצל מידם. ואף לאחר שיצא מבית האסורים לא הניח ידו מלעשות ליהודים כל הטובות... והנה אזכיר מה שעשה ידוע זה לכל הקהל דבודון, שקם מלשין אחד ורצה ליתן הלשנה איך שהיהודים המיתו ילד אחד מהגויים וגנזו הדם בתוך היהודים, ונודע הדבר לשניאור הנזכר, ועשה השתדלות עם המלך ועם השרים עד שמסרו המלשין בידו, והוא מסר אותו בידי היהודים והנקו אותו. והממון שהוציא על זה הכל מכיסו הוציא.

ואחר שעשה המעשה הזה הכריזו כל החכמים וכל הקהלות בכל בתי כנסיות, שכל מי שיקרא אותו משומד שיקנסו אותו הראשים בגופו ובממונו. ואחר כך עשה תשועה גדולה לישראל, שהיתה קהלה במלכות ביהם, פראג, שגם אותה מלכות היתה תחת יד המלך מאונגר, ויש בה הרבה יהודים יותר ממה שהיו בבודון והיה יוצא עליהם הקצף לגרש אותם, והשתדל הוא בגופו ובממונו עד שביטל גם אותה גזרה בעזר השם. ועוד עשה, שפעם אחת היתה יהודית אחת תפוכה ודנו אותה לשריפה והציל אותה, וגם בחור אחד שנתפס על גנבה הציל אותו מן התליה. ובכל ערב שבת חלק צדקה לעניי ישראל עד יום מותו. ועוד קם רשע אחד בארץ לועזית, ולקח בן ובת בקטנותם והלך עמהם למדינת אוסטרייך ונשתמד הוא וגם בנו ובתו מסר לע"ז. ואח"כ נפגר אותו רשע, ימח שמו וזכרו, ושלח אותו שניאור בעד בניו והביאם תחת כנפי השכינה, ועל זה פזר קרוב למאתים פרחים. וכאלה רבות עשה שקטנה היריעה לכתבם. ובשעת מיתתו התודה לפני כמה יהודים על עונו בבכי ובתחנונים ומת בוידוי. והנה השאלה אם יש לקרות בניו לתורה על שמו כמנהג האשכנזים לקרות: „יעמוד פלוני בר פלוני". והמחבר משיב להתר.

בענין זה נשאלו גם הרמ״א (עי׳ שו״ת הרמ״א סי׳ מ״א) ומהר״ם פדווה (עי׳ שו״ת שלו סי׳ פ״ז) והשיבו להתר.

121) „בנוגע לזונות — לא יקחון מהיום והלאה למיניקות, כי על כולן לעזוב את קהלתנו הקדושה מהיום קודם ר״ה חשון שע״ב לפ״ק הבא עלינו לטובה... וזו שתזנה ה״ו מהיום והלאה יתוו עליה תָו־קלון על ידי ברזל לוהט, תגורש ע״י שוטרים מן הקהלה ולא תשוב עולמית לקהלתנו.

בנוגע... לקצת אנשים, שאמנם מספרם לא גדול, העושים מעשים רעים, דהיינו שהם שותים יין נסך... ולא בלבדם כי אם בחברת זונות... אבל אי אפשר לבא לשום ברור בענין זה, אולם אם יתברר הדבר אז יענשו האנשים ההם באופן שגם רחוקים ישמעו ויראו. „דהיינו בקנסות, חרפות וביושים ובתפיסות, בעונשים גדולים ונוראים עד מאד...״

בנוגע לזה שבחורים או משרתים עושים מעשי פריצות עם בתולות... אלה יגרשו בחרפה מן הקהלה הקדושה ואבותיהם אשר בקבר יבכו על זה, לכן יתנהג כל אחד בצניעות.

מתקנות חכמי ומנהיגי ק״ק פראג שתקנו בחדש תשרי שע״ב. תקנות אלו כתובות ביהודית־אשכנזית בתערובת משפטים שלמים בעברית, ואת המשפטים והבטויים האלה הנחתי גם בתרגומי. תקנות אלו העתקתי מן האכסמפלר הנמצא בידי הפרופ. א. פרייםן בפפד״מ, ותודתי נתונה לו על זה.

אחר היה היחס אל הזונות בספרד ואיטליא. ר׳ יצחק ערמאה כותב: „וכמה פעמים נתחבטתי אודות הנשים הקדשות שהי׳ אסורן רופף ביד שופטי ישראל אשר בדורנו, ולא עוד אלא שכבר יאותו בקצת קהלות לתת להן חנינה ביניהם. גם יש שמספיקין להם פרס מהקהל, כי אמרו כיון שמצילות הרוקים או הסכלים מחטא אסור אשת איש החמור, או מסכנת הגויות, מוטב שיעברו על לאו זה משיבאו לידי אסור סקילה או סכנת שרפה״ (עקדת יצחק פ׳ וירא שער כ׳). ועי׳ גם לעיל סי׳ 76.

על המצב באיטליא תעיד תשובת ר״י מינץ, סי׳ ה׳: „רבו עלינו פריצי הדור... והן משכירות להן בתים ברחובותינו... והרבה פעמים רצו אנשי מעשה ויראי ה׳ לעמוד בפרץ ולגדור גדר ע״י ערכאות של גויים... ולא יכלו להשיג, בסבה שנראה להם, לערלים, שהדבר הזה מצוה להושיב זונות בשוקים וברחובות כדי להצילם מאיסור אשת איש״.

על היחס בירושלים נמצא ידיעות בספר הזכרונות לר׳ שמואל אבוהב (פראג בין שנות שצ״א – ת״א, יקר מאד במציאות) ד׳ ל״ה ע״ב, ואני מעתיקן בזה:

„כאשר המורים ירגישו שבאה לעיר (ירושלים) אשה רעה... ישתדלו לגרשה... טרם תמצא אנשים ריקים יחזיקו בה... ואם כבר השכירה בית וישבה... יפצרו ויתנו למשכיר מתנה ויגזרו עליו – הכל לפי מה שהוא אדם... ואם ערפו קשה יגזרו ברבים שלא יקרב איש אל פתח ביתה... ויהיו זכורים לאלפי ברכות אשר בעיר אלקינו... שתקנו ביניהם תקון גדול לחזור מקצתם כך וכך פעמים בשנה וזמנים קבועים בבתים ובחדרים לחקור ולדרוש אחר הדרים שם מי הם ומי שכניהם... ואם רואין בעיניהם שיש לחוש לאיזה קרוב דעת שהוא אסור וסנונה מוציאים סהם את הנראה להם... וקלה דרך זו להתנהג בה בכל מקום וביחוד במקומות אשר יש לנו חצר מיוחד לדירתנו״.

122) את הגנבים ולוקחי חפצים גנובים, מזייפי שטרות וכיוצא בהם, יש להחרימם ולהבדילם מקהל ישראל, גם לגרשם מן המדינה, וכן מותר וצריך למוסרם לערכאות של גוים.

תקנות המדינה במעהרין, שי״א תקנות, סי׳ רס״א–רס״ה. נדפסו ע״י ג. וואלף בוינא 1880.

123) מי שאינו משלם שטר חוב, או פסק דין, שסכומו פחות מת״ק זהובים יכריזו עליו בביהכ״נ שהוא מורד וסרבן ויגרשוהו מביהכ״נ, ואם סכום התביעה עולה יותר מת״ק זהובים יחרימוהו, ושום איש לא יאכל אתו גם בסעודת מצוה ולא ידבר אתו וישא ויתן עמו, ולא יכנס לביהכ״נ, ואם לא יקבל עליו את הדין ויכנס לביהכ״נ יתנוהו במאסר. כך יעשו גם לזה שהחרימוהו ועברו שמונה ימים והוא עודנו בנדויו ולא קבל עליו את הדין.

שי״א תקנות, סי׳ רמ״ז–רס״ח.

124) הפושט את הרגל בכונה רעה ומבזבז כספו — אם סכום החוב מזהוב א׳ עד ל׳ זהובים מושיבים אותו במאסר לשמונה ימים, ואם

חובותיו מגיעים עד ק׳ זהובים מושיבים אותו ט״ו יום, ולסכום יותר גדול מושיבים אותו במאסר עד שני הדשים.

שי״א תקנות, סי׳ רל״א. הגאון ר׳ יונתן אייבשיץ כותב בספרו אורים ותומים לחו״מ, סי׳ צ״ז, ס״ק י״ג: „בזמננו פשט המנהג שחובשין ללוה כשאין לו לשלם ואין מוחה, ואולי הכל בחזקת שמבריחין נכסים. וצריך עיון, כי אין להם על מה שיסמכו״. הגאון ר׳ ישראל איסרלין, בעל „תרומת הדשן״ (מת ה״א ר״ך) צועק מרה על אלה שהושיבו את בעלי חובותיהם במאסר, והוא מאים עליהם בחרם אם לא ישחררום תוך שלשה ימים (עי׳ ס׳ לקט יושר, שי״ל ע״י „מקיצי נרדמים״, חלק יו״ד עמ׳ 79־80).

125) הפושט את הרגל ובעלי חובותיו מבקשים את האב״ד להטיל עליו חרם הוא צריך למלא בקשתם במשך כ״ד שעות...

אם שדך את בנו או בתו קודם שפשט את הרגל והצד השני חוזר בו עתה — הרי צד זה פטור מהקנס ששטר התנאים הטיל על החוזר.

אם גם יתפשר עם בעלי חובותיו עליו לעמוד בביהכ״נ במשך שלש שנים אחורי הבימה...

מתקנות הקהלה באלטונא־המבורג שנעשו בשנת תפ״ו. נדפסו ב„מיטטהיילונגען פיר יוד. פאלקסקונדע״ לשנת 1903 עמ׳ 64.

126) אסור לכל איש, בין זכר ובין נקבה, ללכת בשבתות וי״ט לבתי המשתה והמרזח לשתות או לצחק במצחקים שונים, או לבקר את הקומדיות בקנס ארבעה ר״ט. כן לא ילך שום איש ואשה לבית האופירה — הותר ללכת רק בימי החנכה ובשבוע שחל בו פורים, — ומי שיעבור וילך — אם הוא מתושבי הקהלה לא יהא רשאי לקבל שום משרה בקהלה, והוא מאבד גם את זכות הבחירה למוסדות הקהלה. חוץ מזה יענש ע״י הפרנסים בהרפות ובזיונות וקנסות. ואם אשה נשואה, או זכר ונקבה בלתי נשואים — (שאין להם גם בלא זה זכות בחירה למוסדות הקהלה) — יעשו כדבר הזה, יענשו בעונש הראוי ויוכרז חטאם ברבים.

תקנות הנ״ל סעיף ל״ד. בעונשים קרובים לאלה נענשו גם המשחקים בקוביא. עיי״ש סעיף קס״ז.

127) היות שילדים ונערים מתנהגים בהוצפה אחרי הסליחות קודם שמתחילין להתפלל ורצים ברחובות ובשוקים... לכן מודיעים ומזהירים שלא יוסיפו לעשות ככה ומי שיעבור — אם זר הוא יושיבו אותו בתפיסה, ואם הוא בן אחד מחברי הקהלה ישלם אביו ב' ר"ט לקופת הצדקה.

מהחלטות הקהלות אה"ו שהחליטו ביום כ"ה אלול תצ"ב. נדפסו ב„מיטטהיילונגען צור יוד. פאלקסקונדע' שנה י"ד ע"מ 124.

127א) שמעון גינצבורג פער פיו לבלי חק על האלוף התורני כמהר"ר מאיר שטערן אבד"ק פולד, גם התריס בדברים נגד איזה פרנסים ובפני הקהל יצ"ו. בכן נפסק עליו מפי החברותא קדישא יצ"ו, בצירוף קרואי עדה יצ"ו, שיתן בעד שני מלקות ל"ט רביעית ר"ט, ולא ישב תוך בית הכנסת משך שש שנים רק תחת ההוך שול אצל הישיבה בצד דרום, ולא יבוא לשום דבר שבקדושה תוך ו' שנים. גם לא יהיה מוהל תוך זמן זה, ולא יאכל חוץ לביתו משך ששה שנים, ותוך שנה אחת לא יסעדו אחרים אצלו. גם לא ישחוק שום שחוק משך ו' שנים, ולא ילך עוד להתפלל בחבורת שומרים לבוקר ובחבורת ער"ח, ולא יתעטף עוד בטלית שאינו שלו, דהיינו במלבוש ראק עם ארמיל, או לטלטל המטפחת־ידים הנקרא בל"א פאטשיילן בידיו או בגלוי. גם נפסק עליו לעשות מהילה רק שהבעלי דברים מחלו עליה. יצא מפי הנ"ל יום א' יו"ד אלול תכ"ד.

העתק מפנקס הח"ק בפרנקפורט, ששם אירע מעשה זה, ונתפרסם בהוספה ספרותית ל„איזראעליט' שנת 1901 גליון 76.

128) בכתב הרבנות שנתנה קהלת אייזנשטאט בשנת תנ"ד להרב והעסקן המפורסם ר' שמעון ווערטהיימר כתוב בין יתר הדברים:
„ובפירוש איתמר שאנחנו מחויבים להשתדל אצל אדוננו הדוכס יר"ה ליתן רשות והורמנא וכח ותוקף ועוז על כל הכללים ופרטים הנזכרים פה בשטר הרבנות, ואדוננו הדוכס יר"ה יתן למ"ו כתוב וחתום שיהי לו

מקל ורצועה להלקות בו... ויש לו רשות להחרים ולנדות בנדוי חרם ושמתא לקנוס הממרה את פיו אם השעה צריכה, והקנס אשר יושת עליו יהי חצי להדוכס יר"ה והחצי לקופת צדקה שלנו..."

כתב הרבנות נדפס בס' היובל לכבוד ר"א שווארץ (ברלין־ווין תרע"ז) והוא מצויר בציורים יפים מאד. ועי' קרוב לזה גם בכתב הרבנות שנתנה קהלת מ"ץ להגאון ר' אברהם ברוידא, נדפס ברעווי צרפתית כרך XIX, עמ' 124: "...ויהיה לו העוז והממשלה לרדות את העם... להעניש את העובר... ואשר לא ישמע לקול מורה וימרה את פיו... יהיה לו מקל ורצועה בידו לכוף ולנגוש אותו בעונש הכרזה בבית הכנסת, אך... לא יחרים כי אם בהסכמת פרנסים ומנהיגים".

עוד שם: "לאב"ד יהיה מקל ורצועה לכוף כאנמון ראש מי שיסרב לבוא לדין או לקיים הפסק..."

128 א) "כל מי שיסרב נגד אב"ד או מ"ץ על הפסק שיפסוק — רשות ביד האב"ד לכוף ולנגוש המסרב באיסור שחיטה ותפילה ולהכריזו בבית־הכנסת כפי מעלליו.

אותן בעלי בתים מבני מדינה הנכרזין באיסור, הן על פי אב"ד או על פי פרנסי המדינה, כל זמן שהם באיסור — שחיטה ובדיקה שלהם אסורה, ואם יֶעֶדְרוּ ע"כ יכשירו כליהם לפני עדים, ואם יאחרו באיסור יותר משלשה ימים ולא ישגיחו באיסור יוכרזו בכל בתי כנסיות שלא ליתן להם לינת לילה. ובאם יעמוד אחד באיסור שלשים יום יחרימוהו וינדוהו בכל המדינה. ואותן הבעלי בתים הבריו שלא ישגיחו על זה ולא יתרחקו ממנו — יקנסו וענש יענשו לפי תאר הענין".

מתקנות המדינה בהעססין. נתפרסמו בספר היובל לכבוד ר"ע הילדסהיימר, ברלין, תר"ן.

קטע מקונטרס "מעשה רב" מאת ר' יוחנן מהעלישויא שהתגורר בלונדון (נדפס על ידו בסוף ס' "תשובת הגאונים" אמ"ד תס"ז).

128 ב) הקונטרס מטפל בחרם שהחרים הרב של ק"ק אשכנזים בלונדון את ר' מרדכי המבורגר, שהעידו עליו שהוציא לעז על

גט אחד שסדר הרב. ההרם נעשה על יסוד החרם שהחרים ר״ת את המוציאים לעז על גט, והרב לא רצה להתיר לו חרם זה ופרנסי הקהל החזיקו בידו, והכל התרחקו מלעמוד בד׳ אמותיו של המוחרם, „היו רצים לפניו כמפני דֶבֶר ה״ו, ונעשה שערוריה גדולה על הבער״ש (=בורסא) בין הסוחרים ערלים, ואי לא היו מצילין אנשי ספרדים סוחרים, שהם היו יודעים שהכל רק להכעיס, היה לפליטה ה״ו״.

בינתים נשלחו שאלות לגדולי הרבנים ע״ד חרם זה, והמוחרם „רצה להניח משכון להקהל מסך חמש מאות לטרין שט״לינג לקיים כל מה שיצא מפי הרבנים, רק כדי לעלות לתורה בר״ה ויו״כ, וכל זה לא הועיל כלום... „והאיש אשר הלך לביתו של המוחרם היו רודפים בכל הרדיפות, אפילו עניים שבאו הנה היו מעמידים עליהם שומרים שלא לבוא לבית הזה... וכתבו בפנקס הקהל על זה האיש בקבורת המור יקבר הוא וכל הנלוים אליו... ולבתו שנולדה לא קראו שם בביהכ״נ...״ עד שהוכרח האיש לקנות לו שדה לבית עלמין לאחוזת קבר במחיר שמונה מאות רייכסטאליר וקנה עוד ס״ת לעשות „מנין״ בפני עצמו. ועי׳ גם שו״ת הרמ״א סי׳ צ״א בענין קרוב לזה.

129) בשנת תקכ״ד אסרו בפיורדא את צחוק הלאָטעריי, וארבעה אנשים שעברו על האיסור נענשו באופן זה: לשנים מהם לא יסדרו חופה וקדושין על חצר ביהכ״נ ושתי שנים לאחרי התונתם לא ילבשו „שולמאנטל״, גם לא יקראו אותם לעלות לתו״ה ביום התונתם. ושנים האחרים לא יעשו פה „שידוך״.

לעווענשטיין: צור געשיכטע דער יודען אין פירט, יאהרבוך ד. יוד״ליט. געז. כרך ח׳ עמ׳ 185.

130) בשנת תקמ״ו תקנו בפיורדא תקנות שונות ובתוכן גם „הנהגת מלבושים״, בכונה להלחם עם המותרות בלבישת בגדים יקרים. והאשה אשר תעבור עליהן בפעם ראשונה תשלם ט׳ ליטראות שעוה

לצדקה, ובפעם שניה יוכפל הקנס. „ונוסף לזה יכריזו בשתי בתי הכנסת את שם האשה או הבתולה המסרבת למלא את התקנה".

שם עמ' 190. תקנות קרובות לאלו תקן הגאון בעל נודע ביהודה בפראג והיו נוהגות עוד קודם בהרבה קהלות. גם ועד ד"א וועד המדינה בליטא תקנו תקנות רבות בענין זה.

131) בשנת תקי"א הטילה הממשלה על קהלת היהודים בפראג מס יוצא מן הכלל בסך שבעים וחמשה אלפים זהובים. ואת המס הזה הוכרחו לנגוש בחזקה כי רב הוא, ומי שלא שלם לזמן הקבוע הושיבו אותו נוגשי הקהל במאסר. מספר הנתפסים היה כל כך גדול עד שהיה „צר להם התפיסה קעצל (כך נקרא בפי ההמון בית הסוהר של הקהלה) והושיבו אותם גם בבית הקהל לתפיסה".

כתב יד לקורות קהלת פראג בשנות תק"ד – תקי"ז. נדפס ב־ Jahrbuch d. Jüd.-Lit. Ges. Bd. II.

132) באותה שנה החליטה קהלת פראג לקבל לאב"ד את הגאון ר' ליב אבד"ק אמשטרדם. רב זה היה גיסו של יעב"ץ ותמך בו במדה ידועה במלחמתו נגד ר"י אייבשיץ. והנה התעוררו כנגד בהירה זו בעלי בריתו של ר"י אייבשיץ, וג' דיינים ור' זלמן קרוב בראשם, וכתבו לר' ליב ולקהל אמ"ד מכתב בענין המחלוקת שבין ר"י עמדין ור"י אייבשיץ. המכתב כתוב בסגנון תוכחה נמרצה כלפי הנוטים אחרי ר"י עמדין ובהערצה גדולה לר"י אייבשיץ ועליו התמו ל"ד אנשים. הגאון ר' ליב שלח את פתשגן המכתב לקציני פראג לשאול אם נעשה הדבר בידיעתם. „קציני הקהל התחילו הדין מן הצד ושאלו לקטנים שבהם החתומים על האגרת ההיא, הם עשרה בעלי בתים, איך נשאתם ידיכם לחתום האגרת להראות עצמכם כלומדים מופלגי תורה, הלא אתם לא הגעתם אפילו לסמיכת חכמים לקרוא אתכם לס"ת בשם מורנו הרב... והביאו חמשה מהם אל המשמר לפרוש להם מה יעשה להם תוך איזה ימים". אבל ר' זלמן קרוב וסיעתו הודיעו הדבר אל „השררה" והיא צותה על הקהל להביא לפניה את כל פרשת הדבר „וליתן חופש לתפוסים, וכן עשו

קציני הקהל". אולם אח"כ צותה השררה להכריז בכל בתי הכנסת שאחרי בירור הענין החליטה שהדין עם קציני הקהל. את שלשת הדיינים שהתמו על האגרת קנסו ראשי הקהל שלא ישבו עם יתר הדיינים בבי"ד במשך שלשה הדשים. (שם).

132 א) הוריתי באחד שהיה רוצה לברוח ולענן את אשתו להובשו ביום השבת, אף שלא נעלמה ממני תשובת רב שרירא גאון... (עי' לעיל סי' 21) מכל מקום כיון שכבר כתבתי דמשום עגונא מותר לדון בשבת היכי דהוי כשעת סכנה וזו ג"כ כשעת הסכנה דמיא, מלבד שעיקר תשובה זו דרב שרירא לא ברירא כל כך. דאף שאין עונשין שום עונש בשבת ויו"ט מדאורייתא וכמו שכתב הרמב"ם פכ"ד מה' שבת ובתשובת אמונת שמואל סי' נ"ד מכל מקום הא מצינו להדיא בקרא ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים ויניחו אותו במשמר... כיון שעל כל פנים אין עונשין אותו [בשבת] רק להבישו ולענישו אחר השבת, ומה שכתב דהוי דינא ואין דנין בשבת ויו"ט — הא עיקר דינא דאסור בשבת ויו"ט הוא רק גזרת חכמים שמא יכתוב פסק דין, וזה אפשר לא שייך בחבישה בעלמא עד שיצא דינו אחר השבת 1), וכן ראיתי שהאריך מחותני המפורסם מהר"ר דוד אופנהיים בתשובה בספרו נשאל דוד 2). אך מי ימלא לבו להלוק על דברי הגאון [רב שרירא] בלי ראיה ברורה, אך במקום צורך כי האי ודאי אף הגאון מודה.

שו"ת שבות יעקב, ח"א סי' י"ה, לר"י רישר. אביו היה דיין בפראג והוא היה אב"ד במ"ץ ובפפד"ם.

פולין וליטא.

133) אותו האיש שהטיל שני מומין באה ואהות חיב ד' מלקיות, וילקה בבית הכנסת בין מנחה למעריב לפני והוא רחום, שני והמישי

1) אולם עי' לעיל סי' 93 שבספרד היה הדיין צריך ליתן פקודה בכתב אפילו על חבישה במאסר לפני ברור הדין, ומובן שאי אפשר היה לו לחבוש בשבת.

2) נשמר בכתב־יד באוה"ס אשר באוכספורד ורשום בקטלוג נייבואיר 838.

ושני והמישי, לפי שעכשיו אין דין מלקות להלקותו עד שכמעט תצא נפשו... רק לזכרון בעלמא... אבל לא להכות מכות יסורין, וכן ראיתי מורין בזמננו. מכל מקום משום מיגדר מילתא יכולין להוסיף עליו... וזה תלוי בראות עיני הבי"ד... וערב אני אל המכה שלא יעבור בלא יוסיף...

ואם בא לפדות המלקיות כתבו רוב האחרונים שיש קבלה בידיהם שיכולין לפדות אותן מלקיות הבאים משום שם רע בשמונה זהובים ריניש... אבל האי גברא בישא שנה ושלש קלקולו... אין מניחין לפדותו.

מכל מקום יודע אני בעו"ה שבזמננו נקלה הדין ואין כח ביד הדיינים להעמיד הדין על בוריו מפני אימת הדילטורין שביניהם ומתיראין להכותו... אזי ישיתו עליו כסף כפי אשר קצבתי, והוא להמתבייש. ואף אם עשה כל אלו לא יכופר לו, מאחר שלא יקבל המלקיות כדינו, אם לא יעמוד בביהכ"נ ביום הכניסה קודם הוצאת הספר מן הכלי (מארון הקודש) ויקח שני נרות צבועים שחור וגם ילבש שחורים ויאמר בלשון זה... (כאן בא נוסח בקשת המחילה מה' ומן המתבייש). ושוב ראוי לבי"ד שיגזרו על הש"ץ שיכריז ברבים: פלוני זה עשה מחילה על נבוחו ושרבוב לשונו, ויהא כל אדם נזהר בחרם הגדול שלא להזכיר עוד אותה הנבלה מפיו אפילו ברמז...

ואם ימאן לשמוע, אזי נוע ינוע מקול שופר ותרועה, פעמים בשבוע[1]... להרחיקהו בכל הקהלות, בקולי קולות. זאת ועוד אחרת, תבא עליו קללה ממארת, מיתת מרגלים תהא מיתתו וקבורת המור תהא קבורתו... עד אשר ישוב מדרכו הרעה בגודל הכנעה.

שו"ת מהרש"ל, סי' כ"ח. ועי' שם גם סימני י"א ונ"ט, וכן עי' לעיל סי' 119.

134) ונראה לי הלכה למעשה לדון כל מוסר רבים ומגזם לרבים ומוחזק לכך לאבדו אפילו בידים ולא לחוס עליו בנפש, אבל לא לחתוך לשונו ולנקר עיניו, אלא לאבד את הרע מקרבנו, ואדרבא בזה איכא למיחש וקרוב לודאי שיתפקר ביותר ויפרוק עול ויצא חוץ לדת כדי

1) כי יכריזו עליו את החרם בכל יום שני וחמישי.

לנקום נקם ויעליל ה״ו על ישראל ויבדה מלבו דברים שלא היו. וכן ראיתי בימי שתקלה גדולה בא לישראל ממעשה כזה״

מהרש״ל ב„ים של שלמה׳ ליבמות, פרק עשירי סי׳ כ׳.

135) ...הגיע לידי הפסק דין אשר הרצת על דבר המעשה המכוער והזר, עון הרציחה שעשה אחד מפריצי בני עמנו... והפושע הרוצה הוא במאסר ביד הפקיד, כי לא פורש מה יעשה לו, ובקש מכ״ת ממני להוות דעתי הלכה למעשה בזמן הזה, ואם יפה דנת ויפה זכית מלהכותו נפש... נראה לי פשוט להלכה למעשה שיש כה לבי״ד אפילו בזמן הזה להעניש בעונש מיתה משום צורך השעה אפילו בשאר עברות כל שכן בעון הרציחה... נוסף על זה, שכיון שנתפרסם זה הענין הרע בין העכו״ם אם יניחוהו בחיים יהיה בזה חלול השם, גם יבואו העכו״ם להקל בנקימת דמם של ישראל ה״ו. ומה שאמרת להסרו אברים כנזכר בדבריך הלא אפשר שיבוא מזה פרצה גדולה, שיבוא להמיר דתו אחר כך ויהיה לקוץ מכאיב לשונאי ישראל, כאשר זכורני בימי הורפי שאירע בימי הגאון מהר״ר שכנא ז״ל1), שהיה בימיו איש בליעל והתיר הגאון לנקר את שתי עיניו ולהתוך את לשונו, ואחר שעשו לו כל אלה המיר דתו ונשא נכרית אחת והוליד בנים זרים, והיו הוא ובניו המרעים כל ימיהם לרצועת מרדות לישראל. על כן מאחר שהוא מפושעי ישראל בנופם... וכבר הוא נתפש בידי עכו״ם הצד היותר טוב שיד בי״ד ישראל לא תהיה בו, רק גואלי הדם יתבעו נקמת דם הנשפך ע״י הפקיד שיבערנו מן העולם...

שו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ קל״ה. התשובה נשלחה לרב אחד שהוא מתארו: ר״ג ור״מ ואב״ד האלוף המופלא מוהר״ר שמואל. מן המאורע שאירע בימי ר׳ שכנא מדבר גם מהרש״ל ב„ים של שלמה׳ ליבמות פרק י׳ סי׳ כ׳ וכותב: „וכן ראיתי בימי שתקלה גדולה באה לישראל ממעשה כזה שנקרו עיניו וחתכו לשונו שיצא אח״כ מן הכלל, ומבוכה גדולה בישראל לולא רוב רחמיו וחסדיו שנתן לנו יתברך חנינה״. ועי׳ בסימן הקודם.

1) הוא הגאון ר׳ שכנא מלובלין, רבו וחותנו של הרמ״א. ועי׳ להלן סי׳ 148.

136) בשו"ת „איתן האזרחי" לר' אברהם שרענצילש סימני מ"ג–מ"ה, מסופר „מעשה נורא" אשר קרה בשנת ת"ה בעיר מונים טריזין, שיהודי אחד הרג את חברו באכזריות גדולה ולקול צעקת בני הנהרג התאספו ערלים הרבה ושמו אותו במשמר. ו„האומות נוטים אחריו שלא להמית את הרוצח, אך אם ידברו יהודים על לב השררה יתרצה ברצי כסף להעבירו מן העולם, או, בהפך, ע"י ממון יתן לו מקום לפליטה". ונשאלה שאלה אם יש להשתדל להצילו ממיתה או לא להתערב בדבר זה כלל או שיסבבו לו מיתה. ואיש זה מפורסם היה מכבר לרע מעללים ו„זה שנה שהכה את אשתו פצעים ומכות רבות... וכל העולם כמעט אמדוה למיתה ממש", וכשהזמינוהו ע"י השמש לדין על מעשה זה „הלך לסטרא אחרא... לצד הטומאה בית עבודה זרה, ואמר לו השמש אנה אתה הולך והשיב לו: וכי סבור אתה שאלך להאב"ד... אלך אל הגלח". „בעת ההיא משכנו את ידינו מלעשות דבר כי יראנו מפניו, אך בסוד אמרנו להשמש להבדילו מביהכ"נ מכל דבר שבקדושה, וכן היה בעינינו לפוסלו לעדות ולכל דבר כזה". גם שעה אחת לפני מעשה הרציחה רצה להרוג את השמש על ששלח לביתו עני אחד ללון אצלו. „כל אמריו ודבריו היוצאים מפיו הם כדרך הגיים, באמרו: הנני נתון לפניכם, שלחו אחר התלין ויתיז ראשי בסיף, כי המשא ומתן של האיש היה כל ימיו תוך וואַלחייע".

והשיב על שאלה זו הגאון מהר"מ ז"ק ובתשובתו יש קצת דברים השובים לתאור המצב באותו זמן: „...לעת כזאת שהוא לצורך שעה [להמיתו] כי בכל המקומות ובכל הקהלות נתרבו המוסרים. בשבוע שעבר שלחו לפנינו אנשי ק"ק שארינראד איך שמסור אחד עומד נגד כל ישראל בעניני עלילות שקר. גם אנשי ק"ק באר שלחו עבור המסירה דק"ק מאראהווי. נוסף על זה בעו"ה נתרבו גנבים גזלנים עד חדל לספור. ובצרוף לזה שבקרב הימים נרצח ר' משה התן ר' העניך ע"י יהודי ענלון שלו. אם כן אין לך פרצה גדולה מזו. על כן היתה הסברא נותנת לדון אותו למיתה משום מגדר מילתא לעבר ולהבא. אך לא מלאני לבי להתוך הדין מאחר ש„הנמוקי יוסף" כתב שאין בידנו בזה"ז להמית ולדון מיתה. והיה דעתי להסכים לדון אותו

בחיתוך אבריו לחתוך הוטמו ולשונו ולקציע ידיו... הורתי לאחורי ואמרתי לדונו למיתה... ואף אם יאמר שרוצה לעשות תשובה... כי להפריז ממון לפדותו בשביל שאומר שרוצה לעשות תשובה זהו חילול השם. שיאמרו אין עונש שפיכת דמים אצל יהודים נחשב חטא, והיה אם גוי יהרוג ח״ו יהודי ג״כ לא ידונו לעשות נקמה. ותמיד אני צועק כברוכיא על מנהיגי הדור שכל גנב או הוטא שבא למאסר עושין השתדלות לפדותו ע״י שהדים1). דבר זה בעו״ה מרבה פשעים וגניבות... כאלו אנחנו רואים בעו״ה רוב גנבי ישראל. על כן ח״ו שלא לתת פרוטה לפוטרו ממות. ואם יצא מכלל הדת לכפירה כמו שתמיד הכומרים מפתים אותו ועל ידי זה רוצים לפוטרו ממיתה על זה אני דואג ועל זה אנו הייבים ליתן שהדים שיעשו נקמה ולא יועיל לו הכפירה. כי אם ח״ו יהיה כזאת כל רשע יעשה מה שרוצה וילך לכפירה...׳

136א) הא לך תקנות רוזני ד׳ ארצות יצ״ו בעניני הבורחים:

א) אם איזה מהחיבים יזדמן שירצה לעשות פשרה על ההובות עם נושיו ויכריזו עליו הרם אזי יהא מוחרם ופסול לעדות ולשבועה שנה תמימה, וישב בתפיסה שנה תמימה ולא ימנו אותו בשום מנוי לשום דבר שבקדושה. ואם כבר יש לו מנוי יעבירוהו ממנויו ולא יעלה לס״ת שנה תמימה עד שישלם כל השטרי הובות לבעלי הוב.

ב) גם לא יהא לשום אדם עסק עם הבורחים. ומי שיעבור איהו דאפסיד ולית דין ולית דיין על הבורח נגדו.

ג) כל המלבושים אשר יעשה הבורח לאשתו בתוך השנה שנעשה בורח יקחו בעלי ההוב. וגם יפסיד הבורח הזקת עירנות בקהלתו.

ד) גם אפילו שאיזה בעל חוב יעשה הנחה לבורח. ואפילו נתן לו תקיעת כף על ההנחה מכל מקום יוכל אחר כך לתובעו ולהוציא ממנו סך ההנחה בדיינים. והתקיעת כף יהא בטל מעיקרו בדין הפקר בית דין הפקר.

1) כך עשו, כמובן, מפני הפחד שאם לא יפדום אולי ימירו דתם, כדי להפטר מן העונש הצפוי להם. ועי׳ גם שו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ פ״ה, ד׳ וויניציאה שע״ב, כי בדפוס ווילנא נחסר סופה; פסקים וכתבים למהרי״א איסרלין סי׳ צ״ב; שו״ת חות יאיר סי׳ קל״ם; לעיל סי׳ 120.

ה) כשיתנו הרם בבית הכנסת מחמת הבורחים מהויבים להיות גם אשתו ובניו בביהכ״נ בשעת נתינת החרם.

ו) ואיזה קהלה שמנהיגיה לא יקיימו התקנות של הבורהים הנ״ל מהויבים ליתן קנס מאתים אדומים לפדיון שבויים שלא נתנו להמהל. גם מחויבים לשלם החוב ההוא.

כל הנ״ל הועתק אות באות מגוף פנקס הארצות יצ״ו, בהסכמת יריד אדר שפ״ד לפ״ק, דף רמ״ו ע״א.

קטע מפנקס הקהל בפוזנא, שחלק ממנו נתפרסם ע״י ד״ר ל. לוין ביאהרבוך ד. יוד. ליט. געז. כרך III (עי׳ שם עמ׳ 88), ובו באו קצת העתקות מפנקס „ועד ארבע ארצות״. בענין הבורחים עסק הועד, כנראה, פעמים אחדות ושנויים שונים הוכנסו לגוף התקנות. השוה את התקנות שלפנינו עם אלו שנדפסו ע״י ר״ש בובר בספרו אנשי שם עמ׳ 223 וביחוד עם אלו שנדפסו בסוף ספר „מאמר קדישין״ פראג תקי״ד. ועי׳ גם סימני 4-123 ; 3-152 ויאהרבוך שם עמ׳ 112.

לקוטים „מ פ נ ק ס ה מ ד י נ ה של ועד הקהלות הראשיות במדינת ליטא״. הפנקס נדפס בשנות 13-1909 בתור הוספה להרבעון Ewrejskaja Starina שי״ל בפטרבורג. פנקס זה הוא אוצר יקר, שאין ערוך כו, לידיעת חיי אבותינו וסדר הקהלות בליטא במאות הט״ז, הי״ז והי״ח. לצערי הרב לא יכלתי להשיג את כל הפנקס, רק את רובו הגדול, סעיפי נ״ז - תת״ל.

137) אותן אנשים נכרים הבאים לארץ ל י ט א ו ר ו ס י א להיות מלמד או לעמוד בשירות, אין להחזיקם במדינה יותר משתי שנים, עד שיהא בידו כתב הרשאה מאשתו ומקרובי אשתו שנתנו לו רשות לעמוד חוץ יותר משתי שנים. ואיש אשר אין בידו הרשאה כנ״ל כלה גרש יגרשוהו לבלתי תת לו מדרך כף רגל בכל גבול מדינות ליטא ורוסיא בעונש חרם וקנס גדול הערך. ואם יראה הב״ד הוראת שעה לגרשו תוך שתי שנים יגרשוהו תוך שתי שנים.

ועד שפ״ג סי׳ ע״א. ועי׳ תקנת ר״ת בענין זה, נדפסה ע״י ר״ם נידמן ב„התורה והחיים״, ח״א עמ׳ 216. גם ר״ת גוזר שהעובר על התקנה „לא יארחוהו בני אדם ולא יאכסנוהו״.

137א) שום נשוי בר ישראל אל יקבע עצמו לשתות בבתי גוים בשום אופן, בעונש קנס ולהעביר עליו כרוז לגלות קלונו ברבים.

ועד שנת שפ״ח, סי׳ קל״ד.

138) איש לעכוויטש הידוע לראשי מדינות דק״ק פינצק (=פינסק), יודרוהו הקהל דפינצק לגרשו מכל גבול מדינות ליטא ורוסיא, ואם ימרה את פיהם יעשו בו התראה בהתרת דם, ויעשו דינו בלי איחור כדין רודף. כמשפט הזה איש קאברין הידוע לראשי מדינות דק״ק בריסק, יגרשו אותו גם כן ואת אשתו ובניו והתגיו חוץ לגבול מדינות ליטא ורוס... ואם ימרו ויקשו את ערפם יעשו בהם מנהיגי קאברין התראה בהתרת דם; ואם יעמדו במרדם ימתהו על העמוד לתת עליהם משפט רודפים.

ועד הג״ל סי׳ קס״ד. לעכוויטש היא עירה בפלך מינסק והיתה כפופה אז לקהל פינסק, וקאברין, פלך גרודנא, לקהל בריסק. יש לחשוב שאלה היו שני מוסרים. „התראה בהתרת דם״, היינו שיתירו דמם ויעמידום מחוץ לגבול החוק.

139) סעיף קמ״ה קובע הגבלות שונות בהחזקת משרתות גויות, „כי שיני האויבים קהות על משרתות גויות המשרתות בבית יהודי״, והעוברים על תקנה זו „יקבלו עונש נגלה... עונש גוף ועונש ממון״.

140) איש אשר יזלזל את האב״ד או אחד מז׳ טובי העיר או הדיין בשעה שהוא יושב על משמרתו, יעשו עליו האחרים דין ומשפט הרוץ בקנס ועונש נגלה מיד, טרם יצא ויפטר מבית דין.
ועד הנ״ל סי׳ קנ״ב.

141) אין לשום אדם לקבל סחורות ממקומות אחרים ממדינות פולין בתורת אויף גיזעצט, לא אב מן בן ולא בן מאב ומשום קרוב וכל שכן מרחוק... בקנס אבוד סחורה ההיא.

ועד הנ״ל סי׳ קע״ב. מטרת התקנה להגן על סוחרי ליטא. „אויף גיזעצט״ – היינו לסבור בקומיסיא, או בהקפה.

142) אודות שנמצא בני אדם שיצא עליהם דין גרושים... לגרשו מן העיר מפני רוע מעלליו... ואין הקהל משניחין להשלים הומר הפסק

ועל ידו מתרגשין כמה סבות רעות ועלילות על זאת עלה ונגמר: איזה קהל אשר לא יעמוד על משמרת קיום הפסק ואח״כ תצא עלילה בגרם האיש ההוא, הרי אהריות אותה עלילה על ז׳ טובי העיר לבדם ולא על כלל קהלה.

ועד הג״ל סי׳ ר״א, ועי׳ גם ועד שצ״א ס׳ רמ״א - רמ״ב.

143) אודות שכמה אנשים הנלכדים במצודות הרם ואינם משגיחים ובאים לבית הכנסת בחזקה, בכן עלה המוסכם שמוטל על מנהיגי כל קהלה וישוב להשגיה לבלתי תת מדרך כף רגל המוהרמים לבא לבי״ה כלל, ומי שיבא בהזקה לביהכ״נ יענישוהו מיד בעונש תפיסה בלי שום התנצלות בעולם... וכן באם מנהיני איזה קהלה וישוב ילכדו במצודת הה״ם מוטל על האב״ד והש״ץ והשמש להשגיה שלא יבאו לביהכ״נ כלל. ואם יעברו על זה אזי הרב וש״ץ והשמש יענשו גם כן מפי אלופי ראש בי״ד שלהם (היינו ע״י הפרנסים בקהלה הראשית, שהקהלה או הישוב כפופים לה).

ועד שנת תכ״ב סי׳ תקמ״ו.

144) אין לקנות שום דבר מציאה שיש להוש הלילה לסכנה... ובפ״ט גניבות שהוכרזו בבית הכנסת ולא הגיד הקונה תיכף להקהל, וכל שכן שיעשה הקניה אהר הכרזה — ענש יענש לגרשו הוצה מקהלתם ולאבד מהם הזקת ישוב מכל מדינת ליטא. מי שקונה גניבה שעדיין לא הוכרזה בביהכ״נ ונראין הדברים שהיה לו קצת הרגשה שהיה הגניבה אזי הקהל והרב יצוו לפי ראות עיניהם להעניש אותו בהרמות ועונשים קשים ומרים. וכל שכן העוסקים במטבע זיופים וכדומה לזה המה רודפים גמורים [ויש] לגרשם תיכף ומיד ולאבד מהם הזקת ישוב לגמרי מכל מדינתנו ליטא בכלל, וכל אהריות בעולם על אותו קהלה וגליל וישוב שיעלימו עיניהם בעסקים האלה.

ועד שנת ת״ל סי׳ תרס״ב.

145) אודות האנשים אשר לשונם תצמיד מרמה... לגלות מסתורין של ישראל או למסור ממון ונורמים היזקות המה מוחרמים ומנודים מכל

קדושת ישראל, בכל ערב ראש חדש להחרים אותם בבית הכנסת ברבים ע״פ הכרוז הנעשה עליהם פה בהתועדות, בערב יום כפורים דהאידנא קודם התחלת כל נדרי...

ועד שנת תמ״ג סי׳ תשצ״ג.

לקוטים מפנקס הקהלה בקראקא. בפנקס זה נרשמו תקנות הקהל, החלטות ופסקים משנת שנ״ה ואילך. הפנקס נתפרסם ע״י ד״ר מ. בלבן ב׳ Jahrbuch d. Iüd.-Lit. Gesel-schaft. Bd. X—XI, וע״י החכם וועטשטיין ב„אוצר הספרות״, כרך ד׳ עמ׳ 577 - 641 ובמחברות מיוחדות.

146) הרבה תקנות הוכרזו בעונש חרם על העובר עליהן. ביניהן יש תקנות העונשות בחרם: א) הכירת מכסים שונים (מכסי הגבולין, המטבעות, המשקאות וכיוצא בזה), שהכירתם נאסרה ע״י ועד ארבע ארצות או ע״י החלטת הקהל. ב) סרסרות במכירת אחוזות הפריצים ועסקים אחרים היכולים להביא לידי בלבילים על הקהל. ג) הוצאת קול לעז של קדושין על בתולה או אלמנה. ד) הלואה לגוים ברבית פחותה מי״ב למאה. ה) קנית דברים גנובים, ועוד ועוד. מי שיעבור עליהן „יוחרם וינודה משני עולמות, יובדל ויופריש מכל קדושת ישראל, פתו כפת כותי, יינו יין נסך, שחיטתו שחיטת נכרי, קבורתו תהא קבורת המור, שום רב לא יתעסק בסדור קדושין הן לבניו הן לבנותיו, את בניו לא ימולו ושום אדם לא יתחתן עמו ולא ישאו ויתנו עמו״.

את החרם היו מכריזין ב„הוצאת שבעה ספרי תורה, בכבוי נרות ובתקיעת שופר״. מהכרזת החרם על החוטא היו מודיעין בכל בתי הכנסת שבעיר. אם החרימו איזו אשה היו מכריזין מזה גם בעזרת נשים.

(ע״י אוצר הספרות עמ׳ 584 ; 596-7 ; 598 ; 640 ; יאהרבוך X עמ׳ 311, 312).

147) מי שימסור ממון וכל שכן גוף של ישראל אחד וכל שכן רבים ביד גוים... כל איש ישראל יודע הדין ואין צורך לתקן בזה שום תקנה, ורק באנו להזהיר ולנזור שכל איש ישראל השומע או רואה פעולה כזאת, בין שהדבר נוגע אל עצמו או לא, מחויב תוך שלשה

ימים בחרם חמור ובעונשו של מוסר לבא להגיד הדבר אשר ראה או שמע לשני ראשים הטובים בעיניו ושאינם נוגעים להמוסר, ושני הראשים יעשו מה שעליהם לעשות. ואם המוסר אלים ואין יכולים לעשות לו מאומה לפי שעה — אז ירשמו הרבנים, ראשים וטובים את שמו בספר הזכרונות כדי שאחר כך לא ימולו את בנו או לא יסדרו קדושין לבניו או שארי ענינים הנוגעים לקדושת ישראל. והרבנים הראשים וטובים ישגיחו עליו לקיים בו וביום פקדי ופקדתי.

אוצר הספרות עמ׳ 595. ווזהי תקנת ועד ד״א שהעתיקוה בפנקס קראקא. ועי׳ יאהרבוך X עמ׳ 309 ששם בא נוסח התקנה באריכות ובשלמות.

148) המוציא קול לעז של קדושין על בתולה או אלמנה או גרושה, והמקדש בלא חופה — יהא העושה כך מוחרם ומנודה, ויענשוהו במלקות וביסורים, הן ע״י יהודים הן ע״י ערלים להבדיל, וכל הקהל מחויב לסייע לזה עד שיפטרנה בגט ברצונו הטוב. וכך הסכים הגאון מהר״ר שכנא ז״ל ותלמידיו אחריו, אלופי תורה, על דבר זה.

יאהרבוך כרך XI עמ׳ 96.

149) כל בעל בית שאינו משלם שכר למוד בנו עד „סוף הזמן" יכופו אותו בתפיסה, בחרם ובלקיחת משכנות. ויכריזו בבית הכנסת ששום מלמד לא יקח את בנו ללמוד עמו לזמן הבא עד שישלם למלמד מזמן העובר [1].

כל מלמד ישגיח שתלמידיו לא ירוצו ברחובות, כי בעו״ה הדור פרוץ מאד והשעה צריכה לכך שיזהירו על זה את אבי הנער ורבו. אם הם לא ייסרוהו כי אז נתנו כח לקֶעקֶע וכדומה לו והעמדנום על כך שיכו וילקו ויגרשו את הנערים מן המגרש ומכל הרחובות.

יאהרבוך כרך XI עמ 100. קְעקְע היה אחד משומרי הלילה בגיטו הקרקאי, ושומרי הלילה היו ממלאים לפעמים תפקיד של שוטרים, וע׳ להלן סי׳ 156.

1) תקנה כזו מוצאים אנו בהרבה קהלות ובארצות שונות, כמו ניקולשבורג, דובנא ועוד.

150) אם יבא להתישב בקהלתנו איזה איש שאין לו חזקת הקהלה ובלי רשות ראשים וטובים וקהל, הרי הוא מוחרם ומנודה מכל קדושת ישראל... לא ימולו את בניו ולא יקברוהו בקבר ישראל... וישום בעל בית לא ישכיר לו דירה ולא יאספוהו לביתו בעונש הנ"ל ובקנס שלשים זהובים לשר יר"ה, והבית להקהל יצ"ו.

יאהרבוך כרך XI, עמ' 90; אוצר הספרות עמ' 592.

151) בשנת תקכ"ז הכריזו בכל בתי הכנסת אשר בקרקא, בהסכמת האב"ד וראשי הקהל ובצירוף ה„דיינים הגבוהים", שאסור לעשות סעודת „תנאים" וסעודת שבע ברכות בלילי שבתות, כי יוצא מזה חלול שבת, והעובר על זה „ילכד במצודת החרם ויכתב בפנקס בשם עבריין".

מפנקס הקהל בקרקא, נתפרסם ע"י ווטשטין במאסף ש"ל בפטרבורג, תרס"ב, עמ' 52.

152) אנחנו בי"ד ח"מ באנו להודיע... איך כמ' אברהם ב"ר נתן דראניש לא יכול לצאת ידי חובתו נגד נושיו... ויצא מאתנו בתורת פסק דין גמור שישב בתפיסה ל' יום, ואח"כ ישבע בפני ארון הקודש... שאין לו יותר מהנרשם אשר ירשום את כל אשר לו.

פסק דין משנת תמ"ו. נתפרסם ע"י ווטשטיין בין שארי דברים ב„המאסף", פטרבורג תרס"ב, עמ' 137.

153) הן אמת שכמר אברהם משרת הקהל בא אלי בשליחות האלוף הראש הפרנס חדש שכמר לוי סג"ל פעטליצר ישבע שבועת אין לו כפי תקנת הגאונים ז"ל, בכן נשבע בפני ארון הקודש ובנקיטת חפץ שאין לו מעות מזומנים ולא תכשיטי כסף וזהב ולא ספרים ומטלטלים ולא בגדים כרים וכסתות... ולא שייר לעצמו מזון אפילו חדש אחד וכסות לשנה ואין לו במה שישלם אם לא לתפיסה. לעדות ולראיה כתבנו והתמנו יום ד' ויקרא ת"ח לפ"ק נאום... ונאום...

אמת הדבר כי כמ' לוי פעטליצר עשה דין בעל חוב וישב בתפיסה שלשים יום כדין כל הבורחים, לעדות ולראיה

כתבתי וחתמתי שמי אברהם משרת הקהל יצ"ו. נאום .. ספרא מתא דק"ק קראקא.

אוצר הספרות עמ' 613.

154) הנער בער יעקב בהר"ר יעקב יוקל עוזרש ז"ל הלך בחוצות וברחובות עם שטא"ל קאר"ין ועשה להב ואש מתלקחת בהשטא"ל קאר"ין והלך במרוצה ופגע בהילד הקטן הנער יוזפא בכמ' זאלי יעקב שראמש ולקה השטא"ל קאר"ץ וזרקה בפניו ובעדה בו... ועי"ז נסתמא עין אחת של הנער... ובפרט שעשה במזיד... בכן הלקוהו בשוטים וברצועה מכת מרדות כדי להענישו לפי שעה... בכן יצא הדבר מכ"ת הרוזנים הקהל יצ"ו לכתוב לזכרון בפנקס דמתא למשמרת, שבאיזה זמן שתשיג יד הנער יעקב הנ"ל לשלם דמי עין הנער הנ"ל אף קודם חתונתו ומכ"ש לאחר חתונתו... לרדפו ולנגשו... עד שיצא ידי חוקת דמי עין ע"פ ראות עיני המנהיגים...

נתפרסם מפנקס הקהל בקרקא ע"י ווטשטיין בספר הזכרון לכבוד החכם פרופ. דוד קויפמן ז"ל, בחלק העברי עמ 80.

155) אנחנו חתומי מטה... התחייבנו את עצמנו בתורת חיוב גמור ואמיתי לצאת ולעקור מק"ק קראקא, שלא לחזור ולשוב לכאן מעתה ועד עולם... ואף לא ללין אף לינה אחת ובאם נעבור חס ושלום ונבא לכאן קבלנו על עצמנו ופסקנו על נפשנו להיות ביד מעלת כ"ת האלופים הרוזנים ראשים וטובים וקהל יצ"ו לענוש אותנו בכל עונשים מרים וקשים שבעולם אף לעשות רושם באפינו, הן רושם באוזן הן בהוטם ובזולת זה, ככל אשר יעלה לרצון לפניהם להחמיר בכל חומר שבעולם סברנו וקבלנו על עצמנו לקבל באהבה את אשר ייסרו אותנו... והתמנו אור ליום ב' ז' ניסן תהא"ל. נאום... ונאום...

ווטשטיין, דברים עתיקים מפנקס הקהל בקרקא סי' ל"א.

156) הנער צבי הירש בן זנוויל... הודה שיש לו חלק בגנבה שהיתה בבית האלוף... ויצא פסק דינו ממעלת כבוד הקהל יצ"ו שישללו

ממנו את חזקת הקהלה ולא ישוב לכאן כל ימיו והנהו בבל יראה ובל ימצא. גם ילקוהו ע״י שומרי הלילה לפני שער בית הכנסת וילווהו בצאתו מן העיר עד חוץ לעיר. ואם ישוב לכאן משפטו הרוץ שיחתכו לו את אזניו מלבד שאר עונשים שיעשו לו, וליתר תוקף בא הנער הנ״ל בעצמו על ההתום היום יום ב׳ ה״י תמוז תט״ת לפ״ק.

אוצר הספרות עמ׳ 614. הפסק כתוב יהודית־אשכנזית בלולה בעברית כשאר רשימות הפנקס, והעתקתיו לעברית. שם עמ׳ 617 אנו מוצאים עוד פסק דין אחד על גנב שהושיבוהו בתפיסה ושהררוהו ממנה לאחר שקבל עליו להתנהג כשורה. ואם לא יקים דברו „אזי אבד את חזקת הקהלה׳ ועליו לצאת את קרקא תיכף עם אשתו ובניו „בלי שום הרוץ׳.

157) ע״ד מעשים רעים... שעשה ישראל בהר״ר אהרן וועליטשקער נגד ה׳ ונגד הבריות מעודו ועד היום... וגזלות והמסים ליהידים ולרבים... ומסר ממון ישראל ע״י עלילות שקרים... וגם לישיבים ולאנשים אחרים ממקומות אחרים, רע לשמים ורע לבריות... ולא ניתן להכתב גודל מעשיו הרעים, ומה ראוי היה לעשות לו הרפות וגדופים ובזיונות גדולים ולפרסם קלונו בכל ערי הגליל, למען ישמעו וייראו ולא יזידון עוד, אך ורק אנחנו, כבוד רוזני נגידי הקהלה ובצירוף כבוד הבית דין יצ״ו הסנו על כבוד משפחתו והקלנו עליו ענשו... בכן יצא מאתנו בתורת פסק דין גמור שהוא פסול לעדות ולשבועה לגמרי ויוחרם וינודה בכל בתי כנסיות... ולשים רביד הברזל על צוארו, ולהשיב הגזלות אשר גזל הן ליהידים הן לרבים ולעקל את רכושו בכל המקומות אשר המצא תמצא... וכל הדברים האלה יהיו ויחקקו בעט ברזל ועופרת בפנקס דמתא למשמרת לדורות לאות לבני מרי, ולא יהא לו חזקת הקהלה כלל, ולא יהא לו ולזרעו אחריו שום התמנות שבעולם... כל הנ״ל יצא מאתנו... היום יום ג׳ ב׳ אייר תקל״ב. על פסק הדין חתומים עשרים ושנים איש, ראשי הקהל ודייני ק״ק קרקא.

מפנקס הקהל בקרקא, נתפרסם ע״י ווטשטיין, ב„מאסף׳ ש״ל בפטרבורג תרס״ב עמ׳ 5–64. שימת רביד הברזל על הצואר מרמזת על העמדה ב„קונע׳ בזוית שבפרוזדור בית הכנסת. שלשלאות של ברזל,

הנתונות על צוארו וידיו של החוטא, היו מרתקות אותו אל הכתלים ואל סורג הברזל אשר מסביב לו.

158) בשנת תמ״א נתקבל הרב ר׳ דוד לידא לרב בקהלת האשכנזים באמשטרדם. כעבור זמן מועט פרצה מחלוקת גדולה בינו ובין רוב מנהיגי הקהלה שבדו עליו עלילות שונות, בזוהו ברבים, הלשינו עליו לפני השלטון והכריחוהו לעזוב את העיר. ר׳ דוד פנה למנהיגי „ועד ארבע ארצות" בפולניא שיעמדו לימינו ויריבו את ריבו. לאחר שנתבררו לראשי ה„ועד" כל הזיופים והמעשים המגונים שנעשו ע״י המעלילים על ר׳ דוד — והעידו על זה גם רבני הספרדים באמשטרדם — עמדו והחרימו בהרם המור שבע עשרה אנשים מראשי המריבים, גם „הסירו עֲדָיָם מעליהם" שלא יקראו בתארי „חבר ו„מורינו". „ואין צריך לומר שכל רכושם הפקר ובכל מקום אשר ימצאם הרב הנ״ל או באי־כחו יעקלם אף בערכאות של גוים להוציא מהם... כל הוצאות והיזקות שגרמו לו. כל העונשים הנ״ל יחולו עליהם כל זמן שלא יבואו בעצמם במקלם ובתרמיליהם לפני כבוד הרבנים מורי צדק דארבע ארצות פולין לקבל דין על המעשים הרעים שעשו כדי שיפורסם בפרסום גדול בכל העולם משובתם, וידעו שיש דין אלהים ושופטים בארץ". את החרם על האנשים האלה הכריזו „בכל קהלות פולין", ושמשי בתי הכנסת חתמו עליו: „להודיע שהכרזתי כרוז הנ״ל פה ק״ק... נאום... גם אני הכרזתי... נאום..."

בין המשתתפים במחלוקת מגונה זו היה אחד מתושבי לובלין שבא לרגלי עסקיו לאמשטרדם, וקבל ענשו על זה. וזה נוסח „הכרוז 1) שנעשה בק״ק לובלין על סענדר שהעיד שקר שהר״ב עשה כתב זיוף באמשטרדם, ונתברר שהוא עשה הכתב זיוף ההוא ולקח משונאי הרב ששים ר״ט בשכרו:

שמעו קהל הקודש הכרזת אלופי קציני מנהיגי קהלתנו! סענדר ב״ר משה מקהלתנו פער פיו בלי חק ומשפט והוציא לעז על כבוד

1) כל פרטי המחלקות וכל הכתבים בענין זה הדפיס ר׳ דוד עצמו בקונטרס מיוחד בשם „באר עשק" וחזר והדפיסו ר״א פריימן בס׳ היובל לכבוד סוקולוב. הכרוז של סענדר הוכרז בעברית בלולה ביהודית־אשכנזית, ואני תרגמתיו.

הרב הגדול כמהור״ר דוד אב״ד ור״מ דק״ק אמשטרדם, ועשה הויץ מזה מעשים רעים אשר לא נעשו תחת השמש וביותר בענין כתב זיוף אשר עשה, ועל פי מעשיו צריך היה ליסרו קשה שגם בני בניו יזכרו זה, ואף לפגוע בגופו ולגרשו מהקהלה להיות לאות לבני מרי. רק הסנו על כבוד הקהלה וכבוד אביו ולכן יסרנוהו בעונשים אלו: ראשון, שלא יקרא בשם „הבר״, סענדר יקרא שמו, גם הוא פסול לעדות ולשבועה... גם אסור לו לעלות לספר תורה. גם עליו לעלות בבית הכנסת לעמוד לפני ארון הקודש לבקש מחילה מהשי״ת ותורתו הקדושה ומהאב״ד מהור״ר דוד. גם לפרסם קלונו יעמוד בקוני׳ לפני ביהכ״נ הגדולה פה לובלין כל משך זמן התפלה של שחרית, כן יושיבוהו ב„תפיסה׳ השלישית, וגם ילקו אותו ואת בנו משה מלקות בבית הכנסת שלשה ימים זה אחרי זה. ואם רק ידבר דבר אחד נגד כבוד הרב יחולו עליו העונשים כל ימי חייו, גם יפגעו בגופו מה שחסו עליו עד היום...׳

159) בספר היובל לכבוד הר״ד הופמן (ברלין, תרע״ד) הדפיס הד״ר ל. לעווין את נוסח החרם שהכרז בפוזנא בשנת תנ״ב על חבר גנבים יהודים שגנבו את כסף הנדבות ל„מתן בסתר״ בבתי הכנסיות. החרם חמור מאד 1): פתם פת כותי, יינם יין נסך, שחיטתם נבילה, אסור לבן ישראל לעמוד בד׳ אמות שלהם, ומכל שכן לישא וליתן עמהם לקנות מהם או למכור להם. אם בעלי מלאכה הם אסור ליתן להם שום עבודה. אסור להשכיר להם בית דירה אפילו ללינת לילה אחד. לא ימולו את בניהם ויגרשום מבית הספר. לא יבקרו אותם בחליים וקבורתם תהיה קבורת החמור. את בניהם לא יניחו להגיד אחריהם את ה„קדיש״.

על שנים מן הגנבים נגזר הויץ מזה שיעקרו תיכף את דירתם מן הקהלה לפחות על משך שתי שנים רצופות ועל שנים אחרים גזרו גרוש לשנה אחת, ואח״כ עליהם להגיש בקשה לועד הקהלה, ורק אם הועד ירשה להם רשאים הם לשוב. ומנהיגי הקהל מתרים בכרוז חרם זה, שבאם ימצא בעתיד מי שיעשה כמעשים רעים אלה יענשו

1) חרם בדומה לזה עי׳ גם במכתב ועד ארבע ארצות לק״ק זבלודאווי, שפרסם ה׳ ש. דובנוב בס׳ היובל לכבוד סוקולוב עמ׳ 255.

ב„גופם ממש" באופן שיהיו לחרפות עולם ולבזיון, שלא יוכלו להרים „פרצופם" מפני הבושה.

קטעים מפנקס אופטא. נתפרסמו ע"י מר פרענק במאמרו ל„קורות החזקה", „השלח", „כרך ב' עמ' 47־239, על „חזקת הקהלה" עי' גם הערת ווטשטיין שם עמ' 576.

160) „זה ימים רבים עלתה לפני מנהיגי רוזני הקהלה יצ"ו מעשה האיש ר' שלמה בהר"ר דוד ותהבולותיו, ומעודו עד היום אינו נוהג בשורה וכבר העמידו אותו מנהיגי הקהלה והוכיחו אותו על פניו, וכמה פעמים עלה במוסכם מנהיגים בצירוף כבוד הרב המנוה ז"ל לגרשו ולרדפו בכל מיני רדיפות שבעולם ולא ליתן לו אף לינת לילה. רק בחמלת המנהיגים, ועפ"י רוב בכיות ובקשתו ובקשת אשתו ובניו, נאותו לו באותו פעם בזאת שישבע שבועה המורה בפני שמ"שי הקהלה שלא יעשה עוד כמעשיו ולא יתעסק כלל במהית הילוך המטבעות...[1] והנה כל זה לא הועיל והוסיף חטא על פשע ועשה מעשים אשר לא יעשה בישראל והסכ"ן כלל כלו וביחוד לכמה אנשי קהלתנו על הירידים, בידוע ומפורסם ע"פ בירור גמור, ועוד ידו נטויה בכל יום ויום והולך ומתגבר במעשיו הרעים, וקצרה היריעה מהכיל. על כן עלה במוסכם כלנו יחד שפה אחת ודברים אחדים, שאין לו בשום ענין חזקת הקהלה, וקבלנו על עצמנו לגרשו ולהדפו ולרדפו מתוך קהלתנו, אפילו מתוך קהלות הסרים למשמעתנו, ולא יועיל שום דהיה ותירוץ והנינה בעולם, והפוגע בו תחלה לגרשו כנ"ל למצוה יחשב לו וכל המלמד עליו זכות ומקיל עמו הריהו כמוהו מוחרם ונכנס תחתיו לכל עונשין הנ"ל, מלבד שאם יגרם הלילה איזה תקלה להקהלה יצ"ו או לאיזה אדם אזי המקיל ההוא יכנס תחתיו לשלם כל היזקות... וק"ו בן בנו של ק"ו שלא להשתתף עמו בשום ענין משא ומתן, ואין לו תקנה אלא לנסע מכאן מגליל שלנו..." שנת תנ"ה.

161) בדבר המעשה רע שעשו הני תרי אנשים ר' חיים בר"י ור' חיים קאלישער שגנבו שניהם בגד ביריד צוזמר מן אנשי ק"ק

1) ועי' גם פנקס פוזנא, יאהרבוך ד. יוד. - ליט. געז. III. 6—84.

קראשניק, בכן זאת אשר יצא מאתנו: באשר שכמר היים קאלישער הוחזק בכך והורגל בעברה זו אחת דתו שאין לו חזקת הקהלה ומהיום והלאה פסול לעדות ולשבועה, ואיסור גמור להיות סרסר בקהלתנו ואין צריך לומר שלא להחזיקו (למשרת) בשום כיפה, וגם שלא לשלח אותו לירידים ולמרחקים ובקנס עצום על האנשים אשר ישלחו אותו או יחזיקו אותו בכיפה. ועל ר׳ חיים הסנו עליו והקלנו באשר שלא נמצא עליו כדבר הזה ולא נחשד בכך רק זה הוא עון ראשון, בכן פסול לעדות ואסור להחזיקו בכיפה ותו לא מידי. ולמען שתהיה לאות ולמשמרת לדור אחרון באתי עה״ח בפקודת רוזנים, קצינים, מנהיגים בצרוף כבוד המה״ג אב״ד נ״י. היום יום ג׳ ו׳ תשרי תפזיי״ן לפ״ק.

מקרה שני בדומה לזה עי׳ שם עמ׳ 242. כיפה – גיוועלב.

162) בדבר המעשה הרע שעשה הנער ליב בכמ״ר איצק קארבכר, שבעל בעילת זנות ופרץ גדר של עולם, בכן טמא, טמא יקרא והוץ למחנה מושבו ואין לו חזקת הקהל לדור פה קהלתנו. כ״ד הכותב והותם בפקודת רוזנים, קצינים, מנהיגים. היום יום ב׳ ה׳ ניסן תצה״א לפ״ק.

פסק דומה לזה נמצא גם בפנקס הקהל בלבוב. ע׳ בספרו של ר״ש בובר „אנשי שם" עמ׳ 231.

163) הנה אנחנו מתרים ומזהירים לאותן אנשים, שהולכים לירידים וקונין ממשרתי הסוחרים גניבות... ומסכנים את עצמם ואת הקהלה, שישובו מדרכיהם הרעים, ועל המנהיגים שיהיו בירידים החובה להשגיח בהשגחה פרטית לענוש ולרדוף אותן בשבע רדיפות ולרדות אותן ביסורים קשים ומרים וליקח מהם את כל אשר להם, וגם על אותן שמגלים מסתורים בירידים שגם הם יענשו כנ״ל.

מפנקס הקהלה בפוזנא, נדפס ב־Jahrbuch d. jüd.-Lit. Ges. II ועי׳ שם גם בכרך III עמ׳ 108.

164) רבי בנימין ב״ר מתתיהו כותב בהקדמת ספרו „טהרת הקודש" (אמשטרדם, תצ״ג) מרירות על המוסרים והמלשינים ועל המחזיקים

בידיהם ומחניפים להם ומהליט שאסור לקבל מהם צדקה „וראוי לכל בן ישראל להרחיק את עצמו ברחוק ד׳ אמות מאנשים כאלו... ונכון להתיר דמם של אלו הרשעים ושלא נשאיר בהם שארית בארץ, וכאשר שמעתי אף לא (?) ראיתי שבארץ מרחקים בכמה מקומות גדולות כך עשו והצליחו שבאבוד רשעים רנה שכל בני העיר ישכנו בטח, אף שפזרו ממון רב להשררות״.

165) ומי שיסרב בדבר... יענישוהו בכל עונשים קשים ומרים ובכל הכפיות וחרמות ושמתות ולהדפו ולרדפו בכל רדיפות, לאסור לו שדוכים, ולהרחיקו מכל דבר שבקדושה וצא תאמר לו מבית הכנסת וכל כיוצא בזה, ולגרש בניו מבית־הספר ולא למכור לו בשר שהוטה ולא לעשות משא ומתן עמו ולא לילך בד׳ אמות של המסרב, עד שיכניע ערפו ויציית דין...

קטע מפס״ד שהוציאו פרנסי בריסק בצרוף האב״ד בשנת תקי״ב במחלוקת שהיתה בין שתי קהלות קטנות בענין יסוד בית הקברות. נתפרסם ע״י ה׳ דרוינוב ב„רשומות״, כרך א׳ עמ׳ 446־7.

166) להיות שנתהוה בקהלתנו נגד חברא קדישא מעשה אשר לא יעשה בישראל ועמד בפריץ גדול ישראל בן מאיר פסאמוניק בהתנגדות וחציפות גדולות, בעת קבורת ר׳ יעקב רופא על בית עלמין הלך עם זעלניר על מקום טהור בית עלמין דקהלתנו ברעש גדול וברציחה וחרוף וגדוף כל החברה קדישא... ורצה ליטול את ר׳ יעקב רופא הנ״ל מקברו ולקבר אותו בין קברי ישראל, בהיות שהיה פסק בי״ד לקבר אותו אצל הכותל ולהרחיק אותו מקברי ישראל, ואעפ״כ עשינו לפנים משורת הדין ולא קברנו אותו אצל הכותל רק רחוק מקברי ישראל מעט, ובא איש בליעל ההוא ישראל בן מאיר הנ״ל עם זעלניר ועשה מעשה רשע ופשע וחרוף וגדוף ורצה לעקור ולבטל פסק דין של בי״ד וליטול אותו ר׳ יעקב מקברו ולקבר אותו דוקא בקברי ישראל נגד הפסק, בכן עלה במוסכם רובם ככולם שמהיום והלאה ישראל בן מאיר הנ״ל היא מופרש ומובדל ומוחרם ומנודה בעת פטירתו מכל יישראל והתיכה

דאסור בכל עת וזמן שיהי' נצרך הוא או מזרעו לשבוק חיים לכל חי יהי' כל החברה קדישא שלנו ושמשים למרוחקים ממנו ומזרעו, לא יזדקק שום אחד מהשמשים השיכים להחברה שלנו להאיש בליעל ישראל הנ"ל עד שיפייס כל החברא שלנו. ואחד יכול לעכב בדבר. ולראי' באנו עה"ח היום יום א' ז"ך אייר תקנ"ב לפ"ק פה ק"ק דרויא יצ"ו.

מפנקס דרויא שנתפרסם ע"י ה' דרוינוב ב"רשמות", כרך א' עמ' 448.

167) כשפרצה בשנת תקל"ב בראשונה בווילנא המלחמה נגד החסידים נענשו קודם כל שני ראשי כת זו בווילנא, הרב ר' חיים מגיד — נסתלק מן המגידות קבל נזיפה ונידוי על עצמו' ונסע מווילנא — ור' איסר. על האחרון יצא הפסק דין מאת ה"רוזנים הפרנסים ושתי כתות דיינים והגאון אב"ד לשרוף הכתבים שלהם אצל הקוני"ע קודם קבלת שבת ומ' איסר ראש המאסף יעלה במעלה עליונה בשבת קודם שוכן עד, ובכל ביהכ"נ וביהמ"ד לא יהי' שום מנין, רק יהיו הכל בביהכ"נ וביהמ"ד הגדול ויתודה שמה כפי הנוסה שיצא מבי"ד, ואח"כ יחרים השמש אותו ואת כל הנלוים אליו... וכשיצא הפסק על מ' איסר לא היה החסיד (הגר"א) בכאן וביום עש"ק העבר שלח אחר הרוזנים וכעס עליהם מדוע הקלו משפטם, אם היה לאל ידי הייתי עושה להם כאשר עשה אליהו הנביא לנביאי הבעל, והי' הפיץ החסיד להעמיד למ' איסר בקוניע, רק הרוזנים לא אבו זאת, והכו אותו בקאנטשיק בהדר הקהל קודם קבלת שבת ואח"כ שרפו הכתבים שלהם אצל הקוניע, וקודם שוכן עד עלה במעלה עליונה, והחסידים חבריו עומדים על ימינו לשטנו, ואח"כ החרימו אותו, וכל השבוע ישב במאסר בית הכלא שקורין שלאס, ובליל שבת נתפס..."

זמיר עריצים, הוצ' א. דיינארד, קארני, תרס"ד עמ' 41-42.

לקוטים מפנקס דובנא. נתפרסם קצתו ע"י ה' מרגלית בספרו "דובנא רבתי", ווארשא, תר"ע.

168) להיות למשמרת ליום פקודה שה"ר שלמה מכפר צימאן קנה בית פה ק"ק... בלי שאלה ומדעת האלופים [ראשי] הקהל יצ"ו... אשר

לא נהיית כזאת לפנים פה ק"ק, לזאת למען היות למשמרת מיד ולדורות נכתב סרחונו. כה דברי ההותם בפקודת כל האלופים הקהל יצ"ו...

„דובנא רבתי" עמ' 6־105, ועיי"ש גם עמ' 107.

169) הר"ר מאיר חיים בהר"ר מרדכי הרע לעשות והחזיק ידי עוברי עברה להיות נטפל להם והוכרו כמה גניבות ברשותו... בכן מהראוי היה לעשות דין ומשפט הרוין לעושה אלה, אמנם למיהש מבעי דלא תיתי הומרא מזה להחמיר עליו בדיניהם, והנה פקודת אדוננו הג' גוברנטור להיות נכתב ונחתם עונו בפנקס כי היכי דלא יהא כעובר ושונה עוד, ואם המצא ימצא ברשותו איזה דבר גנוב אחת דתו לקיים כמה דפסק אנפישיה וכפי הארדינאט מאדוננו הג' גוברנטור, למען יוסר ולא יזיד עוד לעשות כדבר הרע הזה.

„דובנא רבתי" עמ' 76. וכבר העיר שם ה' מרגלית שמזה שכבר נזכר כאן הגוברנטור הרוסי נראה שמעשה זה קרה בתחלת המאה הי"ט.

170) הנה ראה ראינו גודל המכשלה שיצא מן ה' יעקב שמש בנידן העמדת קוואטירין אנשי היל פה ק"ק 1), אשר הוא היה הממונה מהעמדת קוואטירין, והלך ה' יעקב הנ"ל ברמאות ונשא פנים לעשירים וקבל מהם מתנות והעמיד אנשי היל רק אצל בינונים ואביוני העיר ומי שנתן לו שוחד עשה את ביתו חפשי מאנשי היל, ולא טוב עשה בעמיו כי גזלת הרבים תחת ידו, ומי יוכל לאטום אזנו משמוע אנקת אביונים שצווחו שה' יעקב הנ"ל תובע מהם ומכל השכנים הב הב קוואטיר געלט, ואחר החקירה והדרישה שנתברר לנו שגזלת הרבים תחת ידו הוסיף חטא על פשע והעיז פנים במצה נחושה לפני שולחן מלא 2) רוזני הקהל. לזאת עלה במוסכם כבוד אלופי רוזני נגידי מנהיגי קהלה שמהיום והלאה

1) סדר העמדת החיילים בבתי בני הקהלה שמש נושא לכמה וכמה תשובות, עי' שו"ת תרומת הדשן סי' שס"ה; שו"ת הב"ח סי' קנ"ג; שו"ת צמח צדק סי' י"ט; שו"ת נחלת שבעה ח"ב סי' יו"ד; שו"ת שבות יעקב חלק חו"מ סי' י'.

2) שולחן מלא קראו לאספת כל הפרנסים וראשי הקהל.

יהיה ה׳ יעקב בהעברה עולמית ולא יהיה לו שום שימוש ושום עבדות אצל אלופי הקהל בשום אופן...

פסק דין זה יצא עליו ביום ה׳ ה״י אדר תקס״ד. אבל יעקב זה לא קבל את פסק הדין באהבה והעיז פניו שנית נגד ראשי הקהל, לכן חזק, ביום כ״א אדר, הקהל את החלטתו הקודמת ועוד הוסיף עליה: עוד זאת ראינו לתקן להוציא קצת גזילות מת״י ר׳ יעקב הנ״ל לבהור שני אנשים רואי השבונות ברייסטר מה שקבל ר׳ יעקב קוואטיר געלט מבעלי בתים, מזומן או מתנות, ואם המצא ימצא שקבל יותר מהראוי יחזיר לכל אחד תיכף עד פרוטה אחת ואם לא יסלק תיכף במזומנים יוגבה מנהלאותיו...״

שם עמ׳ 146־7.

171) בהאסף ראשי עם קודש הנגידים המנהיגים והרבנים... דפה ק׳ דובנא רבתי על לא טובה השמועה שנשמע... על ר׳ חיים... שפער פיו מאד נגד הרבני הנגיד המפורסם מ׳ מנחם מענדיל במו׳ גבריאל בעת שהיה פרנס חדש בחדשו... והרים יד להכותו בהכאות בזויות בתוך קהל ועדה אשר לא נשמע מעשה כזה גם בקהלות קטנות, והנה היה מהראוי להעמיד עליו קנסות עצומות בגוף ובממון, אכן להיות שכעת מטה ידו ואינו בהשג יד לקנסו בממון הסכמנו יחד להקל מעליו ולקנסו קנס מועט לפי גודל העוות, והיינו שגזרנו עליו העברה מכל החבורות דפה שנתחבר עמהם מעולם, ולא יבוא לשום חבורה לא לקלפי ולא לשום מנוי ולא להיות בין הקרואים בשום חבורה, ולא יועיל לו שום הון להכנס מחדש באיזה חבורה עד משך עשר שנים מהיום, ואז יוכשר לבוא באיזה חבורה שירצה אם יקנה את עצמו מחדש ויהי לו דין הבא מהדש אל החבורה. וכל זה עלה במוסכם שולהן מלא אחר שהיו מתונים בדינו והסו על כבוד משפחתו, ויקוים בכל תוקף מעשי טובי העיר בהסכמות הרבנים הגדולים ולא יפול דבר מכל הדברים הנ״ל... יום ג׳ תמוז תקע״ב.

שם עמ׳ 161.

כל החמר המובא עד עתה עוסק בעונשים שהוטלו על חוטאים במזיד שלא הודו בעצמם על חטאתם ולא באו לבקש דרך תשובה. אולם חמר עוד יותר רב יש בספרותנו על

דבר חוטאים, במזיד או בשוגג, שבאו לבית־דין והודו על חטאם ובקשו שיורו להם את דרכי התשובה ומה שיש להם לעשות כדי שתכופר חטאתם. ספרים רבים נתחברו להורות את דרך התשובה על כל החטאים השונים והמשונים 1). על פי רוב. היתה התשובה קשורה בגלות, צומות, סגופים וענויים רבים. החמירו בזה ביחוד „חסידי אשכנז" כבעל הרוקח וחבריו, ואחריהם נמשכו גם חכמי פולין.

מסתפק אני בהבאת שתי דוגמאות של הוראת תשובה לחוטאים שעברו עברות חמורות. הרוצה לעמוד יותר על הדבר יעיין בספרים שצוינו למטה בהערה ובספרי המוסר והשו"ת, ביחוד של המאה הרביעית והחמישית לאלף הששי.

172) מעשה באיש קשה רוח איש חולי ומכאוב, וגם חולה בחולי הנופלים, על מעשה בלתי טהור שאִנה אלהים לידו... כאשר היה הרע"ש בוואלין בסבת הקדרים, כאשר הוא רגיל להיות בכרכי יושבי המחוז 2), וכל אחד מחויב להיות מוכן וכלי משהיתו בידו לערוך מלחמה וקרב כנגדם בצווי הדוכס והשרים, ויהי היום ירה האיש הנוכחי בבליסטרא, בל"א ביקס, מביתו בעד החלון למקום המצוין לו בכותל בחצרו, כדי לנסות הביקס, כאשר יעשו המורים, והנה איש אחד בא מן השוק לתוך החצר ונהרג... והנה בא אלי האיש צועק ובוכה במר נפשו ונדבה רוחו לקבל תשובה שלמה... וראיתי אותו כי הוא איש חולי ונכה רגלים ואין בכחו לכתת רגליו מעיר לעיר כדין בעל תשובה גמור. נוסף ע"ז הוא מטופל בבנים ובנות והוא דר בין האין יהודים בכפר, נתתי אל לבי... להקל מעליו דרכי הגלות...

בכל יום ב' וה' יגלה מהכפר לתוך הקהל הסמוך לו לקבל וידוים ומלקות כאשר הכל רשום למטה, דהיינו בראש ילך לק"ק אוסטראה וישכב תחת מפתן בית הכנסת בשעת יציאה מביהכ"נ וילקה ויתודה, ולק"ק ויניצא גם כן, ואחר כך ילך לק"ק זסלב ולק"ק אוסטריפולי ולק"ק סינאווי ויעשה גם כן כנ"ל. וכן בק"ק קאנסטאנטין, ובכל

1) מספרים אלה אקרא בשם: א) ס' הכפרות לר' אלעזר בעל הרוקח, עי' עליו לעיל ס"י 103, ולקוטים ממנו הובאו גם בס' ארחות חיים להראי"ש מלוניל ח"א דף ק"א וסוף שו"ת מהר"ם בר"ב ד' פרג. ב) ס' „ויחל משה" לר' יהודה אהרן משה אלטשולר, פראג שע"ג. ג) „כבוד חכמים" לריי"ל פוחאוויצר, ויניציאה ת"ס. ד) „טהרת הקדש" לר' בנימין וואלף ב"ר מתתיהו, אמשטרדם תצ"ג.

2) הטטרים היו מתנפלים על גבולות פולין כפעם בפעם לשלול שלל ולבוז בז.

שני והחמשי יבוא מהכפר אשר הוא דר שם לבי"ה של קאסטנטין ברגליו וישב אחורי הדלת וילקה ויתודה ויתענה בכל יום עד כלות הצי שנה... ובראותי שזה יותר מדי כחו הקלתי עליו להתענות ג' ימים בכל שבוע. ואל יאכל בשר ואל ישתה יי"ש חוץ משבתות ויו"ט ואל ישכב על כרים וכסתות כל ימי החול, ואל ילבש כתונת כי אם פעם אחת בחדש, ואל ילך לשום סעודה ואל יגלח את ראשו... 1)

שו"ת מהר"ם מלובלין סי' מ"ג.

173) מעשה בבר אורין שנכשל באשת איש בשכרותו... 2) אסדר לו דרכי תשובה כפי אשר יורוני מן השמים וכפי הרשום בספרי קדמונים ז"ל. בראש יודה על פשעיו ברבים בג' קהלות דהיינו שיעמוד בין מנחה למעריב בבית הכנסת ויתודה בקול רם... ומיד ילקה אותו השמש מלקות ארבעים. כן יעשה בג' הקהלות שנתפרסם, דהיינו, בתחלה יעשה פה ק"ק לובלין ואח"כ ילך לק"ק קראקא ולק"ק לבוב. יתענה שס"ה ימים רצופים, חוץ מהימים שאין אומרין בהם תחנון, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יי"ש ולא דבש ולא שכר בלילי התעניות, ומכל שכן בימים שאין אומרים בהם תחנון שלא יתענה בהן... ובכל יום ויום ילקה אותו השמש מלקות ארבעים בינו לבין עצמו ויתודה על חטאו בבכי ואנחה ג' פעמים בכל יום אחר כל תפלה ותפלה. ולא ישכב על כרים וכסתות, רק על הארץ או על דף ואיזה בגד תחת ראשו, חוץ משבתות ויו"ט ישכב על קש ותבן וכר אחת תחת ראשו. וגם ילבש תמיד שק על בשרו. ובימי החורף ישב ערום במים קרים או בשלג, שעה אחת בכל יום, ועל כל פנים ב' פעמים בשבוע. ובימות החמה ישב כשיעור זה ערום לפני זבובים או נמלים או לפני דבורים. בתוך עשרת ימי תשובה יתענה ג' ימים וג' לילות רצופים, וכן אחר י' בטבת, וכן בין י"ז

1) ועיין שם סי' מ"ד תשובה על אדם שגרם למיתת הרב ר' בינוש אב"ד דק"ק בריסק. ועי' בענין קרוב לזה גם בשו"ת איתן האזרחי סי' כ', ושו"ת הרמ"א סי' ל"ז; שו"ת חות יאיר סי' ק"ע. וגם שו"ת מהרי"ו קרינא סי' רס"ה.

2) סדר תשובה לאשת איש שזנתה יש בשו"ת מהרי"ו סי' י"ב ועי"ש גם סי' מ"ח; לאלמנה שזנתה עי' שו"ת חוט השני סי' מ"ז.

בתמוז לט׳ באב, ולא יהוף ראשו כ״א פעם אחת בחדש, גם לא יסתפר ראשו כ״א ג׳ פעמים בשנה וילבש שחורים ויכסה שחורים וישב בבהכ״נ אחורי הדלת כאבל, ואחר כלות שס״ה ימי התענית יתענה עוד בכל שני והמשי ג׳ שנים, ולא יאכל בשר ולא ישתה המשקים הנ״ל בלילי התעניות. וכל אותן הג׳ שנים יתודה בכל יום על חטאו. וירחיק עצמו מלהסתכל בשום אשה בעולם ולא יראה במקום שנשים ובתולות שוחקין ולא ישמע קול נגוניהן... ויסגף גופו כל ימיו כפי כחו ושב ורפא לו 1).

שו״ת מהר״ם מלובלין סי׳ מ״ה.

---

1) וראוי להביא כאן את דברי המדרש בויקרא רבה פר׳ כ״ה שרות אחרת מנשבת בו: „נכשל אדם בעברה אחת ונתחייב מיתה לשמים מה יעשה ויחיה? – אם היה רגיל לקרא דף אחד יקרא ב׳ דפין, או לשנות פרק פעם אחת ישנה פעמים או ללמוד פרק אחד ילמד ב׳ פרקים״. ולא נזכרו כאן תעניות וסגופים.

השמטה. בעמ׳ 56 בציון המקור לסי׳ 25 נשמרו המלים: ובאה בשלמות בס׳ הפרדס ד׳ כ״ה ע״ב.

רשימת הענינים*):

*) ברשימה זו נכנסו רק הענינים הכלולים בגוף החמר ולא במבוא. המספרים מראים על סימני הקטעים ולא על העמודים.

רשימת הספרים המובאים בתוך הספר.

תכן הענינים:

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

3 1761 03523 2404